

ÉRTEK EZÉSEK

A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

TIZENHARMADIK KÖTET.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PAUER IMRE

OSZTÁLYTITKÁR.

A M. T. AKADÉMIA
FŐTITKÁRI HIVATALA

BUDAPEST

1909.

3 136 02

TARTALOM.

1. Parlamenti szólásszabadság. *Edvi Illés Károly* l. tagtól.
 2. Az igazságos jog. Székfoglaló értekezés. *Kunz Jenő* l. tagtól.
 3. A törvényes öröklés rendje az Árpádok korában. *Illés Józseftől*.
 4. Statisztikai vizsgálódások a XIX. század gabonaárainak alakulásáról. *Földes Béla* r. tagtól.
 5. A tömeg büntetetei. *Angyal Páltól*.
 6. A szövetkezetek alapelve. Székfoglaló értekezés. *Nagy Ferencz* r. tagtól.
 7. Széchenyi-problemák. Írta *Réz Mihály*.
 8. Újabb irányok a nemzetközi perjogban. Székfoglaló értekezés. *Magyary Géza* l. tagtól.
 9. A rendi elemek a magyar alkotmányban. Székfoglaló értekezés. *Ferdinandy Gejza* l. tagtól.
 10. Gróf Széchenyi István és a pesti Hengermalom-társaság. — Melléklet: Adatgyűjtemény. Székfoglaló értekezés. *Gaal Jenő* r. tagtól.
-

ÉRTEKEZÉSEK

A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

DR. PAUER IMRE

OSZTÁLYTITKÁR.

XIII. KÖTET. 9. SZÁM.

A RENDI ELEMÉK A MAGYAR ALKOTMÁNYBAN

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

FERDINANDY GEJZA

L. TAGTÓL

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1907. márczius 11-iki ülésén.)

Ára 2 korona.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1907.

A RENDI ELEMÉK A MAGYAR ALKOTMÁNYBAN

*

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

FERDINANDY GEJZA

L. TAGTÓL

FŐLOLVASTATOTT A M. TUD. AKADÉMIA 1907. ÉVI MÁRCZIUS HÓ
11-ÉN TARTOTT ÜLÉSÉN

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1907.

A RENDI ELEMEL A MAGYAR ALKOTMÁNYBAN.

I. A rendiség jellegzetes vonásai.

A rendiség a hűbériségből fejlődik ki és így a maga tisztaságában csak ott érvényesülhetett, a hol a hűbériség és az ezzel kapcsolatos intézmények is kifejlődtek, t. i. azokban az országokban, melyekben az államalapítás munkáját a germán népek kezdték meg.

A germán népkirályságoknak hűbéri királyságokká való átalakulása a középponti hatalomnak teljes decompositióját eredményezte, a minnek természetes következménye volt egyrészt a fejedelmeknek arra való törekvése, hogy területileg szűkre szorult hatalmukat minél intensivebbé tegyék vagy más alakban visszazerezzék; másrészt a hűbéreseknél vagy más ezek helyébe lépett elemeknek az a törekvése, hogy a fejedelmi hatalom megerősödését megakadályozzák vagy hogy azzal szemben a maguk külön jogait megvédelmezzék akként, hogy testületileg szervezkedjenek és tömörüljenek akár az erősödő királyság, akár a fejedelmekké fejlődő tartományurak ellen.

Ez a két ellenkező irányú törekvés adja meg a rendiség fő jellemvonását és a jövő fejlődés irányát, mely néhol erősen központosított absolutismusra, másutt pedig a középponti hatalom megsemmisülésére s apró államok keletkezésére vezet, melyekben a rendek testületi szervezkedése sokáig ellenáll az absolutismusnak.

Azokban az államokban, a hol a királyságnak sikerült a főiri elem hatalmát megtörni vagyis megakadályozni azt, hogy a tartományurak önálló fejedelmekké fejlődjenek, mint Francia-, Spanyol- és Angolországban; ott a királyság hosszabb-rövidebb

átmenet után abszolút közhatalommá fejlődik, melyet idővel már csak a nemzet egyeteme szorít korlátok közé. A hol ellenben a főuri rend a rendi szervezkedés után is megtartja tartományuraságát, mint a hogy ez Németországban történt, ott a királyi hatalom árnyékhatalommá süllyed, a tartományurak idővel valóságos, bár magánhatalmi fejedelmekké válnak, kik közül egyesek új, magánhatalmi királyságokat alapítanak, s ezekkel szemben erőteljes politikai tényezőkként szereplő tartományrendek (Landesstände) állanak, a kiknek hatalmát a magánhatalmi fejedelmek lassanként, hosszas küzdelem után, csak az új korban képesek megtörni és a magánhatalmi fejedelemséget magánhatalmi természetű abszolút fejedelemséggé fejleszteni. Ezek a fejedelemségek csak a XIX. században, a mikor népképviselői alkotmányos formát öltenek, alakulnak csak át közhatalmi fejedelemségekké, de a fejedelmi jog magánjogi eredete itt még ma is szemlélhető marad.

A rendiség igazi hazája tehát Németország, mert itt fejlődik az ki a legteljesebben, itt áll fenn legtovább és küzd az egyes tartományokban a leghosszabb ideig az abszolutizmus ellen és itt lesz véglegesen győztes a birodalomban, a melynek felbomlását eredményezi, végre itt fejlődik ki legkésőbb a nemzeti idea s itt olvad össze a tartományokban legkésőbb a nép és a fejedelem egy közjogi egészben.

Ennélfogva jelen tanulmányomban is a rendiség jellegzetes vonásainak meghatározásánál kizárólag a német rendiséget, mint a rendiség legtipikusabb alakját szándékom alapul venni s a magyar viszonyokkal való összehasonlításnál is csak ennek vizsgálatával szándékozom foglalkozni. Teszem ezt már csak azért is, mert a magyar rendi viszonyok fejlődésére egyedül a német rendiségnek volt befolyása és így tanulmányozásánál is csak ennek van fontossága.

A német rendi viszonyok fejlődésénél azonban különbséget kell tenni a birodalomban érvényesülő és a tartományi rendiség között, mert a míg a birodalomban a rendiség folyton erősödik és teljesen megsemmisíti a királyi hatalmat; addig a tartományokban általában a fejedelemség erősödik meg a XVI. századtól kezdve és a XVIII. században az abszolutizmus lesz győztes a rendi alkotmányok felett.

Minthogy pedig hazánkban is a XVII. századtól kezdve folyton tért veszít a rendi alkotmány és erősödik a királyi hatalom, ennél fogva az összehasonlítás alapjául is inkább a német tartományi rendiséget és nem a birodalmit kell venni, mert a magyar alkotmányi küzdelmek is inkább azt a képet tárják szemünk elé, a melyet a tartományi rendek a tartományurakkal szemben folytatnak, semmint azt, a mit a birodalom fejlődésének, illetőleg teljes decompositiójának folyamata feltüntet.

A németországi tartományokban a XIV. században volt legerőteljesebb a rendi alkotmány. Ennél fogva a rendiség fogalmának és lényeges jellegzetes vonásainak a meghatározásánál is a XIV. század végén fennállott állapotokból kell kiindulnunk, a mikor a tartományuraság (Landeshoheit) is ki van már fejlődve s az egyes tartományok rendei is önálló szervezkedést folytatnak és külön rendi életet élnek.

A birodalomban ugyanis mindinkább a tartományurakból álló főúri rend kezébe megy át a politikai hatalom és a birodalmi lovagi rend egyre jobban háttérbe szorult, a miért is a birodalmi rendiség nem volt a szó tulajdonképeni értelmében vett rendiség s a fejlődés folyamán elvesztette azokat a karakteristikonokat, a melyeket a tudomány a rendiséghez szokott fűzni. Míg ellenben a tartományi rendiség egyre szélesebb alapokra helyezkedett s mindaddig, a míg a fejedelemség abszolttá nem vált, mindaz, a mi a rendiséggel összefügg, itt nagyon is élesen szemlélhető.

A rendek összességének az államhatalomban való részvételét az egyes tartományokban látjuk kialakulni és nem a birodalomban. Itt alakulnak ki az egyes rendek, mint a hozzátartozók valóságos szövetségén alapuló közönségek, határozott és különösen biztosított jogokkal és állandó szervezettel. A különböző rendek ismét egy nagyobb, szabad szövetkezésen alapuló közönségben egyesültek,¹ mely magát mint a tartomány összes önálló

¹ A főpapságot a laikus rendekhez való közeledésre és a tartománygyűléseken való részvételre Németországban leginkább az kényszerítette, hogy a klérus erkölcselensége folytán az egyház lelki fegyverei erejüket veszítették s az egyház nem volt képes többé a maga jogállását a világi hatalom támogatása nélkül fentartani. A XIV. század második felében a főpapok ismét megjelennek a tartományok gyűlésein, a melyektől eddig távol tartották magukat. (Unger: Gesch. d. deutschen Volksvertretung

birtokosainak közönségét, tartománynak (Land, Landschaft) nevezte és szemben a tartományurral (Landesherr), később fejedelemmel (Fürst), bizonyos értelemben különálló jogalanynak tekintette.¹

A tartományrendeknek a fejedelemtől való különállását mutatja az is, hogy a fejedelem összehívása nélkül is tartottak gyűléseket, a mire nálunk a rendeknek joga közönségesen nem volt. A fejedelmek a rendeknek ezt a jogát ott is tagadásba vették, de ezt a jogot a rendek elismertetni és biztosítani törekedtek.²

A tartományi rendek közönsége, mely több rendi testületből (curia, collegium) állott, a fejedelmi hatalomnak alá volt ugyan vetve, de a fejedelemhez való viszonyát határozott jogok és kötelelességek szabályozták, melyek vagy kölcsönös szerződéseken (pacta conventa), vagy szabadságleveleken (Freibriefe), vagy a szabadságot biztosító fejedelmi nyilatkozatokon (Freiheits-erklärungen) alapultak. Az ezekben biztosított jogoknak a fejedelem részéről való megsértése szerződésszegésnek tekintett, mely feloldja a tartományt hűségi kötelelességei alól. Ily esetre a fejedelmek gyakran a rendek ellenállási, sőt elpártolási jogát is elismerték.³ Sőt az sem példátlan eset, hogy a rendek ilyen esetekre más ország fejedelmével már előre szerződnek a saját fejedelmük ellen,⁴ valamint az is előfordul, hogy az ily viszonyok elintézésére a rendek és a fejedelem együtt, vagy a rendek a fejedelem ellen szerződési úton bíróságot létesítenek.⁵

A rendek a tartomány közönséges kormányzatára befolyást rendszerint nem gyakoroltak, a mennyiben az ő jogaik érintve nem voltak. A tartomány hivatalnokait tehát a fejedelem szabadon választotta és ez alól csak kivételek vannak. A fejedelmek mindössze arra nézve voltak kénytelenek ígéretet tenni, hogy

II. 27—35. l.) Nálunk egészen más volt a fejlődés, mert a főpapok sem fejedelmekké nem váltak, sem az ország tanácsából, sem az országgyűlésekről nem hiányoztak.

¹ Hajnik : Egyet. európai jogtörténet 220. l.

² Unger i. m. II. 275. l.

³ Hajnik : Egyet. európai jogtörténet 221. l. Az ellenállási és elpártolási jogra példákat l. Ungernél II. 251—256. l.

⁴ Unger i. m. II. 257. l.

⁵ Unger, II. 258. és 269. l.

nem idegenek közül, de a rendek közül töltik be hivatalaikat. Ezek azonban ritkán tesznek esküt a rendeknek is, rendszeresen csak oly esetekben, ha a fejedelmet helyettesítik is.¹

A rendek közönségének külön igazgatási szervezetük volt, külön tisztségviselőikkel (Landesmarschall, Landeshauptmann), külön tartományi pénztáruk, tartományi javaik, olykor külön haduk és a tartomány számos ügyben mint önálló testület, a fejedelemtől egészen függetlenül járt el. A hol pedig a fejedelemmel együtt volt érdekelve, ott mint azzal egyenjogú tényező lépett fel, olykor közvetítők voltak fejedelmeik és idegen fejedelmek viszállyában, majd mint választott bíróság, majd mint a szerződések megtartásának kezesei szerepeltek, sőt olykor mint önálló szerződő felek léptek fel.² Sőt az is előfordul, hogy a rendek közönsége valóságos kormánytárs lesz a fejedelem mellett s a maga jogainak állandó gyakorlására alakított tartományi bizottmány (Landesausschus) a fejedelem kormánytanácsává fejlődik.³

Ezeken kívül a fejedelmet illető törvényhozásnál is közreműködik a rendek gyűlése. A fejedelmek a római jogból vezették le a törvényhozásnak teljes jogát s nem tekintették magukat megkötve korábbi törvények által. De egyes személyekkel kötött magánszerződések megköthették a fejedelmek rendelkezési szabadságát. A fejedelmek tehát nem érezték magukat arra kötelezve, hogy új törvények alkotásánál a rendek hozzájárulását, szavazatát kikérjék.⁴ Mindazonáltal a rendek részére biztosított jogok (Landesprivilegien, Freibriefe), a fejedelmeknek trónfoglalásukkor adott ígérete, hogy a rendek régi szokásait, jogait meg fogják tartani, továbbá a rendeknek a római jog ellen való gyűlölete gátjául szolgáltak a fejedelmek törvényhozási jogának. Oly téren azonban, a hol a rendi jogok nem érintettek, a XV. században szabadon alkottak törvényeket a rendek megkérdezése nélkül, de általában rászorultak a rendek megkérdezésére vagy tanácsára, nehogy valamely törvény kiadása által szerződészegést kövessenek el.⁵

¹ Így a cseh országos levéltár és korona őrei. L. Unger II. 274—276. l.

² Unger i. m. II. 231—232. és 336—337. l.

³ Hajnik i. m. II. 222. l. Unger i. m. 278. II. l.

⁴ Unger i. m. II. 195. l.

⁵ Unger i. m. II. 218—219. l.

Két irány küzdött tehát egymással a XIV. és XV. században, t. i. egyrészt a tartományúr korlátlan hatalomra törekvése és másrészt a rendek törekvése arra, hogy jogot szerezzenek a törvényhozásnál való tanácskozássra, a fejedelem törvényével szemben az ellenmondásra, illetőleg a törvény megalkotása előtt beleegyezésük föltétlen kikérésére.¹

A rendek gyűlése tehát a tartományi törvényhozásnál is közreműködik, a mennyiben a rendek panaszai alapján is alkotnak törvények,² továbbá, a mennyiben a rendek gyűlése tanácsával vagy egyezkedéseivel befolyást gyakorol a fejedelemre, a tartományi törvényhozás pedig a fejedelem és a rendek között kötött szerződés alakját kezdi felolteni.³

Továbbá a tartományi osztályoknál vagy a trónörökös kérdéseknél is hallatja szavát a rendek gyűlése, vagy befolyik a rendészeti és pénzverési ügyekbe,⁴ sőt a fejedelmi tisztségek betöltésébe is, s mindazt leginkább az adómegszavazás jogával, mely különösen volt a rendeknek biztosítva, éri el.⁵

Előállott tehát — még pedig magánjogi alapon — az államhatalom dualizmusa a fejedelem és a rendeket egyesítő Landschaft között, azaz bekövetkezett a hatalom megosztottsága, mert a rendek és a fejedelem egymással szemben is és kifelé is, mint külön jogalanyok lépnek fel, külön is vezetnek háborút, kötnek békét és más szerződéseket.

A német rendiséget tehát elsősorban az államhatalom dualisticus megosztottsága, másodsorban a megosztott hatalomnak és a hatalmi tényezők egymáshoz való viszonyának, nemkülönben maguknak e tényezők strukturájának magánjogi természeté, harmadsorban a nemzeti eszme és a közjogi felfogás teljes hiánya jellemzik, mint jellegzetes tulajdonságok.

A német rendi állam területi állam (Landstaat), a melynek személyes középpontja van a fejedelemben, de dologi közép-

¹ Unger i. m. II. 234. l.

² Unger i. m. 229. l.

³ V. ö. Unger i. m. II. 195—220. l.

⁴ Unger i. m. II. 317—322. l. és Schröder: Lehrbuch d. deutschen Rechtsgeschichte, 586—587. l.

⁵ Schröder i. m. 587. l.

pontja főváros hiányában nincsen. A fejedelem székhelye esetleges, az állami szervezettől teljesen független.¹

Maga a német királyság is két elemből áll, ú. m. a személyes uralmi hatalomból és a föld felett való főtulajdonjogból.² S a midőn a királyi hatalom gyöngül, az uralmi jogok is, a terület felett való főtulajdonjog is átszáll a tartományurakra, de nem mint a királyi jogot korlátoló közjog, hanem mint a királytól adományozott magánjog.

A királytól az egyes tartományuraknak adományozott magánjogi jogosítványok összességéből tehát magánjogi alapon fejlődik ki a Landeshoheit, a mely a tartományurat függetlenné teszi a királytól és ezzel fejedelemmé emeli, s a mely Landeshoheit a magánjogi öröklés szabályai szerint száll át az utódokra. A mikor pedig ez a fejedelmi hatalom teljesen függetleníti magát a királyi hatalomtól, megerősödik a rendekkel szemben is és a westfáli béke (1648) után a rendek hatalmának a megtörésére vezet.

Jellegzetes tulajdonsága ennél fogva a német rendiségnek a törekvések ellentétessége is a fejedelem és a rendek között. A fejedelem abszolút uralomra, a rendek a fejedelmi hatalom korlátozására törekedtek. De úgy az egyik, mint a másik magánjogi eszközökkel küzd a maga céljaiért. Ez az oka annak, hogy a hol a rendiség marad győztes, mint a hogy ez a birodalomban a császárral szemben történt, ott az állami egység teljes felbomlása volt az eredmény és csak ott maradt meg, illetőleg fejlődött ki az állami egység, a hol, mint az egyes tartományokban a fejedelmeknek sikerült megtörni a rendek hatalmát és megteremtteni az abszolút monarchiát.

Minthogy a küzdelem a hatalomért a rendek és a fejedelem között nem közjogi, hanem magánjogi eszközökkel folyt; a kapocs a kettő között nem benső, hanem külső volt és így a rendi jogok legnagyobb része az államhatalom gyakorlásában a rendek által a pénzben vagy katonában megszorult fejedelemnek nyújtott segély, subsidium ellenszolgáltatásaképen csikartatott ki a fejedelemtől, nem pedig az általános közszükségességnek, nem a termé-

¹ Jelinek: Allg. Staatsrecht. 289. l. Brunner: Deutsche Rechtsgeschichte. II. 1892. 95. l.

² Jelinek i. m. 290. l.

szetes alkotmányi fejlődésnek, nem a fejedelem mélyebb belátásának a következménye volt.¹ S mivel az eszköz, a melyet a rendek az államhatalomban való részvétel és befolyás megszerzésére felhasználtak, az adó és újonczmegszavazás vagy megtagadás joga volt; mihelyt a fejedelmek oly jövedelmekre tudtak szert tenni, a melyek nem a rendek szavazatától függtek, a rendi alkotmány hanyatlásának is be kellett következni.²

A fejedelem mindabban, a mi a rendek jogait nem érintette, abszolút módon uralkodott. A rendek pedig mindabban, a mi a fejedelmet nem érintette, önállóan intézkedhettek a fejedelemtől. Ennek folyománya volt, hogy az államhatalom gyakorlásában a rendi jogok nem támogatták, hanem akadályozták a fejedelmi hatalmat. Természetes tehát, hogy a rendi alkotmányban a fejedelmek nem az erő, hanem saját gyöngeségük forrását látták és így mindent elkövettek, hogy a rendi alkotmányt megnyirbálják s a mikor lehet, végképen meg is semmisítsék. A fejedelem nem szervezi magát a nemzetben, a mint ezt Angolországban látjuk, hanem csupán családi hatalmának (Hausmacht) minél nagyobb területekre való kiterjesztésére s a rendek subsidiumainak a nélkülözhetésére törekszik, hogy befolyásuk nélkül abszolút módon uralkodhassék.

Ennélfogva alkotmányjogról a mai értelemben nem is lehetett szó, hanem a fejedelem uralmi jogaival, a regálékkal, fölségjogokkal és fensőbbiségekkel, mint alanyi jogokkal szemben állottak a rendeknek, a rendek tagjainak és a rendi gyűléseknek mint jogi személyeknek szintén alanyi jogosítványai,³ a miért azután a rendek közreműködésével vagy a fejedelem által egyoldalulag alkotott törvény ereje között nincs is különbség, hanem az alapvető alkotmánytörvények is olykor a fejedelem engedményének alakjában jelennek meg⁴ s kifejlődik az a felfogás is, hogy a feje-

¹ Erre utal Tezner is: Technik und Geist des ständisch-monarchischen Staates. 4. l.

² Ilyen jövedelmek voltak a XV. század óta a francia királyok példájára behozott adók, a melyek fogyasztási cikkekre vettek ki (Ungeld vagy Ziese), a melyeknek behozatalában a rendek nem látták szabadságuk és jogaik sérelmét. V. ö. Unger i. m. II. 415—421. l.

³ V. ö. Tezner i. m. II. l.

⁴ U. o. 13. l.

delem jogai és a rendek jogai még a két tényező egyező akaratával sem változtathatók meg.¹

A mi a rendek jogaival nem volt összefüggésben, az szabad tér volt a fejedelem számára. S a mint újabb és újabb kérdések merültek fel, újabb és újabb feladatokat kellett az államnak megoldani, mindazt a fejedelem a maga jogkörébe vonni és azokból a rendek befolyását kizárni iparkodott.² A fejedelmek tehát a rendek befolyása nélkül szervezhatték az államhatalmat, a mennyiben új adókat hoztak be, új hivatalokat creáltak, a melyek lassanként feleslegessé tették a rendek által vagy azok befolyásával fentartott szervezeteket s megszülethetett az új korban az absolutismus.

Végre nevezetes jelensége a rendiségnek a personalis unió. Folyománya ez egyrészt a fejedelmek ama törekvésének, hogy családi hatalmukat (Hausmacht) növeljék, nagyobb és nagyobb területre kiterjeszszék; másrészt annak, hogy a rendek, ha idegen ország fejedelmét emelték vagy fogadták is trónjukra, a maguk rendi különállását, a fejedelem előbbi országának rendeitől külön rendi jogait akkor is képesek voltak föntartani, a mikor két vagy több ország fejedelme egy és ugyanaz a physikai személy volt, a ki mindenik országában ugyanazokat a fejedelmi jogokat és ugyanazok által a fejedelmi szervek által iparkodott gyakorolni.

A personalis unió lehetőségét előmozdította az is, hogy a rendi államoknak igazgatási középpontja nem volt helyhez, metropolishoz kötve, hanem a fejedelem személyéhez. Ennélfogva egy és ugyanaz a fejedelmi személy több ország felett is birhatott uralmi jogokat a nélkül, hogy mindenik országában hosszabb időn át lakni kényszerült volna s a nélkül, hogy több ország felett az uralomnak egy kézben való egyesülése az államok egyesülését vonta volna maga után.

Annak az oka pedig, hogy több ország fejedelemsége egy kézben egyesült, leginkább a fejedelmi jog patrimonialis természete, az uralmi jogok örökletes jellege volt, mert országok felett való uralmat házasság és öröklési szerződések által épen úgy lehetett

¹ U. o. 13. l.

² U. o. 13. l.

szerezni, mint földbirtokot. S mivel a personalis unió a rendi korszakban természetes jelenség volt, választó monarchiák is természetesnek találták, hogy idegen országok fejedelmét tegyék királyokká s ebben különállásukra veszedelmet nem láttak.

De a mikor a fejedelmi hatalom erősbödni, a rendké pedig hanyatlani kezdett, a több ország felett uralkodó fejedelmekben is feléledt a vágy, hogy összes országaikat egy állammá olvasszák, különösen ott, a hol a szomszédos fekvés ezt elősegítette, az egyes országok pedig kisebb tartományok lévén, nagyobb ellenállást egyik sem tudott kifejtteni. Így vált egy állammá már a XVIII. században a két osztrák főhercegség Steyer, Korontán és Krajna hercegséggel, Tyrol, Görz és Gradiska grófsággal, a cseh királysággal s az avval már régóta egyesült morva örgrófsággal és a két sziléziai hercegséggel, noha ezek az országok megmaradtak külön tartományok és noha ennek az újabb tartományokkal gyarapodott birodalomnak közös neve és uralkodójának az egész állam felett való uralmat kifejező czíme még a XVIII. század végén sem volt és fejedelme az egész állam felett való uralmat kifejező ausztriai császári czimet csak 1804-ben vette föl.

II. A magyar rendiség történelmi alapjai.

A magyar állami fejlődés egészen más alapon indul meg, mint a nyugoteurópai és így, bár a nyugoteurópai alakulásoknak a magyar viszonyokra gyakorolt befolyása észlelhető és a magyar állami és társadalmi fejlődésben ugyanazon korszellem hatása látható; a behatóbb vizsgálódás kétségtelenné teszi, hogy a fejlődési jelenségek csak külsőleg, formájukra hasonlók egymáshoz, de benső tartalmuk között igen lényeges különbségek vannak.

A nyugateurópai államokban a törzsszervezet előbb fölbomlik, megsemmisül, a hűbériség, egyén és egyén közötti uralmi viszony váltja föl azt, a míg kialakul a területi állam, melyben a fejedelem és a rendek között megoszlik a hatalom s a két hatalom közül a fejedelmi hatalom legyőzi a rendek hatalmát s az absolut uralmú területi állam alakul át a modern értelemben vett nemzeti állammá.

Magyarországon ellenben az állam közvetlenül a törzsekből nő ki minden közvetítés nélkül, mihelyt ezek a törzsek közös fejedelmet, úgy szintén kendét (karkhas *καρχαῖς*) és gyulát választanak, egyesült erővel hazát foglalnak, azon letelepesznek és a kereszténység fölvételekor megalakul a közhatalmi és erőteljes középponti királyság. Itt tehát az állami egység a törzsszervezet fölbomlásával egyidejűleg jön létre, a törzsszervezetet a királyság erőteljes középponti hatalma bontja föl, a hűbéri elemek térfoglalása az állam kialakulását, a királyság megalapítását csak három évszázad múlva követi és csak idegen import természetével bír, épen azért még abban az alakban sem fejlődik ki, mint Németországban. Ugyanezen oknál fogva a rendiség is akkor indul erőteljesebb fejlődésnek, a mikor saját hazájában, Németországban az egyes tartományokban már hanyatlásnak indul s mivel a hűbéri-ségben gyökeredző alapjai mások, fejlődésének iránya és karaktere is más lesz. A mi pedig belőle a német rendiségre emlékeztet, annak is csak import természete van, csak a külső formákra szorítkozik, de egészen más benső tartalommal.

A német rendiség az egyforma élethivatásuak szövetezésén, a közös érdekek megvédésére magánjogi alapon létrejött egyesülésén alapult, a régi születési nemesség elenyészése után és új néposztályok keletkezésével kapcsolatban fejlődött ki, szóval alapja a hasonló élethivatásuak és jogállásuak testületi szervezkedése volt s csak később fejlődnek a német rendek ismét születési rendekké.¹

¹ A germán népeknél mindig megvolt a hajlam magánosok egyesülésére s már Nagy Károly tiltotta a Gildékké (Gildonia) egyesülést. A Hohenstaufok bukása után azonban ismét mindenütt keletkeznek szövetségek, társulatok, egyesületek, a melyekben tartományurak, lovagok és városok vesznek részt s a melyeknek célja a kölcsönös védelem és egymás közötti béke. A XIII. században a Hansa-városok szövetsége, a XIV. század második felétől kezdve a lovagtársaságok az egész birodalomban ennek a testületi szellemnek kifolyásai. IV. Károly 1356. évi aranybullája minden egyesületet tilalmaz, de halála után ezek még inkább felvirágoznak. (Unger: Geschichte d. deutschen Volksvertretung. II. 1—16. l.)

Legelőször a főuri elemhez tartozók érezték a szervezkedés szükségét. A mint a főüri állás a köztiszttség helyett a nagybirtokra és az ehhez kapcsolt hatalomra volt fektetve, vagy épen a tartományurassággal vált egyértelművé, azt valamely család csak úgy tarthatta fenn, ha a nemzet-

A magyar rendiség alapjai ellenben a származási és ebből eredő jogállási különbségben, s az itt élő egyes népfajok jogállásának, kiváltságainak eltérésében, a magyar honfoglaló nemzet és más itt talált vagy későbbben betelepült kiváltságos népelemek közötti közjogi különbségben keresendők.

A jogállás alapja először a származás volt, a nemesség a honfoglaló nemektől való származást jelentette és csak a keresz-

ségi köteléket megújítva, a családtagok egyéni érdekeiket a nemzeti érdekeknek alárendelik. A főuri nemzetségek tagjai tehát hatalmi állásuk érdekében szervezett rokonsági kötelékeké, hercegi, grófi, bárói házakká alakulnak, melyeknek kebelében az egyéni jogok csupán a családi érdekek és jogok körén belül nyerhettek kielégítést s az egyének helyett a főuri házak váltak a főuri jogok, hatalom és javak birtokosaivá, melyeket a ház feje élvez és gyakorol, a többi családtag pedig különböző, csak szerződések vagy végrendelet útján megállapított szabályok, házi törvények (Hausgesetz) szerint meghatározott mértékben részesül azokban. (Hajnik : Egyetemes európai jogtörténet. 205. l.)

Ezzel kapcsolatban a testületi szervezkedés is megindul a hasonló rendűek között, különösen a városokban s innen terjed át a többi rendekre is, mint a tartományuri hatalom erőteljesebb fejlődésének megakadályozására és a régi jogállás megvédésére irányuló ellentörekvés. És a mióta az udvari gyülekezetekbe a lovagi és városi elemet is meghívták, helyesebben a mióta az udvari gyülekezeteket lovagi gyülekezetek váltják föl, a melyekből később a tartományi rendek gyülekezete fejlődött ki, t. i. a XIII. századtól kezdve, kapcsolatosan a törzsi hercegségek feloszlásával és a főuri elemnek tartományurassá alakulásával, a hasonló jogállásuak közös jogaik és érdekeik megóvására egymással szövetkeztek (Unger i. m. II. 5. l. és I. 150—190. l.)

A hasonló állású lakosok tehát szövetségi alapon úgy a birodalomban, mint az egyes tartományokban, testületeket (Reichsritterschaft, Landesritterschaft) alkottak, mint ilyenek politikai szereplésre, határozott jogszívtványokra, majd külön vagyonra s ezek kezelésére külön szervezetekre tettek szert, a rendi jogoknak tehát zárt testületek váltak birtokosaivá, az egyén pedig csak mint a rendi testület tagja gyakorolta e jogokat, a miért is a rendi állás az egyes rendi testülethez való tartozás szerint irányult. (V. ö. Hajnik : Egyetemes európai jogtörténet. 207. és 208. l.) Minthogy pedig a rendi testülethez való tartozás születés útján szereztetett meg, a rendi állás függetlenné vált a foglalkozástól vagy a birtoktól és az a felett gyakorolt joghatóságtól és merő születésivé alakult át, s az egyes pusztá czíme alapján rendi címek és jelvények, címerek adományozása által lesz részese a rendi jogoknak vagy jut rangemeléshez. (V. ö. Hajnik i. m. 208. l. és Schröder : Lehrbuch d. deutschen Rechtsgeschichte, 432. l.)

ténység felvétele után jut kapcsolatba a szabad, minden magán-szolgáltatástól mentes földbirtokkal, a XV. század óta pedig ismét a leszármazás elve lép előtérbe. A nemesség tehát soha foglalkozási renddé nem alakul át és nem magánszövetkezés alapján, hanem a nemzeti eszme érvényesülése révén válik renddé. A mennyiben pedig alapja nem leszármazás, elvileg csak honfiai erényeknek jutalma (*laurea virtutis*), nem pedig magánszolgálat lehet.

Ennek a különböző fejlődési alapnak azután messze menő következményei voltak nemcsak a rendiség fejlődésére, hanem az állam népességének nemzetiségi viszonyaira is, a mennyiben nyugaton, a hol egyén állott az egyén mellett és az egyénnel szemben, a származás különbözősége nemzetiségi szempontból nem választotta annyira szét az embereket, hogy a kisebb társadalmi körökben lévő különböző elemek nemzeti összeolvadását megakadályozta volna s a mikor a közszellem fejlődni kezdett, a lakosság mint egységes politikai nemzetiség szövetkezett a királysággal a hatalmasabb hűbérurak ellenében.

Magyarországon ellenben nemzeti rendek állottak egymás mellett, szemben a királysággal, a melynek valamennyien egyaránt alá voltak rendelve, de egymással szemben is, valamint a királysággal szemben is védelmezték kiváltságokkal körülsáncolt állásukat s ez által faji különállásuk fentartásában is szívósabbakká váltak, mint a nyugati országokban.¹

A nemesség és a magyarság annyira összefüggő fogalmak voltak, hogy Werbőczy magyarázatát keresi annak, hogy miért nem nemes minden magyar ember, miért van egyiknek több, a másiknak kevesebb szabadsága, és ezt abból származtatta, hogy közülök sokan eljátszották szabadságukat, midőn a hirnökök hadbahívására meg nem jelentek és büntetésből szolgálásra taszítottak.²

A nemesség és magyarság fogalmának szoros összefüggése azt eredményezte, hogy a magyar nemesség sokáig, egészen a XVI. századig megtartotta a maga teljes jogi egységét és mint

¹ V. ö. Hajnik: Magyarország és a hűbéri Európa. 59. l.

² »Nam una et eadem de generatione, a quodam scilicet Hunor et Magor, unanimiter processerint, aliter fieri nequisset, ut hic Dominus, ille servus. hic nobilis. ille ignobilis et rusticus efficeretur.« (H. k. I. 3.)

egységes rend állott a többi, politikai jogokkal nem bíró rendekkel, kiváltságos népelemekkel szemben. Az egész Arpád koron át, de még a vegyes házbeli királyok korában is a rendekről, mint szervezett és ez alapon politikai jogokat gyakorló testületekről nem lehet szó, hanem csakis, mint a szabadság különböző állapotában élő népelemekről, melyek közül egységes szervezete csak a közvetetlen királyi hatóság alatt álló és országos jogállású nemességnek (*veri nobiles Regni*) volt; melylyel szemben a közvetett királyi hatóság alatt álló és a szabadságnak igen különböző állapotában lévő többi szabad népelemek, mint a székelyek, a várjobbágyok, a városi polgárság (*hospes*), a kunok, és a várnép, a horvát és szlavoniai törzsi nemsek, az erdélyi szászok, szóval a külön jogterületek kiváltságos lakosai, alkották a második rendet; a magánhatóság alatt álló nem szabad népelemek, a szolgák, a kiből a parasztság fejlődött ki, a harmadik rendet.

A nemesség és az ebbe beolvadt várjobbágyság, mint nemzeti és államfentartó rend volt az egyetlen, a melyen belől a jog egyformasága kifejlődhetett, mely az országos politikában szerephez jutott, mely az országgyűléseken megjelenni jogosítva és kötelezve volt, a mely tehát országos rend volt, mert az ország egész területén, sőt az országhoz tartozó részekben (*etiam in tenetis ducalibus*) is egy és ugyanazt a jogállást élvezték.¹ Míg ellenben a második rendbe tartozók a szabadság igen különböző mértékével éltek és csak abban egyeztek meg, hogy közvetett királyi hatóság alatt álltak, kiváltságaik helyhez voltak kötve és politikai szerepléshez jutni nem tudtak,² vagy csak rövid időre tettek arra szert, amint a kunok a XIII. század végén, a melyet azonban ismét elvesztettek.

Tehát mindaddig, a míg a nemesség körében teljes jogegyen-

¹ Erre nézve l. Lajos király 1351. évi 11. törvényzikkét és a H. k. I. r. 9. címét.

² A szabad királyi tárnoki városok Zsigmond által 1405 óta meghivattak ugyan az országgyűlésekre s ezen idő óta mint testületi nemsek kezdenek szerepelni, de ez által politikai szerephez még nem jutottak, az országos politikára befolyást nem nyertek s meghívásuk nem volt egyéb, mint a hasonló németországi szokásnak importálása a király által, minden nagyobb jelentőség nélkül.

lőség uralkodott, vagy a míg a nemesség mellett egyik-másik szám szerint elég erős kiváltságos népelem, mint Erdélyben a székely és száász, országos politikai szerepre szert nem tett, a rendiség nálunk ki sem fejlődhetett, mert csak egy országos rend volt, a melyen belől az egyenlőtlen birtokmegosztás sokáig csak társadalmi különbségeket eredményezhetett, de nem rendi különállást.

Mindazonáltal a magyar alkotmányban már az Árpád-korban is találkozunk az államéletnek oly jelenségeivel, a melyek a rendiséggel szoktak szorosán összefüggni, de ezek nem egyidejűleg állanak fenn.

Igy a királyság első századában itt is megvan az a dualismus, a mi a nyugati rendi országokban a XIV. században éri el tetőfokát. A keresztény királyság a nemzettől önállóan szervezi magát, udvari hivatalaiban (nádorispán, udvarbíró, tárnokmester stb.) épen úgy, mint várispánjaiban oly tisztviselőkkel rendelkezik, a kikhez a nemességnek semmi köze, várkatonaságában saját hadserege van, a maga terjedelmes javaiból jelentékeny királyi jövedelmet húz; ellenben a nemesség, mely nem áll a királyi tisztjeinek hatásága alatt, folytatja a maga külön életét régi szokásai szerint, a maga nemzetségi birái alatt és csak ha ezek ítéletével nem volt megelégedve, fordul igazságért magához a királyhoz,¹ a király háboruját pedig nem tekinti az ország háborujának, csak az ország védelmére tartozik lóra ülni s a királyt egyéb háboruban csak a zsákmányért követi.

A királyok törvényhozó tanácsuléseiben a nemesség részt nem vesz, viszont a nemesség a maga fegyveres országos gyűlésein határoz és dönt a trón sorsa felett.² A király a nememes népelemek jogviszonyait tetszése szerint szabályozza, de a nemesek jogait a királyi törvényhozás nem sértheti, mert a nemesek a maguk szokásaihoz ragaszkodnak.

Nagy tévedés azonban azt hinni, hogy mindezek a rendiséggel lettek volna szoros összefüggésben. Hiszen ha avval van-

¹ Hajnik: A magyar bírósági szervezet és perjog, 4. l. és Pauler: A magyar nemzet története, I. 75. l.

² Ferdinandy: Magyarország. közjoga 422. l. és Aranybulla 25. l.

nak összefüggésben, ezeknek a jelenségeknek a rendi fejlődéssel kapcsolatban egyre élesebbekké kellett volna válniok. Holott éppen ellenkezőleg történt. Minél inkább kristályosodtak a rendi viszonyok, annál homályosabbakká váltak ezeknek a jelenségeknek körvonalai. Az a dualizmus, mely még a királyság első századában észlelhető, a XIII. században már majdnem teljesen elenyézik. A kereszténynyé vált nemzet előtt a koronázott királyok tekintélye Szent László óta folyton nő, a királyság ellenállhatatlan hatalommá fejlődik s a nemzet teljesen egy közjogi egészbe olvad a királysággal. Szent László már királybirákat (iudices regii), billogokat (bilochi, biloti regales) rendel ki vidéki bírának, a kik nemesek fölött is bíraskodnak.¹ A XIII. században a nádor már a nemesek rendes bírása, a várispán pénzhamisítási és tizedsikkasztási ügyekben a nemesek birtokain tartózkodó népek fölött is ítélnek, a királyi kuria rendes bírójává a iudex curiae lesz, kit ekkor már országbírónak neveznek magyarul, mert nemesek felett is ítél.² A királyi udvar főtisztjei országos főméltóságokká válnak, a XIII. század végén pedig úgy ezek, mint az ispánok, a kik ekkor már főispánok és a nemesek felett is bíraskodnak, az országgyűlésen feleletre vonhatók,³ a nádort, tárnokot, alkanczellárt és országbíró a király és a nemesek közösen választják⁴ s a király mellé két-két püspököt és ugyanannyi nemeset rendel az ország, a kik nélkül ha valamit tenne, érvénytelen lenne.⁵ A megyék megszűnnek királyi várkerületek lenni, a nemesség az ott élő szabad népelemekkel szövetkezik a hatalmaskodók ellen és autonom szervezkedéshez fog királyi engedélyvel és a király tisztviselőjének, az ispánnak vezetése mellett tartva gyűléseit. Szóval a királyság és a nemesség között a kapocs egyre szorosabb lesz, a hatalom dualismusa megszűnik s helyét a hatalom

¹ Hajnik : A magy. bir. szerv. és perjog. 4—5. l.

² Hajnik : i. m. 8—9. l. és Ferdinandy : Aranybulla 39—42. l.

³ Aranybulla XIV. cz. és III. András 1290. évi XVI., XVII. és XXXI. czikke (Közli Kovachich J. M. Monum. Vet. Legisl. 14—29. l. Fejér Cod. dipl. VII/II. 139—147. l. Endlicher : Mon. Arp. 615—621. l., Teutsch és Firnhaber : Urkundenbuch z. Gesch. Siebenb. I. 159—164. l.).

⁴ 1290 : IX. t.-cz.

⁵ 1298 : XXIII. t.-cz. Közli Kovachich : Supplementum I. 144—192. és Fejér Cod. dipl. VI II. 140—147. l.

közössége, a királyságnak az országgyűlésen és a megyében összegyűlt nemesség által korlátolt hatalma lép.

A másik jelenség, mely a rendiséggel szokott együtt járni, a nemeseknek és más szabad népelemeknek szövetkezése a megyében a hatalmaskodók ellen. Ez a szövetkezés a tatárjárás után indul meg és a XIII. század végén jobbra már befejezettnek tekinthető, noha a vármegye csak a következő században alakul át a nemesek önkormányzati közönségévé. Ez a szövetkezés azonban igen különbözik azoktól, a melyek különösen Németországban a rendeket eredményezték és később zárt testületekké tették.

A német rendi szervezkedés is a régi jogállás megvédése céljából indult meg, miként a nemesek szövetkezése a megyékben az ott lévő többi szabad népelemekkel. Ebben tehát egymáshoz hasonlóak. De a míg Németországban a hasonló jogállásuk szövetkezése magánosok szövetségének a természetével birt,¹ addig a nemesek szövetkezése a többi szabad népelemekkel közjogi alapot talált magában a királyi vármegyében, a melynek hatóságát az ispánok már előbb is ki akarták terjeszteni a nemesekre, továbbá abban, hogy nem szerződési alapon jön létre a megye nemeseinek szövetkezése a többi szabad népelemekkel, hanem az a helyzet teremti ezt meg, hogy a királyi szolgáltnak, a nemeseknek királyi engedélylyel választott bírái a többi megyei szabadok rendes bíráival, a fő- és alispánnal együtt kezdtek itélni s e végett törvénykező gyűléseket tartani. A megye pedig csak akkor fejlődik önkormányzati közönséggé és nyer mint ilyen, a bíraskodáson kívül szerepet a törvényhozásban és a közigazgatásban, a mikor onnan a többi szabad népelemek kiszorulnak és a megye kizárólag nemesek közönségévé válik, melyet működésében országgyűlésen alkotott törvények szabályoznak.

A rendiségre emlékeztet a II. András 1222. évi aranybullája is, mely formájára nézve az ország összes népességének privilegiuma s a melyet, ha a király megsért, a nemesek együtt és egyenként föl-jogosítottatnak arra, hogy a királynak a hűtlenség bűne nélkül ellene mondjanak és ellenálljanak. Ebben tehát az aranybulla hasonló azokhoz a szabadságlevelekhez (Freibriefe), a melyeneket a német fejedelmek a rendek jogainak a biztosítására szoktak kiadni.

¹ V. ö. a 13. lapon foglalt I. alatti jegyzettel.

Az aranybullában foglalt ellenállási jog azonban idegen eredetű intézmény, melynek az Árpád-kori magyar alkotmányban gyökere nem volt, épen azért nem is vált, mert nem válhatott intézménynyé, csak akkor, a mikor a magyar alkotmány már rendi alakot kezdett öltetni, tudniillik a XV. században s formálisan csak néhány évig volt érvényben, mert már 1231-től kezdve az esztergomi és a kalocsai érseket megillető kiátkozási jog foglalta el az ellenállási jog helyét.¹

Több törvényünknek az a rendelkezése, hogy idegenek ne viselhessenek országos főméltóságokat, mint az aranybulla XI. cikkke, nem a rendiségnek a következménye, hanem a nemzeti érzületből folyik és szorosán összefügg avval, hogy a földbirtok-szerzési képesség is már a bulla XXVI. cikkében is a honfiakra volt korlátolva. Ez a tilalom különben is nem lényeges ismérve a rendiségnek, hanem kivételképen a rendi államokban is előfordul, s rendes szabálylyá tulajdonképen a modern államokban válik, a hol közhivatalra csak állampolgár alkalmazható.

A rendek közönségének külön igazgatási szervezetét, külön tisztviselőit stb. sehol sem találjuk s maguk az országgyűlések sem tekinthetők a rendek szervezetének, mert azon csak a nemesi rend jelenik meg, továbbá mert ez nem állandó szervezet, hanem csak a király meghívására összejött gyűlés.

A nemesség rendes viszonyok között az ország kormányzatával nem sokat törődött és azt egészen a királyra bízta, a ki azt a maga tanácsosaival, a nagybirtokú nemesekkel végezte, a kik ráérték a közügyekkel foglalkozni és törődtek is velök. Csak válságos időkben avatkozott bele a nemesség az ország dolgaiba is. De ilyenkor azután nemcsak a saját jogával törődött, hanem részt követelt a maga számára a törvényhozásban minden rendű és állapotú emberek jogviszonyaira nézve, beleavatkozott a kormányzatba is és a maga befolyását arra érvényesíteni törekedett minden téren. Erre vallanak az 1290. és 1298. évi törvények is.²

¹ V. ö. Ferdinandy: Az aranybulla, 48., 52., 67., 123., 156—159. és 165. lapjait.

² Ez az, a mit Tezner teljesen figyelmen kívül hagy, a mikor Magyarországról azt állítja, hogy épen olyan patrimonialis természetű rendi állam volt, mint a német tartományok (Technik u. Geist. d. ständisch-monarchischen Staates és Ausgleichsrecht u. Ausgleichspolitik).

Az Árpád-kori magyar alkotmányban tehát a rendiségnek ismérveit a legjobb akarat mellett sem lehet feltalálni, hanem csak néhány külsőségre akadunk, mely a rendiségre emlékeztet.

De a későbbi rendi fejlődés alapjai már ebben a korban kezdenek kialakulni, a nemesség rendekre válása már most megindul s ha jogilag nem is, de tényleg úgy van, hogy az Árpád-kor végén már három rend van, melynek országos jelentősége van, és pedig egy foglalkozási rend, a főpapság, egy társadalmi rend, mely tartományuraságra, a köznemesek elnyomására törekszik, az urak, a nagybirtokosok rendje, végül a kisbirtokú nemesek rendje, mely a királyi hatalmat akarja növelni, hogy a maga jogállását megvédhesse.

Legelőször az egyházi főrend, a főpapság rendje az, a mely kialakul, mert ez az, a mely először ismeri föl a maga külön rendi érdekeit. Már 1233-ban külön kiváltságlevelet eszközöl ki a királytól,¹ mely az ő jogait a királylyal és másokkal szemben is biztosítja. E mellett azok a törvények, a melyek a király kiátkozásának a jogát az esztergomi és a kalocsai érseknek biztosítják, az egyházi főrendnek, a főpapságnak igen előkelő szerepet juttattak az alkotmányban. Az egyházi főrendet tehát már az Árpád-korban megalakultnak kell tekinteni, mert születési renddé nem is alakulhatott és így mint foglalkozási rend, legelőször is válhatott zárt testületté.

Az urak rendjének a kialakulása a királyok adományozási jogának, különösen II. Andrástól kezdve, helytelen gyakorlására vezetendő vissza. A midőn egyesek óriási terjedelmű földbirtokra tettek szert, a nemesség többi része pedig folytonosan szegényedett, a nagy vagyoni különbségnek, mely társadalmi különbséget is eredményezett, maga után kellett vonnia azt, hogy a nagybirtokú urak a többi nemesekétől különböző jogállásra is iparkodjanak szert tenni.

A bárókról, mint a nemesektől különálló jogi rendről, ebben a korban még nem lehet szó, de azért már nem egy olyan kiváltsággal találkozunk IV. Béla óta, mely a többi nemeseket nem illette, hanem csak egyes urakat s mely kiváltság a rendes bíróság hatósága alól való felmentésben és a birtokon lakó szabadok

¹ Közli Fejér. C. d. III/II. 319—329. l.

felett való biráskodási jogban állott.¹ Sőt a törvények is, mint IV. Béla 1267. évi kiváltságlevelének III. és V. cikke,² az 1290. évi törvény XXXI. cikke³ és az 1298. évi törvény több helyütt⁴) a bárókról mint olyanokról szól, a kiket a nemesektől már nagyon is meg kell különböztetni. Kezd tehát kifejlődni a főrend, az urak rendje, a melyet rendnek csak azért nem lehet még ebben a korban nevezni, mert szervezve nincs. Nem az urak rendje, mint ilyen, törekszik arra, hogy az ország kormányzatát a kezébe ragadja és a köznemességet hatalma alá hajtja, hanem az egyes urak törekszenek arra, hogy birtokaik felett a német tartományurakéhoz hasonló hatalmat gyakoroljanak, a királytól magukat függetlenítsék és a nemeseket maguknak szolgálni kényszerítsék. De az urak családi szervezetének, a német tartományurak családi szabályainak és az urak között való állandó szövetségeknek, szóval rendi szervezetöknek az Árpád-korban még nyomaira sem akadunk.

De a rendi szervezkedés alapjai már ebben a korban megvannak, mert az előbb még egységes nemesség rendekre válása már megindul és a nemesi rendből később kialakult három országos rend csiréit már most föl lehet találni.

A fejlődés iránya tehát nálunk éppen ellenkezője annak, a mit nyugaton, de különösen Németországban látni lehet. A mig ugyanis ott több rend keletkezik, a melyek egymástól külön szervezkednek és a birodalomban a királylyal szemben, az egyes tartományokban pedig a tartományúrral, a fejedellemmel szemben, a maguk közös érdekét fölismerve, egymáshoz folyton közelednek és a különböző rendi testületek, curiák, különösen a tartományi gyűléseken egy nagyobb, a szabad szövetségésen alapuló közönségben, a Land vagy Landschaftban egyesültek; addig Magyarországon az egységes nemesség, az

¹ V. ö. Ferdinandy: Arany bulla 72—74. l.

² Közli Kovachich: Vestigia Com. 134—143.

³ 1291. évi gyulafehérvári átírásának eredetije az országos levéltárban. Közli: Kovachich J. M. Mon. véter. legisl. 14—29 l. Fejér: Cod. Dipl. VII/II. 139—147. l.

⁴ Így a bevezetés, a IV. VIII. XIX. XXXI. XLIII. és XLIV. cikkek. Szövegét közli Kovachich: Supplem. 89—128. l. és Fejér: Cod. Dipl. VI/II. 130—138. l.

ország (Regnum) kezd rendekre válni, a midőn a különböző társadalmi helyzet, a birtok nagysága és a foglalkozás az egyenlő-jogú nemesek körében külön érdekeltségeket eredményez, a mely külön érdekeltségek egymás ellen mint rendek kezdenek szervezkedni és egymástól különválni iparkodnak.

Ez a különválás azonban még sokáig be nem következhetett, jogi formát még sokáig nem ölthetett, mert a kisbirtokú nemes-ség, a későbbi köznemesség közszelleme és a királysággal való szövetkezése az urak hatalma ellen és az a közjogi felfogás, mely a szent korona elméletében jut kifejezésre, ezt a rendi külön-válást, illetőleg azt, hogy ez a rendi különválás jogi formát öltön, még több századon át megakadályozta. A királyi hata-lomnak közhatalmi jellege, vagyis az a tulajdonsága, hogy minden honlakosra egyaránt kiterjedt s vele szemben mindenki közvetlen alatuló volt, azt eredményezte, hogy a nemesek a királyi hatalomban nem személyes uralmat, hanem az országért és összes lakosaiért, a nemzetért főnnálló hatalmat, a királyság-ban nemzeti intézményt láttak, a melylyel szemben a hűség és engedelmesség nem csupán az egyéneket, hanem a nemzetet is magában foglaló államnak, mint akkor mondták, az országnak legfőbb hatalmához is köteles hűség és engedelmesség termé-szetével birt.¹

És így, noha azok a formák, a melyek közt a királyi hatalom érvényesült, hasonlítottak is azokhoz a formákhoz, a melyek a német rendi világban is főnállottak; noha a királyság a jog-viszonyokat itt is egyéneknek, földterületeknek, testületeknek adott privilégiumokkal rendezi; noha a királyság közjövödelmei itt is a királyi jogon, a jus regalén alapulnak, a királyi javak-nak, pénzverési, vásártartási, rév- és vámjognak, sóelárusítási jognak és más efféléknek mintegy a király személyét illető jöve-delmeiből alakulnak, a mely királyi jogokat a királyok később a só és a pénzverési jog kivételével, egyeseknek is eladományoznak; mindazonáltal a királyság lényegében mindig megmarad az, a mi volt, közhatalom, a melyet a nemesség, ha törekszik is az ország-gyűlésen korlátolni és a maga befolyása alá helyezni, de a hatal-mas urakkal szemben sértetlenül föntartani kíván és az arany-

¹ Államalk. szerz. 6. l.

bullától kezdve nem egy törvényt követel, mely a királyi javak és jogok elidegenítését, másokra való átruházását tilalmazza.¹ II. Andrástól pedig és valószínűleg már III. Bélától is, koronáztatásakor esküt kíván arra, hogy az ország jogait és a korona tekintélyét fenn fogja tartani (iura Regni et honorem Coronae illibata servare).² Vajjon kívánhatott volna-e a nemzet ilyen esküt a királytól, ha a király és a nemzet joga, a korona tekintélye és az ország jogai ellentétes dolgok lettek volna, mint a hogy azok voltak a nyugati rendi országokban.

Mindazonáltal a rendi viszonyok kifejlődését előkészítő momentumok egyre sűrűbben jelentkeznek már az Árpád-kor végén, még inkább a veyesházbeli királyok alatt.

Ilyenek : I. a királyi hatalom egységének bomlása ; II. egyesek magánhatalmának az érvényesülése az ország közviszonyainak az intézésében ; III. a hadszervezetnek bandériális alapokra helyezése ; IV. hatalmas urak és rendek formális szövetkezése egymás között és a királylyal ; V. a királyok intézkedései, örökösödési szerződésai a magyar trónra nézve, a királyi hatalom patrimoniális felfogása ; VI. a personalis uniók mind gyakoribbá válása ; VII. a királyság és a nemzet egymástól való elválása, egymással mint szerződő feleknek, külön jogalanyoknak érintkezése.

¹ Ilyen törvényekkel már az Aranybullában is találkozunk. Így a XVI. cz. tiltja egész ispánságoknak magánbirtokul adományozását, a XXIX. cz. a királyt megillető várjövendelmeknek a várispán által való megtartását. Később azután több ily tiltó törvény keletkezik. Ilyen az 1267. évi II. czikk, mely kívánja, hogy a várföldeken és udvarnokföldeken keletkezett falvak ne örvendhessenek a szabad vendégek kiváltságos nevének. Az 1290: II. cz. a bulla XVI. cikkének tilalmát újítja meg, a VII. cz. az érdemetlenül adományozott birtokok visszavételét követeli s a várak, várföldek, városok és udvarnokok azonnal való visszavételét rendeli el, a XXV. cz. az erőszakkal elfoglalt javak és várak visszaadását. A XV. század óta több törvény alkotott, melyek a királyi és koronajavak elidegeníthetetlenységét mondják ki, így az 1514: 1. és 2., 1439: 16., az 1444: 3. és 4., az 1514: 3., s ezeket az 1608. k. e. 22., 1791: 7., 1868: V. stb. is fentartják.

² Erre nézve, de különösen az iránt, hogy miért követelhetők ezt az esküt már III. Bélától és hogy mit kell az ország (regnum) szó és a korona tekintélye alatt érteni, l. *Az államalk. szerződések* című értekezésem 8. és 9. l-it.

Lássuk ezeket egyenkint:

I. A királyi hatalom bomlása már az aranybulla korában megindul a hercegség kormányzásával megbízott ifjabb királyság intézményének állandósulásával. De ez a törvényhozási jog egységére is befolyással van. Az 1222. évi aranybullát még csak az öregebb király adja ki,¹ de már az 1231. évi törvény megtartására nem csak a király, hanem fiai is esküt tesznek.² Az 1267. évi törvény kiadásánál pedig IV. Béla már fiaival együtt adja ki a nemesek szabadságait biztosító oklevelet.³ Az ifjabb királyság megszűnésével ennek a bomlásnak vége szakad ugyan, de azután ennek helyére lép a vegyesházbeli királyok alatt a királynéknak egyre erősödő közjogi szerepe, mely már az Árpád-korban is, különösen V. István óta eléggé szembetűnő,⁴ mert a király és a királyné koronázatásukkor együtt tesznek esküt az igazságtalanul lefoglalt nemesi javak visszaadására.⁵ A Habsburgok trónrajutásával azonban ez is megszűnik és így épen a tulajdonképeni rendi korban, a mikor a nemzetet képviselő rendek a királysággal állandó küzdelemben állanak, már ismét az egységes, de többé nem nemzeti irányú királysággal állunk szemben.

II. Egyes uraknak magánhatalomra törekvése és ennek a magánhatalomnak az ország közviszonyaiban való érvényesülése már II. András alatt megindul, de leginkább az Árpád-kor végén fejlődik ki. Károly Róbert megkoronázását megelőzőleg az ország leghatalmasabb főura, trencsényi Csák Máté tizenkét vármegye és harmincznál több vár fölött uralkodik, fejedelemhez illő zsoldoshadat tart s a neki szolgáló nemességnek szinte korlátlan fejedelme. A Dunán túl a Németújváriak, Erdélyben László vajda a Keán nemzetségből, a Tiszán innen Aba Amadé nádor, Horvátországban a Subičok, Tótországbán a Baboničok uralkodnak, mint önálló fejedelmek, mint tartományurak, megvetve a királyi tekintélyt s arra kényszerítve a nemességet, hogy nekik szolgáljanak.⁶

¹ V. ö. Ferdinandy: Az aranybulla 44. l.

² V. ö. Ferdinandy: Az államalk. szerz. 13. l. és Aranybulla 65. l.

³ V. ö. Ferdinandy: Az államalk. szerz. 14. l. és Aranybulla 76. l.

⁴ V. ö. u. o. 13. l.

⁵ Ennek példáját l. Fejér: Cod. Dipl. V I. 237. l.

⁶ V. ö. »Az aranybulla« című értekezésem 102—103. l.

A királyi hatalom és tekintély már-már annyira hanyatlott, hogy itt is olyan kezdett lenni a viszony, mint a német-római birodalomban, hogy ezek az urak tartományurakká, fejedelmekké válnak, kik fölött a király csak névleges úr, mint ott a császár, a ki csak a maga családi birtokain valóságos uralkodó.

De hogy ez be nem következett, hogy az Anjouknak sikerült visszaállítani a királyi hatalmat és megmenteni az ország állami egységét és helyreállítani a nemesek szabadságát és jogegyenlőségét, ez is azt mutatja, hogy az itteni viszonyok, ha külsőleg hasonlítottak is a római birodalom viszonyaihoz, lényegükben mégis mások voltak és nem kedveztek a rendiség teljes kifejlődésének.

Az a hatalmaskodó oligarchia, mely az Árpádok kihalása után fölforgatta az országot, még száz esztendő sem volt és így közte és a köznemesek között az atyafiságos összeköttetés sem szakadhatott meg annyira, hogy a köznemesség egészének a szolgását eredményezhesse. A mikor pedig a kettő között a vérségi kötelékek is elszakadtak, akkor már restaurálva volt az erőteljes királyi hatalom.

Az a közszellem, mely az Árpád-kor utolsó évtizedeiben a köznemesség körében lábra kapott; az az erőteljes nemzeti érzés, mely a királyság megalapításától kezdve mindvégig átalengte az egész nemességet; a jogfejlődés egyformasága az ország összes nemessége körében; de leginkább az a vallásos tisztelet, a melylyel az ország koronája iránt, a melyet a szent királyok koronájának tartott mindenki, minden magyar viseltetett: akadály volt annak, hogy az ország egyesek magánuralma alatt álló tartományokra oszoljék szét s a tartományok kialakulását az is felette megakadályozta, hogy a magyar oligarchák nem összefüggő nagy területeken, hanem az ország különböző vidékein szétszórva birták uradalmaikat s a hol egy-egy nagyobb complexumban birták birtokaikat, ott is meg volt az szakítva másoknak kisebb-nagyobb uradalmával.

Az egyes urak magánhatalmának érvényesülése az ország közviszonyainak az intézésében tehát nem válhatott Magyarországon az állami egység megbontásának az eszközévé; hanem csak arra szolgált, hogy a nagyobb birtok annak birtokosát nagyobb köztevékenységre képesítse és a király tanácsában,

valamint az ország védelmében és az állam politikai életében nagyobb és előkelőbb szerepet juttasson a birtokaristokratáknak, mint a kisbirtokú nemességnek.

III. A hadszervezeteknek bandériális alapokra helyezése nem egyéb, mint az Árpád-kor végén tértfoglaló hűbériségnek jogi szabályozása, mint az egyes urak által bitorolt magánhatalomnak törvényesítése és közkötelezettségé váló átváltoztatása az ország védelmére. A mi az Árpád-kor végső éveiben a nagy vagyonnal való visszaélés volt, hogy t. i. az egyes urak is szerveztek maguknak fegyveres csapatokat, a milyeneket eddig csak a király tarthatott és ezekre támaszkodva, megtagadták az engedelmséget a királylyal szemben és elnyomták, mert a maguk szolgálatára kötelezték a környékükbeli kisbirtokú nemességet; ez az Anjou-korban az által vesztette el visszaélészerű jellegét, hogy minden nemesnek vagyonához mért kötelességévé tétetett és így a kisebb birtokú nemesek is fegyveres hatalomra tettek szert, jobbágyaikban az ő anyagi hatalmuk is támaszt nyert arra, hogy a király azokat egyesítve, az urak hatalmát ellensúlyozza.

Ez is egy oka annak, hogy az egyes urak magánhatalma nem válhatott nálunk tartományurasággá, mert az összes nemesek részeseivé váltak annak a jognak, hogy a saját költségükön és a saját jobbágyaikból fegyveres csapatot szervezhessenek és így a jogi különbség a nagy uradalmak birtokosai és a vagyonosabb köznemesek között megszűnt, illetőleg ki sem fejlődhetett. De egy dologban még is hozzájárult a bandériális hadszervezet az urak külön rendjének a kialakulásához és pedig az által, hogy a ki legalább 50 lovast tudott kiállítani, az saját zászlaja alatt vitte hadba a maga fegyveres jobbágyait, tehát a háboruban is ura maradt azoknak; míg ellenben azok, a kiket jobbágytelkeiknek száma és vagyoni állapotuk erre nem képesített, a vármegye zászlaja alatt vitték hadba jobbágyaikat és így a táborozás ideje alatt megszűntek azoknak urai lenni.

IV. A hatalmas urak formális szövetezése egymás közt és a királylyal már az Árpád-kor végén is előfordul és természetes következménye annak, hogy a hatalmasok nemcsak a királyságtól akarták magukat függetleníteni, hanem egymást is legyűrni törekedtek. A Németújváriak és Csák Máté egymás között való

viszálya egyiket is, másikat is szövetségestársak szerzésére kényszerítette, épen úgy, mint a hogy IV. Béla öregebb királyt és V. István ifjabb királyt az ország feletti uralom után való törekvés is hívek szerzésére kényszerítette egymás ellen folytatott küzdelmükben. Ez azonban általános szokássá nem válhatott, mert mihelyt Károly Róbert királysága megszilárdult, helyreállott a királyi tekintély és hosszabb időre megszűnt a hatalmas urak garázdálkodása.

De már Zsigmond trónrajutása előtt, a német példa hatása alatt formális szövetségekre találunk egyes urak, vagy egyes urak és a király között. Maga Zsigmond is több úrral kötött formális szövetségének (liga) köszönheti trónját, mely szövetségnek az okmányát, mivel az az alkotmány biztosítására nézve is foglal magában föltételeket, tévesen Zsigmond hitlevelének is szokták tartani.¹

Ettől az időtől kezdve egyre gyakrabban találkozunk ilyen és ehhez hasonló szövetségekkel. Hiszen az 1439. évi törvények is a király, Albert és az országgyűlés között létrejött szerződés formájában jelentek meg, ha nem is volt ez a szerződés magánosok és a király közötti szövetségnek tekinthető. Különösen a Hunyadiak korában gyakori az eset, hogy egyes urak, bizonyos politikai célok elérésére ily okmányba foglalt szövetséget kötnek egymással, a melyet esküvel, házassággal vagy kölcsönösen adott kezésekkel iparkodnak biztosítani;² sőt arra is van példa, épen

¹ A szövetség (liga) okmánya nem maradt ránk, hanem csak egy följegyzés, mely pontonkint közli az okmány tartalmát. Ezt a följegyzést Horváth Mihály fedezte föl és közölte először: Magyarország. Tört. II. 377. l. (Lásd: Ferdinandy: Az államalk. szerz. 27. és 28. l.). Fraknoi Vilmos »A magyar kir. kegyuri jog« című munkájának 73—74. lapjain erről az okmányról a következőket írja: »A királytól elfogadott és törvénytényé lett ezen cikkben az első ismert eset áll előttünk, a mikor Magyarország törvényhozása az egyházi javadalmak betöltéséről rendelkezett. Ez teljesen téves állítás, hiszen ha hitlevelnek tekintjük is azt az okmányt, akkor sem volt törvény, mert a hitlevelek törvénybe iktatása II. Ferdinándal kezdődik. V. ö. Ferdinandy: A magy. alk. tört. fejlődése 67. és 113—114. l. és Magyarország. közjoga 384. l. és 385. l. * jegyzet.

² Ilyen szövetség volt az, a melyet Hunyadi János, Garai László nádor és Ujlaki Miklós erdélyi vajda kötnek egymással 1450 június 17-én, melyben az egyik ellen elkövetett sérelmet a másik kettő olybá venni ígéri,

Mátyás korából, hogy a király és valamely országnagy lép egymással formális szerződésre.¹

Mindezek az individualistikus fölfogás erőteljes térfoglalását jelentik a magyar közéletben, mely individualistikus fölfogás épen az egyik alapja a rendi szervezkedés szükségességének; mert ha a testületi szervezkedés be nem következik, a minden ellensúly nélkül érvényesülő individualismus elemeire bontotta volna az államot és a társadalmat.

De találunk arra is példát, hogy közös érdekeik megvédé-

mintha ellenök irányulna s a melyet esküvel erősítenek meg. (I. Fraknói: A Hunyadiak és Jagellók kora, A magy. nemz. tört. Millenniumi kiadás 102. l., okmányát közli gr. Teleki József: Hunyadiak kora 262. l.); továbbá Hunyadi János, Vitéz János, Podjebrad György és még két más idegen úr között 1453 okt. 27-én a Cillei Ulrik uralomra jutásának megakadályozására létesült és V. László által is jóváhagyott szövetség (Fraknói i. m. 129. l. Az okmány eredetije a bécsi állami levéltárban. Fontes rerum Austr. II. 31.); nemkülönben a Hunyadi Jánosné és Szilágyi Mihály közt egyrészlől s Garai László nádor és neje közt másrészlől Mátyás királylyá választása iránt 1458 január 12-én létrejött és esküvel megerősített szövetség, melynek biztosítására Mátyás Garai lányával, Annával lépett volna házasságra (Fraknói i. m. 175—176. l. Az oklevél eredetije az orsz. levéltárban, közli gr. Teleky i. m. 565. l.). Ilyen szövetség az is, a melyet tíz főpap és tizennégy világi úr kötött egymással 1525 május 22-én az urak politikai befolyásának biztosítására s a melyet Zápolyai György a maga és fivére, János vajda nevében is aláírt (Fraknói i. m. 462—463. l. Az okmány egyik eredeti példánya az orsz. levéltárban); végre a kalandosok társulatának szervezése is ily szövetség kétszáz úr és előkelő nemes között.

¹ Ilyen eset az, a midőn Mátyás az esztergomi érsekkel, Vitéz Jánossal lép egyezsége s a melyben a király igéri, hogy az érsek jogait tiszteletben tartja s a tőle kölcsön vett kétezer forintot visszafizeti, a mely egyezségről egy 1470 decz. 19-éről kelt oklevél tanuskodik (Fraknói i. m. 248—249. l., az oklevelet kiadta Török János: Magyarország primásai II. 79. l.). A rendi fölfogás terjedése szempontjából ilyennek kell tekinteni azt is, hogy több püspök és úr esküvel igérte 1489 tavaszán a királynak, hogy halála esetében fiát, János herezeget teszik királylyá s ugyanebben az irányban városok is állítottak ki a király részére biztosító okiratokat (Fraknói i. m. 312. és 313. l.).

De legpregnansabb példája az ilyen szövetségnek az, a melyre Mátyás 1459. évi februárius 10-én lépett a hozzá hű főpapokkal és urakkal (I. Kovachich: Vestigia Com. 352—355. l.), úgyszintén a Rozgonyi Sebestyén vajda és társaival kötött szövetsége 1459 november 8-án (Kovachich Vestigia 355—356. l.). — V. ö. Ferdinandy: Az államalk. szerz. 42. l.

sére rendek, népelemek lépnek egymással formális szövetségre. Ez Zsigmond uralkodása alatt történik 1437-hen, a midőn az erdélyi parasztlázadás által fenyegetett három erdélyi kiváltságos népelem, t. i. az erdélyi nemesség, a székelység és a szászság, a mint magukat még a Medgyesen megújított okmányban is nevezik, »universitas tota nobilium ac procerum, Siculorum quoque omnium generum, nec non Saxonum, Sedium singularum septem, totius partis hujus seu Regni Transilvaniensis«, egymással szoros szövetségre léptek Kápolnán tartott közgyűlésükön s megesküdtek, hogy egymást minden szorongattatásaik közt segíteni fogják nemcsak az ország védelmében, hanem támadók ellen is, kivéve, ha ez a király volna. Ez az uniónak nevezett szövetség, mely 1438-ban Tordán és 1459-ben Medgyesen megújított és szabatosan újra szövegezve okmányba foglaltatott, alapjává vált a későbbi erdélyi alkotmánynak és mint a három nemzet (natio), vagyis nemzetiségi rend uniója ismeretes.¹ Ez az unió már magán viseli a rendi kor bélyegét, a maga eredeti alakjában jut itt kifejezésre a testületeknek a magánjogi szövetségek mintájára való szerződése kiváltságaik, jogállásuk biztosítására, benső békéjük föntartására.

V. Azok az itnézkedések, a melyeket az Árpád- királyok tettek arra nézve, hogy haláluk esetére kié legyen a magyar trón, nem patrimonialis természetűek, hanem inkább absolutistikus törekvések, a melyeknek azért volt terük, mert sem a trónörök-lési rend nem volt megállapítva, sem a királyválasztás formái nem voltak még kifejlődve. Annak, hogy valamely királyunk idegen országok fejedelmével szerződésre lépett volna a magyar trónra nézve az Árpádház kihalása esetére, nyomait hiába keressük az Árpád-kor történetében.

Az Anjouk trónrajutásával a királyválasztás formái is kifejlődvén, az ő részükről sem történik rendelkezés abban az irányban, hogy Magyarország koronája idegen fejedelem fejére jusson. Sőt ellenkezőleg, az Anjouk politikája inkább arra irányul, hogy a királyi hercegek és hercegnők idegen államok trónjára juthassanak.

¹ Szilágyi Sándor: Erdélyorsz. tört. I. 127—128. l. Az okmány szövege a Medgyesen tartott közgyűlésen megállapított alakban u. o. I. 219—224. l.

De a német birodalmi fejedelmi családok egyikéből származó Zsigmond már magával hozza a magyar trónra a német tartományurak patrimonialis felfogását és az országot arra az esetre, ha fiutódai nem maradnának, örökösödési szerződésekkel akarja megkötni.¹ Az Albert osztrák herceggel 1402-ben kötött szerződésben már egészen patrimonialis szempontból fogja föl az országot, mely az összes jogelőnyökkel és terhekkel volna a hercegre átszállandó.²

Ugyanezt a rendiséggel kapcsolatos patrimonialis felfogást tükrözi vissza Zsigmondnak 1421-ben kiadott németnyelvű okmánya is, melyben leányának, Erzsébetnek és vejének, Albertnek arra az esetre, ha több leánya születnék, szabad választást enged a magyar és a cseh királyság közt, de ha több leánya nem volna, mind a kettőt Erzsébetre és Albertre hagyja.³ Ezért mondja Albert 1439. évi decretumának bevezetésében: »Nobisque favente divina clementia in regimen et solium Regni Hungariae votive succedentibus«.

¹ Igy 1396-ban Prágában bátyjával, Venczel cseh királylyal, 1399-ben pedig Józsa morva őrgróffal köt ily örökösödési szerződést.

² »Extunc praedictum Regnum nostrum Hungariae cum praemissis Principatibus, Comitatibus, Dominiis Pervinciis, Castris, Civitatibus, omagiiis bonis, nec non Juribus utilitatibus, dignitatibus, honoribus, libertatibus et consuetudinibus ad idem spectantibus aliisque pertinenciis suis universis ad praefatum Dominum Albertum devolvi debeat, per ipsum habendum, tenendum, et possidendum plena potestate et omni iure conservandum et utifruendum etc.«

Épen így a trónrajutás biztosítása sem országgyűlésen végbemenő királyválasztással történt volna eme okmány szerint, hanem magánjogias formában, a mint ezt annak következő szavai tanúsítják:

»Quemadmodum etiam universi Praelati, Barones, Nobiles et Civitates predicti nostri Regni ad id observandum cum ipsorum specialibus litteris, eidem domino duci Alberto se obligarunt quolibet sine dolo.« Cziráky Disquis. historica de modo consequ. 205—8. l.

Ez utóbbi így is történt, a mikor még ez évi szept. 21-én 110 úr és nemes és két város okmányt állított ki arról, hogy Zsigmond az országot az ő tudtukkal és beleegyezésükkel adományozta az öröklés jogán Albert hercegnek (Cziráky i. m. 208—210. l.). Történetíróink tehát tévednek, a midőn az oklevélben országgyűlési határozatot látnak (V. ö. Ferdinandy: Az államalk. szerződések 29—30. l.).

³ Közli Cziráky: Disqu. Hist. 211—214. l.

Mátyást a viszonyok kényszerítik arra, hogy a szent korona visszaszerzése érdekében az 1462. esztendőben kötött békében, gyermektelen halála esetére Frigyes császárral a magyar trón iránt akként szerződjkék, hogy a trón a császárra, vagy általa kijelölendő fiára, ha pedig a trón a császár halála után üresednék meg és ő több gyermeket hagyna hátra, ezek közül arra szálljon, a kit az ország választ. De ez a szerződés, mely az ország nevében köttetik meg s a melyet 1463-ban az országgyűlés is magáévá tett, nélküli a patrimoniális felfogást, mely a Zsigmond-féle és a későbbi örökösödési szerződésekben kifejezésre jut. Annak az oka, hogy eme szerződés megkötésénél a magyar követek nem a királynak, hanem az országnak nevében léptek föl, nem az volt, hogy az ország ebben az időben már külön jogalanyként szerepelt a királytól, hanem az, hogy a trónbetöltés kérdésében határozni választókirályságban csak az ország maga volt hivatva.¹

Ugyanily oknál fogva az 1491. évi pozsonyi békébe foglalt trónbetöltési szerződésnél is találkozunk azzal, hogy a követek nemesak mint a király, hanem úgy is, mint az ország követei nyerik meghatalmazásukat, mivel a trónbetöltés kérdésében csak az országgyűlés competens határozni.²

De a mi ennek a békeszerződésnek a tartalmát illeti, abban már erősen kifejezésre jut, hogy a német individualistikus felfogás diktálja. Azt kívánja ugyanis ez a szerződés, hogy ha Ulászló fiörökös nélkül halna meg, Miksa római király és utódai igényeinek elismerésére minden egyes magát és örökösait nyílt levélben kötelezze, erre az országgyűlésen a római király követeinek jelenlétében az esküt letegye ; a kik pedig ezen az országgyűlésen meg nem jelennének, egy új országgyűlésen tegyék meg ezt ; a római király örökösének megválasztását biztosító okmányok megerősítése és esküvel való biztosítása pedig személyről személyre mindaddig átszáll, a míg a trónrakövetkezés esete ő rá vagy ivadékára be nem következik. Úgy hogy minden főpap és méltóságviselő és az országos várak várnagyai hivatalukat addig el se foglalhassák, míg ezt meg nem teszik, a koronaörök pedig

¹ A szerződés okmányát közli Cziráky : *Disqu. Hist.* 240—241. l. V. ö. Ferdinandy : *Az államalk. szerz.* 42—43. l.

² V. ö. Ferdinandy : *Az államalk. szerz.* 45—46. l.

hivatalba lépésük alkalmával megesküsznek a római királynak, hogy a koronát csak az ő vagy ivadékai koronázására fogják megőrizni és ezeknek átadni.¹

E szerint tehát nem az ország, mint a regnicolák universitása, hanem az egyesek választanák a királyt, azaz az országnak legfontosabb közjoga, a királyválasztás joga a legegységesebb természetű magánjoggá vált volna, a melyre nézve a trónkövetelő minden egyessel külön szerződhetik.²

De a békeszerződés ratifikálása sem országgyűlésen történt, mint a hogy azt történészeink általában hiszik, hanem többkevesebb úr és nemes külön okmányokban fogadta azt el,³ a mint azt »Az államalkotó szerződések« című értekezésemben kimutatni megkíséreltem.

De az, hogy az országgyűlés ezt a békét el nem fogadta, sőt 1498-ban és 1505-ben oly végzeményeket alkotott, a melyek a szabad királyválasztási jogot biztosítani akarták, nem volt akadálya annak, hogy a király a pozsonyi békének a magyar trónra vonatkozó kikötését azzal akarja biztosítani, hogy 1506-ban újra szerződött Miksával és 1507 november 12-én kettős házassági kapocs létesítése iránt egyezett meg vele, mely szerint az ő fia Máriát, a császár unokáját veszi nőül, a császár fiunokái közül pedig egyik a király leányát, Annát veszi feleségül.

Látni lehet tehát, hogy bár az ország a királyválasztás jogához erősen ragaszkodik s ezt a jogot mint az ország egész testét illető közjogot tekinti, az idegen származású királyok még is érvényre emelik azt a patrimoniális felfogást, mely Németországban teljesen ki volt fejlődve, hogy nekik joguk van a

¹ Okmányát közlik Cziráky: *Disqu. Hist.* 250—286. 1. és Firnhaber *Beiträge zur Gesch. Ungerns* 93—116. 1. Eredetije a bécsi udvari levéltárban.

² V. ö. Ferdinandy: *az államalk. szerz.* 47—49. 1.

³ Ezt a szerződést 1491 nov. 29-én nyolcz főpap és két úr ratifikálta, majd 1492 márcz. 7-éről több okmány kelt, melyek közül egyet 69 úr a magyarországi és erdélyi nemesek nevében, egyet 62 úr a horvát és szlavonországi urak és nemesek nevében, egyet 12 főpap, a többieket egyes főpapok, zászlósurak és városok magukra nézve állítottak ki későbbi kelettel (*Közli Firnhaber i. m.* 121—171. 1.) V. ö. *Az államalk. szerz.* 49—51. 1.

magyar korona iránt más országok fejedelmeivel örökösödési szerződésekre lépni s hogy eme joguk biztosítására nem szükséges az országgyűlés hozzájárulását kieszközölniök, hanem elég-séges, ha annak végrehajthatóságát egyesek minél nagyobb számának lekötelezésével biztosítják.

VI. A hűbéri fejlődéssel, a nemzet egyetemének individualistikus irányú bomlásával, szóval a magyar rendiség alapjainak kifejlődésével egyidejűleg látjuk mind gyakoribbá válni a personalis uniókat idegen országokkal.

Az Árpádok korában a magyar királyok hódító politikát űznek és nem kapcsolatra törekesznek a szomszéd országokkal, hanem arra, hogy azokat Magyarországnak vessék alá. Horvátországot és Dalmáciát Szent László és Kálmán a magyar állam részévé teszik, a többi királyok pedig, mint II. Béla, Imre, II. András, IV. Béla és V. István Rámát, Szerbiát, Halicsot és Lodomériát, Kunországot és Bulgáriát, szintén idekapcsolni akarják, s ha ez nekik nem sikerül, legalább fejedelmeiket törekesznek hűbéresekké tenni. A királyok ezek felett az országok felett főnhatóságra, nem pedig emez országok trónjára törekesznek, a mikor azok királyának címét beveszik a magyar király címei közé.

De az Anjou-korban kezdetét veszi az a törekvés, hogy a magyar király más ország koronáját is elnyerje, vagy hogy más ország fejedelme emeltessék a magyar trónra. A királyokat ebben családi hatalmi törekvések vezetik, az országot pedig arra, hogy idegen fejedelmeket ültessen a magyar trónra, eleinte az Árpád nőági ivadékai iránt való kegyelet készletti, később azonban ennek az oka nem egyéb, mint az, hogy a királyok az ország vezető embereit megnyerték arra, hogy az általuk idegen fejedelmekkel kötött örökösödési szerződéseknek érvényt szerezzenek.

Nagy Lajostól kezdve II. Lajosig, Máriát kivéve, nincsen magyar király, a ki ne viselte volna hosszabb-rövidebb ideig valamely szomszédos országnak a koronáját. Nagy Lajos és I. Ulászló Lengyelország királyai, Kis Károly Szicília királya, Zsigmond és Albert római királyok, illetve császárok s a mellett az utóbbi és fia, V. László, a kik Ausztria hercegei, egyuttal Morva- és Szilézia uralkodói és Csehország királyai is, mely ország koronáját rövidebb ideig Mátyás is viseli, a ki az osztrák tarto-

mányok felett való uralomra és a római császárságra is törekszik. II. Ulászló és fia II. Lajos szintén cseh királyok is voltak.

Ez a jelenség sokkal törvényszerűbben érvényesül, semhogy azt pusztá véletlennek tulajdonítsuk és külső okokra vezessük vissza. Azok az okoskodások, a melyeket történetíróink szoktak ehhez a jelenséghez fűzni, hogy t. i. Magyarország hatalmi állása nem volt másként föntartható, csak úgy, ha a magyar király más országoknak is fejedelme és így nagyobb hatalommal rendelkezik, mintha csak Magyarország erejére volna kénytelen támaszkodni, sehogy sem állják ki a komoly kritikát. Nagy Lajos és Zsigmond alatt a török veszedelem még nem látszott oly nagynak, hogy ez irányította volna a magyar politikát. A mikor pedig ez a veszedelem nagyra nőtt, az ország épen akkor aratta legnagyobb diadalait a török ellen, a mikor Hunyadi János volt a kormányzó és az ő fia, Mátyás volt a király, tehát olyankor, a mikor hatalmi állásának fentartásában egészen a saját erejére volt utalva. És hanyatlásának okai sokkal inkább kereshetők abban, hogy királyaink az ország erejét nem a török ellen fordították, hanem a nyugateurópai politikába avatkoztak, mint Mátyás, vagy abban, hogy az országban az idegenek ellen való küzdelmek felidézésével kötötték le a benső erőket; semmint abban, hogy az ország egymaga nem volt elég erős a törökkel megküzdeni.

Bizonyos hiszékenység kell ahhoz, hogy II. Ulászló királylyá választásánál a legfőbb ok, a miért őt választották meg és nem más trónkövetelőt, az lett volna, hogy ő a cseh koronához tartozó országoknak volt a fejedelme. Hiszen ha a nagy és Európa keletén hatalmasnak ismert Magyarország gyöngé lett volna a törökkel megküzdeni, hihette-e valaki, hogy a kicsiny Csehország és tartozékai fogják neki a megfelelő erőt megadni a nagy feladatra?

A personalis unióknak folytonos megismétlődése, szinte állandóvá válása pusztán annak a nagy átalakulásnak, a fel-fogások ama nagy átváltozásának volt a következménye, a melyen a magyar társadalom épen úgy, mint a magyar királyság is, az Árpádok óta keresztül ment. A királyok a nyugateurópai fölfogást, a családi hatalomra való törekvést hozták magukkal a magyar trónra; a magyar közéletben, de különösen az oligarchák körében pedig annyira úrrá lett az individualistikus fölfogás

és e mellett oly nagy volt az uraknak egymás iránt való féltékenység, hogy inkább kerestek maguknak urat az idegen fejedelmek között, semhogy a saját vetélytársaik trónrajutását megszivelték volna. A köznemesség pedig teljesen szervezetlen volt arra, hogy a maga kebeléből válasszon királyt, és így inkább megnyugodott idegen fejedelmek megválasztásában, semhogy a gyűlölt oligarchák közül válasszon fejedelmet.

A társadalmi és gondolkozásbeli különbség oly nagy volt már ebben a korban, a még jogilag egységes, de társadalmilag már régóta különvált nemesség két része, az urak és a kisbirtokú nemesek között, hogy a trónra alkalmas és a nemesség körében is népszerű magyar urat már találni sem tudtak volna. De azért mihelyt úgy alakulnak a viszonyok, hogy ilyen úr akad, a köznemesség keresztül is viszi, hogy nemzetbeli választassék királylyá.

VII. Annak, hogy a magyar királyok más országoknak a fejedelmei is voltak, illetőleg hogy idegen országok fejedelmei lettek Magyarország királyaiává, természetes következménye volt: hogy az a szoros közjogi egység, mely a nemzet és a királyság között az Árpád-korszakban, mondhatjuk Szent Lászlótól kezdve fennállott, a vegyesházbeli királyok alatt bomlani kezdett. A királyság, mely idegen országokban fekvő családi birtokokra is támaszkodhat, kezd elválni a nemzettől, mely kezd önmagát a királyságtól különállóan is szervezni, mely kezd a családi politikát úzó királyoktól külön jogalanyként is föllépni és királyai politikájával szemben külön politikát űzni.

Az Árpád-korban nyomát sem találjuk annak, hogy a király és a nemzet egymással mint felek tárgyaljanak, egyezkedjenek, és az egyezséget okmányba foglalják. Szerződéses viszonyról a két alkotmányi tényező között szó sincs. Az az előzetes megállapodás, mely III. Andrásnak a megkoronázását megelőzte, nemzet és király között kötött szerződésnek azért nem tekinthető, először mert III. András akkor még nem volt király, másodsor, mert a részéről tett ígéret, a melyet csak koronázása után vált be, szerződés természetével nem bír.¹ A Zsigmond és az ő királyságát támogató urak között 1387. évi márczius havában létesült és ligának nevezett szövetség, a melyet némelyek hitlevélnek

¹ Erre nézve lásd: *Az államalk. szerv.* című értekezésem 18—20. l.

vagy választási alkunak is tartanak,¹ nem tekinthető másnak, mint magánegyének politikai szövetségének, hiszen Zsigmond akkor az országnak még nem volt királya.² De ettől már csak egy lépés hiányzott ahhoz, hogy a király és a nemzet mint szerződő felek szerepeljenek egymással szemben.

Ez mihamar be is következik 1439-ben, a midőn az országgyűlésen alkotott decretum formális szerződés tartalmával jelenik meg és két példányban állíttatik ki. Ezek közül az egyikben a király erősíti meg decretum formájában az ország határozatait, a bevezetésben azt mondván, hogy »igértük és igérjük, hogy az alább írt czikkelyeket megtartani és érvényesíteni *akarjuk és tartozunk*«, — a záradékban pedig a maga és a királyné nevében igéri, hogy az országglakókat és az országot el nem hagyja, minden vetélytárs ellen védeni és szabadságaiban megtartani és oltalmazni fogja.³ A másik példányt pedig az ország egész testét képviselő országgyűlés állítja ki a király biztosítására,⁴ »nehogy azt hinni kényteleníttessék, mintha az ő hívei valami rosszakaratból hűségükben ingadoznának«, s melyben az országglakók ígérik, hogy a király és királyné hívei lesznek, de »Ő felségeik is őket és országukat semmiféle szükségükben el nem hagyják, hanem velük együtt hiven, minden erejükkel oltalmazni tartoznak, minden vetélytárs vagy ellenség ellen és az ők, valamint az országnak minden, úgy az elősorolt, mint egyes más jó, dicséretes és igazságos ősi szokásaikban sértetlenül fentartani kötelesek.« És mivel ezekkel teljesen ki vannak elégítve, ígérik, hogy a királyt és a királynét az itt engedélyezettéken kívül »soha többé semmiféle új találmányú jogokkal (leges), sem annak kérésével zaklatni« nem fogják, hogy nekik »más régi jó szokásokat és jogokat (leges) adjon, vagy bárminő engedményeket tegyen, melyek a fentebbiekben foglaltakon túlterjedjenek, akár azokat szokás és törvényként átírni ne is akarja és ne is tartozzék (seu in consuetudinem et legem adscribi nolle, nec debere)«.

¹ Igy Fraknói is: A magyar királyi kegyuri jog 73—74. l. Lásd erre nézve jelen értek. 28. l. ¹⁾ jegyz.

² V. ö. Az államalk. szerz. 27. és 28. l.

³ L. Corpus Juris Hung.

⁴ Szövegét lásd: Kovachich Vestigia com. 228—230. l.

Ez a törvény tehát, bár közjogi kérdésekre vonatkozik, oly pactum conventumot tartalmaz, mint aminőket a német Landesstände-k szoktak volt kötni a tartományurakkal. Ez mindenesetre annak a jele, hogy a szent korona fogalmában lévő közjogi egység a gyakori dynastiaváltozás következtében és mert a király más országoknak is a fejedelme, a király és a nemzet között már annyira lazult,¹ hogy a már megkoronázott király és a nemzet mint külön jogalanyok és szerződő felek állhattak egymással szemben.

Ez egyelőre még csak a választási alkulevelek kifejlődésében és abban jut kifejezésre a későbbi királyok alatt, hogy a nemzet a nádorban a királytól egyre függetlenebb nemzeti főméltóságra tesz szert s a király szűkebb tanácsa az országgyűlés befolyása alá kerül, az ország tanácsává kezd átalakulni és olykor a tágabb tanács, valamint az országgyűlés is már mint a királytól önálló hatalmi faktor lépnek föl, s az országgyűlés önállóan ad ki manifestumokat és alkot törvényeket.

A választási alkulevelek, capitulatiók I. Ulászló megválasztásával veszik kezdetüket. I. Ulászlóval az ország követei már nemcsak mint a nemzet leendő királyával, hanem mint tényleg uralkodó lengyel királlyal is tárgyalnak és jutnak szerződés-szerű megállapodásra, melyet bár a király egyoldalú ígérete alakjában, de már írásba foglalnak, mely írás azonban a már létrejött kétoldalú szerződés biztosítására van hivatva szolgálni. Ebben az okmányban ugyanis azok a föltételek is benne foglaltatnak, a melyek a király két egymástól független országának egymáshoz való viszonyából voltak rendezendők,² a mely részek tehát a szerződésnek nemzetközi egyezmény jellegét is adják. De a megválasztandó király személyét itt a lengyel királytól elválasztani nem lehet: mert a mikor Ulászló annak a megtartására kötelezi magát, hogy az országot lengyel hadakkal is védelmezni fogja, továbbá hogy az ország területének visszaszerzésére fog fáradni, de egyes részek Lengyelországnál maradnak, más részek hovatarozása pedig a két ország főembereinek későbbi megegyezésétől tétetik függővé, mind a két minőségében vállal kötelezettséget,

¹ V. ö. Államalk. szerz. 32—35. l.

² Közli Kovachich Suppl. II. 479—480. l.

vagyis elsősorban Ulászló mint egyén, nem pedig Lengyelország az ő útján lép Magyarországgal szerződési viszonyba,¹ és mihelyt Ulászló meghal, a két ország között minden kapcsolat, mely a vele kötött egyezség folytán létesült, önmagától teljesen megszűnik.

De Ulászló halála után V. Lászlóval új választási alkú nem jön létre, hanem beérik azzal az esküvel, a melyben igéri, hogy az országot mindazokban a jogokban, szabadságokban, törvényekben és szokásokban meg fogja tartani, a melyekben elődei, azaz nagyatyja Zsigmond és apja Albert megtartották. Ennek az oka pedig az, hogy V. László királyságának az elismerése az Albert halálával megszakadt jogfolytonosságnak a visszaállítása vala, újabb megegyezést tehát nem láttak szükségesnek, mint azt, a mely Albert és az ország között 1439-ben létrejött.²

A közfelfogás tehát, a mint ebből az esetből kitűnik, az volt, hogy csak az új dynastiák választásánál van szükség újabb választási alkura, de itt is csak akkor, ha annak első tagja idegen ország fejedelme; de ha nemzetbeli választatik királylyá, ez az alkú nem ölt szerződési formát, hanem az alkotmány csak decretum kiadásával nyer biztosítást, mint ezt Mátyás megválasztásakor és koronázásakor is látjuk.

De már II. Ulászlónál ismét előzetes és írásba foglalt ígéretet kíván az ország a választásnál megszabott föltételek beváltására, vagyis itt is formális választási alkulevéllel találkozunk,³ a melyet a király az 1492. évi decretum kiadásával váltott be, s épen így II. Lajos koronázásánál is ad ki a gyermekkirály nevében Ulászló választási oklevelet,⁴ a mi abban leli magyarázatát, hogy ekkor már a nemzet és a királyság még inkább távolodtak egymástól.

Ezek a választási alkulevelek első pillanatra felette hasonlók azokhoz a szabadságlevelekhez, a melyeket már a XIV. század óta szoktak a német fejedelmek trónralépésükkor adni az egész tartománynak, vagy egyes részének, avagy egyes rendeknek, olykor a Landschaft egyes tagjainak, városoknak, hogy szokásos és elidősült jogaikat, vagy a melyeket be tudnak bizonyítani,

¹ V. ö. Államalk. szerz. 37—38. l.

² V. ö. Államalk. szerz. 41. l.

³ Corpus Juris Hung.

⁴ Kovachich: Vestigia com. 455—462. l.

meg fogják tartani.¹ De azért ezek között a fejedelmi szabadság-biztosító levelek (Freibriefe, Freiheitserklärungen) és a magyar választási alkulevelek között még is lényeges a különbség: mert a míg ott többnyire előbb hódoltak a rendek és csak az után adott ki a biztosíték; addig itt az alkulevél kiadása a koronázás előfeltétele volt és csak a mikor a koronázás után a király az alkotmánybiztosító esküt is letette, történt meg az országgyűlésen jelenlevők eskütétele.²

A másik lényeges különbség az, hogy a míg ott még az egész Landschaft részére kiadott szabadságlevél is épen úgy, mint az egyeseknek, rendeknek vagy városoknak kiadottak, csak általános ígéretekert tartalmaztak és a fejedelem magánígéretei maradtak; addig nálunk mindig az ország részére állítottak ki, részletes kikötéseket tartalmaztak és a koronázás után a decretum kiadásával be kellett a királynak ezeket váltani, tehát a decretumba foglalással közjogi jelleget nyertek, a Habsburgok alatt pedig, vagyis a tulajdonképeni rendi korban II. Ferdinánd óta maga ez a conditiókat tartalmazó levél iktattatott törvénybe.

De épen így lényeges a különbség a császárok választási capitulatiói és a magyar választási alkuk között is, mert a míg a birodalomban V. Károly óta dívó választási capitulatiókban a császár a választófejedelmekkel köt szerződést, a melyben kötelességeket vállal részben az egész birodalommal, részben a választófejedelmekkel szemben, ezek különös jogainak tiszteletben tartására kötelezve magát; ³ addig a magyar királyok választási alkulevelei épen úgy, mint a későbbi hitlevelek, az ország egytemével szemben elvállalt kötelezettségeket tartalmaznak, s mint ilyenek válnak az ország törvényeivé.

De különböznek a magyar királyok választási alkulevelei azoktól a szövetségektől (Bündnisse) is, a melyeket egyes német

¹ Unger i. m. II. 240—242. l.

² A szász hercegek követe írja 1453. febr. 24-éről kelt jelentésében V. László trónfoglalásáról: Doch ist am letzten zwischen im begriffen, das König Laslo in hat müssen sweren, sy bei iren rechten und alten herkommen lassen bleiben, und darauf haben in herrn und stett huldung getan (Fontes rerum Austr. XLII. 115. Fraknoi: A magy. nemz. tört. IV. 120. l. 3. jegyz.)

³ Schröder Lehrbuch d. deut. Rechtsgesch. 756—757. l.

tartományokban a rendek az erdélyi három népelem uniójához hasonlóan kötöttek egymással eleinte az egyházi fejedelemségekben és később másutt is, szabadságaik védelmére a fejedelemmel szemben, a melyet a fejedelemnek is meg kellett erősíteni, a mi gyakran akként történt, hogy ő is belépet a szövetségbe.¹

A míg ugyanis a magyar királyok választási alkulevelei, mint fennebb kifejtettem, az ország egészével szemben tett és a választás előfeltételeiül megállapított ígéretek voltak, melyeket a koronázási törvények kiadásával kellett beváltani; addig a Németországban dívó s a választást megelőző szövetségeknél, miként a Zsigmond-féle ligánál, a fejedelem csak mint szövetségestárs, magánjogi alapon és csak szövetségeseivel szemben volt kötelezve.

A magyar jogfejlődés tehát csak első pillanatra és főképen azért látszik a német jogfejlődés követésének, mert a magyar okmányokban azokkal a formulákkal, szólásmódokkal találkozunk, mint a melyekkel Németországban. De azért a magyar szokások és intézmények külső formája is igen sokban, tartalma pedig lényegesen különbözik a németországiaktól és csak abban egyezik meg a kettő, illetőleg abban követi a magyar jogfejlődés a németet, hogy a nemzet és a királyság egymástól való távolodásának és az országnak a fejedelemtől önálló szervezkedésének egyre több jelével találkozunk, a minek egyik oka a rendi irányú fejlődés, másik oka pedig a sok interregnum.

A mire az Anjouk alatt sem volt még példa, hogy az ország a királytól külön ad ki oklevelet vagy decretumot, azzal épen a szent korona korában találkozunk. Példa erre az a manifestum, a melyet az ország I. Ulászlónak 1440. évi július 17-én végbe ment koronázásakor ad ki,² melyben az ismeretlen helyre vitt szent koronát és V. László koronázását érvénytelennek, a szent István fejről levett koronát érvényesnek jelenti ki³ és a most koronázott királyt a teljes királyi hatalommal ruhazza föl.

¹ Unger i. m. 245—246. l.

² Közli Kovachich: Vestigia cöm. 235—243. l.

³ Ez nem azonos azzal az esettel, a mikor a Károly Róbert koronázására készített korona érvényesítésére 1308. decz. havában Gentilis bíboros pápai követ ad ki constitutiót, mert ez nem az országgyűlés, hanem a pápai követ ténye, melyhez az urak csak hozzájárulnak.

Másik példája ennek az 1474. évi budai országgyűlés decretuma, a melyet a király távollétében állít ki s a melynek jellegén alig változtat, hogy a decretumot »de voluntate et mandato serenissimi principis D. D. Mathiae Regis« kiállítottanak mondják. De ugyancsak Mátyás uralkodása alatt találkozunk avval a különös esettel is, hogy az 1470. évi decretum kiadásánál a királyi záradék és pecsét mellett az urak záradéka és pecsétje is szerepel, mely záradékban biztosítatnak az országlakók, hogy a király a decretumban foglaltakat, az új adók behozatalának a tilalmát meg fogja tartani. A II. Ulászló koronázására összehívott országgyűlésre az urak és a király külön adnak ki meghívólevelet,¹ az 1491. évi pozsonyi béke megkötésénél szereplő követek pedig a királytól és az országtól is nyernek fölhatalmazást.² Igaz, hogy ez utóbbinak oka, hogy itt a trónbetöltés kérdéséről van szó s ebben az ország a competens tényező, de hogy a külföldön is az országot a királytól különálló hatalmi factornak tekintették, azt mutatja, hogy Miksa császár a közte és Ulászló között 1506-ban megindult békealkudozások alkalmával a király békekövetei részére külön meghatalmazást kívánt az országtól s az ország tanácsa adott is ilyet az ország képviselőjében.³

Az országnak a királytól való külön szervezkedését mutatja a nádorságnak függetlenítése a királytól egyrészt azzal, hogy a nádort 1439 óta a királynak és az országgyűlésnek együtt kell választania és hogy az 1485. évinek nevezett nádori czikkekkel a nádori hatáskör törvényben nyer szabályozást; másrészt azzal, hogy az 1526. évi rákosi országgyűlés 22. czikke kimondja, hogy a nádori hivatal a nádortól el nem vehető, csak főbenjáró bűn miatt, hogy a nádori hivatal a választottnak haláláig tart s erről a király külön írást adjon, mely a koronával őrizendő.

Végre ugyanez a fejlődési irány érvényesül abban hogy a királyi tanács, már t. i. a szűkebb tanács II. Ulászlótól kezdve mint az országgyűlés által kirendelt tanács kezd szerepelni, a mennyiben az 1495. évi 8. t.-cz. abban nemeseket is alkalmazni kíván, az 1498. évi 2. t.-cz. a kirendelt tanács tagjait az

¹ Ladányi: Magy. alk. tört. I. 393. l.

² Cziráky Disqu. hist. 251. l.

³ Ladányi i. m. I. 384. l.

országgyűlésen kívánja választatni, az ez évi 7. t.-cz. pedig elrendeli, hogy ezek közül 8 nemes mindig bebocsátandó a kormánytanácsba, az 1507. évi 5. t.-cz. pedig a tanács tagjainak hozzájárulásához köti a király rendelkezéseinek az érvényét s a 7. t.-cz. pedig felelőssé teszi a tanács tagjait az országgyűléssel szemben.

II. Lajos alatt a tanács magához ragadja a királyi hatalmat, az országgyűlés pedig a tanács megalkotásának a jogát, úgy hogy a tanács a bácsi országgyűlés 40. czikke óta nem egyéb, mint az országgyűlés állandó bizottsága az ország kormányzására.

Ha még ehhez hozzávesszük a magyar birtokrendszert, mely királyi adományon alapult, így tehát külső formájára hasonlított a német beneficiális birtokrendszerhez, és a tárnoki városoknak az 1405. év óta az országgyűlésre való meghívását s ezzel egy új politikai rend kialakulásának az alapjait: az a látszat keletkezik, hogy Magyarországon már a mohácsi vész előtt ki vannak fejlődve mindazok az állapotok, a melyek az alkotmánynak azt a hűbéri-ségből kifejlődő rendi színezetet adják, mely a német tartományokban a XIV. században éli virágkorát, a mikor ugyanis a tartományurak hatalmát a legnagyobb mértékben korlátolja a rendek gyűlése és az ebből alakított rendi bíróságok és kormányzati szervek.

De ez csak a felületes szemléllő előtt látszik ily alakban kidomborodni. Mert az Árpádok kihalása és a mohácsi vész közé eső korban Magyarország nem rendi, hanem hűbéri korszakát éli, mely csak előkészíteni volt hivatva a tulajdonképeni rendi korszakot; azt a hűbéri korát éli, a mely hűbéri korszakot Németország a XI. és XII. s részben a XIII. században élt, de a mely hűbéri kor a német hűbéri korszaktól azért még is igen lényegesen különbözött, mert csak formáira nézve volt hűbéri, de lényegében nem, mivel az államnak egyéni uralmakra való széthullását megakadályozta az a nemzeti közfelfogás, mely mint a szent korona elmélete ismeretes.

A magyar alkotmány ebben a korban nem szervezett rendek kapcsolatán, hanem egyéneknek a szent korona fogalmában való összeolvadásán épül fel, a mi külsőségekben is kifejezésre jut. Rendi elem ebben az alkotmányban csak az, hogy a nemzet, az ország épen úgy külön tényező ebben az alkotmányban a királylyal szemben, mint a német Landschaft a tartományurral szemben.

De rendekről, mint a királyi hatalmat korlátozó testületekről már csak azért sem lehet szó, mert bár mennyire élesek az ellentétek a nagyvagyonú urak és a kisbirtokú nemesek között társadalmi és politikai tekintetben: a nemesség még egy rend, egyenlő jogállással és egyetlen rend, melynek országos állása és politikai szerepe van. A többi rendek pedig, mint a legkülönbözőbb jogállású csoportokat magában foglaló szabad rend, és a magánhatóság alatt álló parasztrend, a szónak nyugati értelmében rendnek nem is tekinthetők, mert sem országosan szervezve nincsenek, sem az egyenlő jogállásuak zárt testületének nem tekinthetők, a melyen belől testületi szellem és ezzel kapcsolatban a rendi élethivatás és a becsület felől különös fogalmak keletkeztek volna.

A nemesi rendet pedig nem az egyenlő életállásuak közös érdeke, nem a testületi szellemből eredő összetartozóság érzete, hanem a nemzeti érzület és egy közjogi fogalom, a szent korona fogalma foglalja egybe, a melynek szolgálata az egyedüli út arra, hogy valaki a társadalmi és politikai emelkedéshez érdemeket szerezhessen. A szent korona fogalmával összefüggő formák pedig, a melyek mellett a nemesek és a király egy közjogi egészbe foglalhatnák össze, nem rendi, hanem hűbéri természetűek s a mikor rendiekké válnak, megdöntik magát a szent koronához fűződő közjogi felfogást is.

A szent koronához fűződő közjogi felfogás az Árpád-korban kezd kifejlődni és a magyar birtokrendszeren alapszik. A mikor a donatio túlnyomóvá válik és a szállásbirtokosok is, hogy jogcímüket erősebbé tegyék, birtokaikat felajánlják a királynak, hogy azt tőle adományként visszakérjék és birtoklásuk jogcímét oklevéli alapra helyezték, a király vált az ország területének főtulajdonosává. A mikor pedig a koronázásnak a nemzet már királylyá avató erőt tulajdonított s a koronázás mindig országgyűlésen ment végbe, a szent koronát, a melylyel való megkoronázás után nyeri a király azt a tekintélyt, mely az ő személyét a nemzet előtt szentté teszi, nem pedig a király személyét kezdték tekinteni az ország területe főtulajdonosának és a szent korona így vált minden birtokjog forrásává (radix omnium possessionum), a király pedig csak azért birt birtokadományozási joggal, mert a koronázás folytán reá szállt a szent koronában lakozó birtokadományozásnak és ezzel a nemesítésnek a hatalma is.

Az ország területe felett a szent koronát megillető főtulajdonjoggal együtt azonban mindazt a hatalmat a szent koronában kezdték látni, a mi a középkori felfogás és gazdasági viszonyok következtében a földbirtokkal összefüggött, tehát a földbirtokon élő emberek fölötti biráskodási és igazgatási, valamint jogalkotási hatalmat is és így az államhatalom egész telje a szent koronában lakozónak tekintetett, mely a koronázással együtt száll át a királyként következő vagy királylyá választott egyén physikai személyére.

De mivel az egyes nemesek bírták az ország területének kisebb-nagyobb részét, tehát ők is részesei voltak a szent korona területének; ennél fogva ők is részeseivé váltak azoknak a jogoknak, annak a hatalomnak, mely a szent koronát az ország területének egyetemére nézve megillette és így tagjai, azaz részei voltak magának a szent koronának is, mint a részeket, a tagokat magában foglaló egésznek.¹

A kapcsolat tehát a nemes és a szent korona között formájára nézve hasonló ahhoz, mint a milyen az a kapcsolat volt, mely a hűbéres és közvetlen hűbérura között nyugaton is fennállott; mert a mint ott a főtulajdonos a császár és az ő hűbérese a császártól kapott birtokjogot gyakorolja a saját jogán; akként Magyarországon a szent korona minden birtokjog és a birtokkal összefüggő hatósági jogok forrása, és a nemes ezeket a jogokat az ország kisebb-nagyobb része felett a szent koronától nyert joga alapján gyakorolja. A különbség csak az, hogy a hűbéres a hűbérurral szemben, a nemes pedig csak a szent koronával és nem annak birtokosával, a királylyal szemben van különös szolgáltatokra kötelezve. Vagyis a míg a hűbéres a hűbérurat minden háborujában követi, a nemes a királyt csak az olyan háboruban, mely a szent korona területéért, az ország védelmére folyik és külső háboruba csak a szent korona parancsára, azaz törvényben foglalt határozat alapján köteles résztvenni.

A szent koronához fűződő felfogásnak ez az alapja nem változott a vegyesházbeli királyok korában sem, csak még inkább hűbéries színezetet nyert a bandériális hadszervezetben, mert most már a nagyobb birtokos, a kit nagyobb birtoka nagyobb

¹ V. ö. Államalk. szerz. 23—24. l. és Magyarorsz. közj. 44—45. l.

köztevékenységre képesített, egyuttal nagyobb mértékben volt az ország védelmében, a szent korona szolgálatában is terhelve, mert ki-ki jobbagytelkei arányában volt köteles az ország védelmére a saját jobbagyaiból katonákat kiállítani és hadba küldeni.

A nemes tehát nem a királynak, hanem a szent koronának a közvetlen hűbérese. De ez a hűbéries viszony közjogivá válik az által, hogy a nemes a szent korona területének birtokosa és így hatalmának a részese is, vagyis tagja annak a szent koronának, melyben lakozik a királyság ereje, melytől a király a maga fejedelmi hatalmát nyeri. Vagyis a szent korona, a melyet az államhatalom megillet, csak ott van jelen, csak ott fejtheti ki a maga hatalmát, a hol annak minden tagja, azaz minden nemes és birtokosa, t. i. a király is jelen van, t. i. az országgyűlésen. Így tehát a nemes a nemesek összességét és a királyt összefoglaló szent koronának, azaz az államhatalomnak a hűbérese, tehát nem hűbéres, hanem csak a forma hűbéri, mely a nemeseket egymással és a királylyal egy közjogi egészebe foglalja egybe. Röviden a szent koronához fűződő felfogásnak és jogrendszernek csak a formái hűbériek, de tartalma közjogi.

Épen így a királyválasztásnál és a koronázásnál is a formák hűbériek, de a tartalom erősen közjogi. A királyt ugyanis a szent korona tagjainak az összesége, az országgyűlésre egybesereglett nemesek választják, az általok meghatározott választási föltételek elfogadása után. A megválasztott király azonban a szent korona hatalmának őt megillető részét csak akkor bírja visszavonhatatlanul, ha megkoronáztatott, azaz ha a szent korona tagjai a korona hatalmát reá ruházták és a király a nemesek, az országalkók és az egész ország jogait esküjével biztosította. Ez tehát közjogi tartalmat ad a koronázásnak. De a mikor ez megtörtént, az országgyűlésen jelenlevők leteszik a királynak, mint a szent korona legitim birtokosának a hűségi esküt, épen úgy, mint a hogy nyugaton is a trónfoglaláskor az új hűbérúrnak, a trónfoglaló fejedelemnek a rendek, hűbéreseket leteszik a hűségi esküt, itt tehát a király és a nemzet hűbéri formák közt egyesül egy közjogi egészben.

Épen így van ez az országgyűléseken is, a hol a szent korona a maga teljes hatalmát kifejti. Megjelennek ott a szent korona összes tagjai, részint személyesen, részint utasítással ellátott

választott nemesek által képviselve. Az országgyűlés tehát egyének összessége, a miért is az országgyűlésen az ország összes népességének kiadott privilegiumok, vagyis a decretumok a tagok összességét, a főpapokat, bárókat, nemeseket, előkelőket stb. sorolják föl, de hozzáteszik, hogy ezek az ország egyetemét, az ország egész testét (*totum corpus Regni*) képviselik.¹ Az országgyűlésnek egyes főpapok, urak és nemesek gyűléseként való föltüntetése tehát a hűbéri individualistikus formát, az ország egész testében való összefoglalás pedig a magyar közjogi felfogást juttatja kifejezésre.

A szent korona elméletében tehát egy sajátos felfogás jut kifejezésre, melyben a hűbéri formák a közjogi tartalommal teljesen összeolvadva jelennek meg és már-már mutatkoznak a jövő rendi korszak kifejlődésének az alapjai is.

A középkori magyar alkotmány tehát még nem rendi természetű, hanem a nemzeti állam és a hűbéri állam elemeinek sajátos keveredése, mert a míg az egyes nemes a szent korona jogán bírja birtokát és gyakorol ennek alapján köztevékenységet; addig a király a nemesek összességének akaratából bírja és gyakorolja a privilegiumok, a nemesség és a birtokok adományozásának, a törvényhozásnak, országglásnak és bíraskodásnak hatalmát.

»E két dolog — mondja Werbőczy a Hármaskönyv I. r. 3. cz.-ben — mintegy a viszonos átruházásnál és kölcsönösségnél fogva annyira szorosán függ egymástól mindenha, hogy egyiket a másiktól elválasztani és elszakítani nem lehet és egyik a másik nélkül nem történhetik. Mert a fejedelmet is csak a nemesek választják és a nemeseket is a fejedelem teszi azokká és ékesíti nemesi méltósággal.«

¹ Igy Zsigmond 1435. évi II. decr.: »de eorundem praelatorum, et baronum, nec non nobilium regni nostri, *totum corpus eiusdem regni, cum plena facultate representantium, unanimes voto*« etc. vagy: Albert 1439. decr.: »praelatorum et baronum, nec non procerum et nobilium regni nostri Hungariae, *coetus et universitatis identitas*»; *totius Regni Hungariae, cum efficacissima facultate Communitatem eiusdem repraesentantes*«, vagy Mátyás 1486. évi decretuma: »generalemque diaetam hic Budae celebrandam, cunctis praelatis, baronibus, proceribus, et aliis nobilibus instituimus. Ubi cum eisdem una, caeterisque de quolibet comitatu electis nobilibus, et universum hoc regnum repraesentantibus.«

E szerint tehát az egyes egyéneket illető souverain jogok, melyeket az egyes nemes úgy a maga birtokán saját alattvalói és jövedelmei fölött, mint az országgyűlésen és a királyi tanácsban kifejtett köztevékenység által az ország sorsa fölött gyakorolt, a szent koronától származnak: azaz az egyénnek a hűbériségre emlékeztető souverain jogai közjogi eredetűek. De viszont a király személyét a szent korona jogán megillető közjogi természetű közhatalmi jogosítványok az egyének összességétől, az országgyűlésen egybesereglett nemesektől erednek, kik magukat a királyválasztás alkalmával a királylyá választott egyén személyének és fiörököseinek alávetik és egyéni jogainak eskű által történt biztosítása után hűségüket szintén esküvel (melyet homagiumnak neveznek) ígérik.

A szent korona tana tehát nem áll ellentétben azzal a felfogással, mely az államban egyének összességét látja, tehát azzal sem, mely szerint a nemzet és királya egymással, mint külön jogalanyok, szerződésre lépnek. De ezen szerződések nem egyelő természetűek a nyugati rendek és Landesherrek között kötött szerződésekkel (*pacta conventa*), a melyek csakis szerződési mivoltuk miatt, tehát magánjogi alapon voltak kötelezők; mert a magyar közjogi felfogás, mely a szent korona tanában nyer megtestesülést, azt eredményezte, hogy az ily szerződések létrejövetelük után közkötelező erőt a törvénynek, mint a szent korona egységes akaratának formájában nyertek s a királyt és a nemeseket nemcsak a szerződés létrejövetele alapján kötelezik, hanem a királynak és a nemeseknek a szent korona egész teste is kötelességévé teszi, hogy azt, mint legfőbb állami akaratot a király megtartsa és mások által is megtartassa és hogy annak az országlakók is engedelmessé legyenek.

És ez a felfogás oly erőteljesen gyökerezett a nemzet egészében, hogy még a tulajdonképeni rendi korszakban is, a mikor a szent koronához fűződő felfogás lehanyaglott, minden a nemzet és a király megegyezésével létrejött állami akaratnyilvánítás, vagy véghezvitt állami aktus, akármilyen természetű volt is az, törvény alakjába foglaltatott, így maga a koronázás, a nádor és a koronaörök választása, idegenek ünnepélyes honfújtása stb. mind törvénybe iktattatott, vagy mint nálunk mondották, beczikkelyeztetett. És így a rendiségnek igen lényeges ismerte-

tője, hogy a fejedelem által egyoldalulag alkotott törvény és a rendek közreműködésével alkotott törvény ereje között nincs különbség, hanem az alapvető alkotmánytörvények is olykor a fejedelem engedményének alakjában jelennek meg, Magyarországon épen a rendi korszakban föl sem található, de a szent korona korában is ismeretlen, mivel itt nemcsak a jogszabály, hanem a legtöbb állami aktus a törvényhozásra szokás útján kifejlődött és megszabott határozott formák között megy végbe, t. i. minden törvényt a király és az országgyűlés együtt alkot. A mikor pedig még előfordult, hogy a király egyoldalú akaratnyilvánítását is törvénynek tekintették, vagy hogy a kiadott királyi rendelkezés engedmény alakjában biztosítja az országlakók jogállását, mint pl. az aranybullában, akkor még a rendiség legkezdetlegesebb alapjai sem voltak nálunk kifejlödvé.

Igaz, hogy az aranybulla, vagy IV. Béla 1267. évi törvénye, külső alakjukra nézve nem egyebek, mint királyi privilegiumok, a melyek az ország összes népességének szólnak és hogy ezekben nem jut kifejezésre, hogy a király az ebben foglaltakat az országgyűlés akaratával rendeli el, és hogy ez az aranybulla az ország egyik alaptörvényének tekintett a rendi korban is, sőt már a mohácsi vész előtt is; mindazonáltal ekkor már az volt a hit, hogy az országgyűlésen, az újabb törvények módjára, a szent korona két tényezőjének közös megegyezésével alkotattott, vagyis hogy ezt törvénynek tekintették nemcsak tartalmánál, hanem alakjánál fogva is.

A jogalkotás terén az a dualizmus, mely kezdetben a királyi jog és a népjog között fennállott s mely nyugaton már a frank birodalomban vette kezdetét és a rendi korban teljes kifejlődésében fennállott és alapjait adta az államhatalmi dualizmusnak is: a magyar jogfejlődésben már az Árpád-kor második szakában elenyészett, és így Magyarországon ebben a tekintetben is hiányzott a rendiség egyik lényeges ismérve.¹

¹ A jogalkotásban a dualizmus nyugaton már a frank birodalomban veszi kezdetét. A nép közvetlen részvétele a jogalkalmazásban a népjogot eredményezi, a királyi hivatalnokoktól és a királytól pedig a királyi jog ered. Egyik a népnek, a másik a királynak az akaratán alapszik. Mind a kettő részben szokásjog, részben a bírák által hozott ítéletekben kifeje-

Rendi alkotmányról tehát Magyarországon még a tulajdonképeni rendi korszakban is csak annyiban lehetett szó, hogy a nemzet rendekre oszolva jelent meg az országgyűlésen, de a mint a rendi kort megelőző korban már gyakran fordulnak elő oly jelenségek, a melyek nyugaton a rendiséggel együtt jártak; addig a tulajdonképeni rendi korban is hiányzanak nálunk a a rendiségnek igen lényeges karakterisztikonjai.

III. A magyar rendi alkotmány teljes kifejlődésében.

A nemesség közjogi egysége már a mohácsi vész előtt meg volt rendülve s miután a mohácsi vész utáni időkben a kisebb birtokú nemesek vonakodtak az országgyűlésen személyesen részt venni, a királyok pedig csak azokat kezdték személy szerint meghívni az országgyűlésre, a kik vagy országos főméltóságot vagy főispánságot viseltek, vagy pedig örökös főrendű (grófi, bárói) címekkel voltak fölruházva: a nemesség formaliter is több különböző közjogi állású részre, rendre bomlott. Az 1608. k. u. I. t.-cz. már csak megrögzíti azt, a mit az élet már a XVI. század folyamán kifejlesztett, hogy t. i. a nemzet nem mint az ország egész testét képviselő egység, hanem mint különböző közjogi állású rendek egymás mellett, jelenik meg az országgyűlésen s a személy szerint meghívottak a főrendi táblán, a követek útján képviseltek pedig a karok és rendek tábláján, egymástól külön tanácskoznak és elkülönítve határoznak.

Az egyháziak, mint külön rend már az Árpád-kor végén szervezve voltak a maguk külön érdekeinek az érvényesítésére. És így most, a mikor a nemesség közjogi egysége megbomlott, a főpapság mint külön rend vett részt az országgyűlésen s külön renddé tömörülését nagyban előmozdították az egyháznak azok a küzdelmei is, a melyeket a terjedő protestantizmus ellen kellett vívnia.

zésre jutó jogtétel (Satzung). (H. Brunner: Deutsche Rechtsgesch. I. 278. l.). Ott tehát a törvényhozási és államhatalmi dualismus alapjai már a legrégibb korban megvoltak s az egész középkoron át megmaradtak (Jellinek: Das Recht d. mod. Staates 290. l.); ellenben Magyarországon a törvény és a szokás viszonya más volt.

A másik rend, a mágnások rendje, szintén zárt egészsze vált az örökös főrendűség kifejlődése és a királyoknak ama eljárása következtében, hogy országos főméltóságra és főispánságra rendszerint azokat alkalmazták, a kik nagy földbirtokkal birtak és örökös főrendű címekkel ékeskedtek.

A tágabb királyi tanács, mely az előző korban az ország kormányzatára jelentékeny befolyást gyakorolt, a külön magyar királyi udvar megszűnése következtében ezt a szerepét elvesztette és csak mint az országgyűlés egyik táblája, mint főrendi tábla maradt fenn, a melyen a főpapság mint egyházi főrend és a hivatal szerinti és örökös mágnások mint világi főrend jelentek meg.

A két főrend tehát, bár egymással ellentétes érdekeik külön rendként csoportosították őket, nem vált szét jogilag két külön rendi testületre, curiára, mint a hogy az Németország legtöbb tartományában történt, hanem egy testület maradt.

A nemesség, a melyből a két főrend kivált, megyénként küldött követeivel jelent meg az országgyűlésen s az alsó papság és a kisebb praelatusok, a kik társadalmi és vagyoni helyzetük folytán a köznemességgel maradtak szorosabb nexusban, egy rendbe összeolvadva jelentek meg az országgyűlésen, de ez a rend, mint a köznemesekek rendje, a főrendtől külön testületben tanácskozott és határozott.

A szabad királyi városok, most már a személynőkiek is, a köznemességtől különböző érdekeiket iparkodtak érvényesíteni, tehát külön renddé alakultak, a melyet a királyok azzal akartak erősíteni, hogy a szabad királyi városok számát szaporították. Ezt a törekvést azonban a köznemesség egyrésztől azzal törekedett ellensúlyozni, hogy a városok követküldési jogát országgyűlési becikkelyezéshez kötötte, másrésztől hogy a mikor már a szavazatok összeszámlálása is előfordult, ezek összes szavazatait csak egy szavazatnak számította.

A követek táblája tehát szintén nem vált két rendi testületre, curiára, hanem a két közrend az országgyűlésen egy testület maradt s a két rend különállása csak a képviselt elemek különböző jogállásában, az érdekek különbözőségében és abban mutatkozott, hogy az előzetes tanácskozásból, a mely a kerületi gyűléseken folyt, 1832 előtt a városok ki voltak zárva s ott csak a megyék követei vettek részt.

A rendi szervezkedés alapja tehát az országgyűlésnek két táblára osztásában keresendő.

Az országgyűlés pedig nem nevezte magát, mint még az előző korban, az ország egész testének (totum corpus Regni), hanem rendek gyülekezetének, Magyarország karai és rendinek (Status et Ordines Regni Hungariae) kezdi magát nevezni, s nem többé az ország jogait, hanem az ország karai és rendeinek jogait, kiváltságait védelmezi.¹

A magyar alkotmány rendi irányú fejlődésének és rendi jellegének az egyik alapja tehát az, hogy az eddig egységes nemeség négy különböző jogállású országos rendre bomlik, mely négy rend állandóan két külön testületben tanácskozik és határoz az országgyűlésen és egymással rendszerint csak izenetek útján érintkezik.

A míg tehát Németországban a rendiség a pusztán személyes viszonyon alapuló hűbériségtől való átmenet az állami egység felé, mert az egyéni uralmakból álló társadalmat szervezett rendekben tömöríti és eleinte szerződési alapon, később a fejedelmi hatalmi szervezett kifejlődésével ennek közremunkálása folytán a rendeket a tartományúrral egy nagy közjogi egészben egyesíti, majd a középkor végén s az új korban a közérdekben föllépő fejedelmi hatalom a rendek hatalmát megsemmisíti, mert elnyeli s így lesznek a német tartományok idővel abszolút uralom alatt álló közjogi egységekké, államokká; addig Magyarországon a rendi szervezkedés éppen ellenkezőleg a szent koronában kifejezésre jutó közjogi egységnek a bomlását, a nemzetnek a királyságtól való távolodását, különválását és a királyok patrimoniális felfogásával szemben a nemzetnek új közjogi alapon való önálló szervezkedését jelenti, melyben a rendi felfogás nem magánjogi, hanem közjogi alapon érvényesül. Azaz nem a rendek és ezek szövetsége válik országgá, hogy szerződjenek és egygyé legyen idővel a fejedelemmel, hanem az ország mint egész kezd

¹ A »status et ordines« kifejezés először II. Ulászlónak 1500. évi decretuma bevezetésében fordul elő ekként: »quam ut hoc ipsum regnum et eiusdem incolas etc. . . . et unumquemque *Ordinem et Statum* in antiqua sempiternaque libertate conservare possimus.« Ez a kifejezés azután I. Ferdinándig többé nem használtatik, de 1545 óta állandóvá és közönssé válik.

különválni a királyságtól és rendek módjára szervezkedik, hogy a királyságnak új államalakítási törekvéseivel szemben ellenállásra képessé legyen.¹

Minthogy pedig a fejedelmi hatalom könnyebben volt korlátozható magánjogi, mint közjogi formák által, mert a magánjog még az abszolút monarchiákban is korlátozza a fejedelmi önkényt, a közjogban azonban a tényleges hatalmi viszonyok is jelentékeny szerepet játszanak; csak természetes, hogy a magyar rendi szervezkedés is önkéntelenül a magánjogi formák felé kezdett hajolni, hogy a rendi jogosítványok bástyái mögé vonulva védhesse meg a nemzeti létet és mentesse meg a magyar államiságot. S erre a nemzetet az új dynastiából származó királyok idegen felfogása is kényszerítette.

A mohácsi csatavesztés után ugyanis oly dynastia jutott Magyarország trónjára, mely hatalmának súlypontját sokkal inkább találta fel idegen országaiban, mint a török hódítástól szorongatott és önmagában is kettészakadt hanyatló Magyarországban. Ezekben az idegen tartományokban pedig a fejedelmi hatalom már a XV. században megkezdte azt a harcokat a rendiség ellen, mely később a fejedelmi absolutismus megerősítését és a fejedelemnek a tartomány összes népe felett való közvetlen uralmát, valamint az egy család uralma alatt álló tartományoknak önálló államokká való kialakulását eredményezte.²

Mi sem természetesebb tehát, mint az, hogy a Habsburg-házból származó királyok, a kik német császárok és e mellett Csehország és az osztrák örökös tartományok fejedelmei voltak, az uralmuk alá került Magyarországot, mely az elszakadt keleti

¹ V. ö. Államalk. szerz. című értekezésem 31. l.

² A római jog hatása a XV. századtól kezdve a fejedelmi hatalom megerősödését eredményezte (Schröder i. m. 724. l.). Az erősödő fejedelmi hatalom mindinkább átfogja az egész tartomány összes népességét s mint a széthúzó külön érdekek fölé emelkedő közérdeket képviselő hatalom, a rendek hatalmát lassanként megtöri az egész vonalon. A fejedelmek kezdik tilalmazni a *Bündnisseket*, a rendek egyesülését vagy szövetségét. Az örökös tartományi béke 1495-ben, mely örökre és feltétlenül tilt minden önjogszolgáltatást és viszálykodást (Fehde), a szövetkezéseket is feleslegessé teszi s ezzel azoknak erősségét is megtöri s a fejedelmek ettől az időtől fogva kezdik megakadályozni a rendek szabad gyülekezéseit is

rész és a török által elfoglalt nagy terület leszámításával a még rövid idő előtt hatalmas Magyarországgal se a lakosság száma, se területi nagysága tekintetében össze nem hasonlítható, nem tekintették államnak, hanem csak olyan tartománynak, mely miként a többiek, az ő családi hatalmuk (Hausmacht) alá került s a melynek többi országaikkal egységes állammá való összeolvasztásának útjában csak azokat a jogosítványokat látták állani, a melyeket a többi országokban mint rendi jogosítványokat tanultak megismerni.

Az előző korban kifejlődött magyar alkotmányt ennél fogva a Habsburg-házból származó királyok nem uralkodásuk jogalapjának s nem egy államalkotó nemzet uralomfentartó alkotásának tekintették, a melyhez alkalmazkodni önmaguk érdekében szükségesnek érezték volna; hanem egy olyan reáltehernek, mely fejedelmi birtokok egy részét terheli s a melytől szabadulni épen úgy kívánatos, mint azoktól az akadályoktól, a melyek államszervező terveiknek a német örökös tartományokban és különösen Csehországban a rendi jogok alapjában útjában állottak.

I. Ferdinándnak első gondja az volt, hogy megtörje annak az oligarchiának a hatalmát, mely őt a magyar trónra juttatta. S minthogy ez neki, a ki külföldi erejére is támaszkodhatott, sikerült is, ezzel a köznemességnek nagy tömegeit nyerte meg a maga és családja számára s ez volt az oka annak, hogy uralkodásának végső éveiben uralmának gyökereit már a nemzet alsóbb rétegeibe is leocsátotta.

A keleti országrész, a melyben János volt a király, igen súlyos helyzetben volt. János nemcsak hogy külföldi hatalomra nem

(Unger i. m. II. 271—275. 1.). Az örökösödési szerződések, a melyek a fejedelmek között igen gyakoriak voltak, egyes fejedelmi családok területi hatalmát igen növelték s ha egy tartomány oly tartományúr kezére került, a ki más tartományok hatalmasabb ura volt, a rendek abban a veszélyben forogtak, hogy az új fejedelem privilegiumaik megerősítését megtagadja és megdől a rendi szabadság (V. ö. Unger i. m. II. 328. 1.).

A mily mértékben nő a fejedelmi hatalom, oly mértékben tömörülnek az egy fejedelmi család uralma alatt álló territoriumok egységes állammá és válnak ezek az államok függetlenebbé a birodalomtól s a westfáli béke a német territoriumokat már souverain államoknak tekinti, a melyeket külügyi szempontból fejedelmük egymaga képvisel.

támaszkodhatott, a mely államszervező tevékenységében őt támogatta volna, hanem oly külső segílyt volt kénytelen igénybe venni, mely már másfél száz esztendő óta gyűlölt volt a nemzet szemében. A törökkel való szövetség eszméjét az a nemzet, mely az előző korban a kereszténység végvárául tekintette magát, nem vette szívesen és nem tudott megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy királya a töröknek legyen a szövetségese. Ez volt az oka annak, hogy János nem volt képes az egész ország felett a maga uralmát megtartani és csak azt a részt tudta a fia számára biztosítani, a mely rész a török hatalmi szférájába esett, a mely résznek lakosai életük és vagyonuk nagyobb biztosítékát látták a törökkel való szövetségben, mint a német segílyben.

A Habsburg királyok állandóan az országon kívül laktak. Ebből a magyar törvények értelmében az következett volna, hogy a középponti kormányzatot a király helyett állandóan a nádor vigye a királyi tanácscsal. De Ferdinánd már 1529-ben Bécsbe vitte a királyi kancelláriát s állandóan a maga oldalánál tartotta, a magyar királyi tanácscsal pedig nem érintkezett közvetlenül, hanem csak a kancellária útján írásban, a tágabb királyi tanács pedig, mivel a király nem tartotta itt udvarát, lassanként elvesztette a kormányzatra azt a befolyást, a melyet még az előző korban gyakorolt.

Miután a szent koronához fűződő felfogásra alapított magyar alkotmány az ország három részre szakadása folytán alapjaiban meggingott, a királyok hozzáfogtak Magyarország tartományi kormányzatának önhatalmú szervezéséhez s a mi eddig csak törvény útján történhetett, azt, miként egyéb országaikban szokták volt tenni, rendeleti úton léptették életbe. Ezekkel az önhatalmú rendelkezésekkel szemben a nemzet kevés ellenállást volt képes kifejteni és kénytelen volt megnyugodni abban, hogy a középponti kormányzatot a király saját tetszése szerint rendezze be, de viszont önmagát a vidéki igazgatásban, a megyékben kezdte erőteljesebben szervezni, szóval ott iparkodott érvényesülni, a hol erre a teret még nyitva látta a maga számára.

A mióta ugyanis a köznemesség nem jelent meg személyesen az országgyűlésen, hanem csak megyéenként választott és utasítással ellátott követei útján, a megyék közgyűlései gyakori tárgyalási helyévé váltak az országos jelentőségű ügyeknek, a melyekre

nézve a követeket utasítással kellett ellátni. Az országgyűlési ügyek tárgyalása az, a mi a megyék közgyűléseinek már Zsigmond kora óta határozott alakot kezd adni s ennek folytán kezdenek a megyegyűlések a nádor által annak idejében tartott, proclamata congregatióknak nevezett biráskodó gyűlésektől különválni.

A főispán már az előző korban megszűnt a megye vidéki birája lenni s helyettese, az alispán vált a vármegye első birájává, a kit már az 1486. évi 60. t.-cz. szerint a főispán csak a nemesek közül nevezhetett ki. Ehhez járult, hogy a megye biráskodási hatásköre már az előző korban is egyre bővült, a mohácsi vész után pedig, a mikor a király már nem lakott az országban és a folytonos belső háboruk következtében a közbiztonsági állapotok is megromlottak s ezek miatt nehezebb volt az országos biróságokhoz fordulni igazságért, a megyék közigazgatási és bírói hatáskörének folytonosan bővülni kellett.

Az 1552. évi 38. t.-cz. már arra kötelezte a főispánt, hogy hivatalos esküjét, melyben a törvények és a megyei jogok védelmét igéri, a vármegye közgyűlése előtt tegye le. Az 1548. évi 70. t.-cz. pedig elrendelte, hogy ne egyedül az ispán nevezze ki az alispánt, hanem a vármegye megegyezésével válaszsza. Ily módon a vármegye hivatali szervezete önállóvá lett a főispántól, a megye nemesének közönségétől vált függővé, az 1545. évi 33. t.-cz. kiterjesztő magyarázata pedig a vármegyét önállóvá tette a királyi rendelkezések végrehajtásában.

A nemesség tehát, miután az ország középponti kormányzatára minden befolyását elvesztette s a középponti királyi kormányzat és az országgyűlés között az a szoros kapcsolat, mely a mohácsi vész előtt fennállott, most már megszűnt, önmagát a vármegyékben szervezte, Magyarország megcsorbult nemzeti államisága itt húzódott meg, itt érvényesült a tulajdonképeni nemzeti akarat, itt gyakorolta a szent korona a maga tagjai által a biráskodást első fokon, a végrehajtó hatalmat legelső, azaz végső fokon és készítette elő a törvényhozást az országgyűlésre.¹

Mint hogy pedig a vármegye közönsége túlnyomóan köznemesekből állott, a köznemesség a vármegye által hatalmasabb tényezője lett az állami életnek, mint volt az előző korban.

¹ V. ö. Ferdinandy: Magyarország. közjoga 320—322. 1.

Az országos rendeknek az országgyűlésen és a vidéken, de különösen a köznemességnek a vármegyékben való szervezkedése azonban egészen más természetű volt, mint a németországi rendi szervezkedés a tartománygyűlésen és a rendi testületekben, curiákban; mert a míg a német rendi szervezkedés magánjogi alapon jött létre, az egyforma életállásuak szövetségén, szerződéseken és Bündnisseken alapult, addig Magyarországon a köznemesség szervezkedése a megyében törvények által és a törvényeket magyarázó országos szokás segélyével, vagyis közjogi alapon ment végbe s nem az egyes rendek magánérdekeinek, hanem a közjónak előmozdítására, az igazságszolgáltatás és a közigazgatás, valamint a törvényhozás feladatainak a megoldására, nemkülönben a magyar állam nemzeti jellegének a megmentésére létesült.

A királyságnak a magyar rendi jogok ellen intézett támadásai azért nem jártak azzal az eredménnyel, a melylyel az ausztriai tartományokban és Csehországban, mert a magyar nemesség nemcsak rendi, hanem nemzeti aristokratia is volt, tehát a rendi kiváltságok és szabadságok ellen intézett támadások itt a nemzeti állam ellen intézett támadásoknak tekintettek és a nemességnek rendi alapon való nemzeti szervezkedését még inkább provokálták és a rendi szervezetet megizmosították, mert abban erőteljes nemzeti reakciót idéztek fel, a mely önmagát nemcsak a nemességből, hanem a nem nemes magyarságból is táplálta és a nemesség különböző osztályai között az összetartást, mely ezelőtt hiányzott, megteremtette.

A míg a magyar nemesség külsőleg egységes volt, az Árpád-kor végső éveitől kezdve egészen a XVI. század közepéig, a kisebb birtokú, ú. n. köznemesség és az urak, az oligarchák között állandóan, de különösen a Jagelló-korban éles pártpolitikai és socialis ellentétek fejlődtek ki. De az örökös főrendűség teljes kifejlődése után, t. i. a XVI. század végétől kezdve, — mivel akkor az oligarchia katonai hatalma a királyság állandó seregeivel szemben már megtörött — azt látjuk, hogy az örökös főrend és a köznemesség között nem hogy érdekellentétek lettek volna, hanem ellenkezőleg, a köznemességnek vezerei épen az örökös főrend körében voltak találhatóak, a nemzet előkelői közül sorakozott akkor, a mikor szabadságának és az ország magyar jellegének megvédésére fegyverhez nyult.

Az egykor egységes magyar nemességnek országos rendekre tagozódása tehát a nemzet egységét nem gyöngítette, hanem ellenkezőleg, határozottabb szervezetet adván annak, azt még inkább erősítette s az országgyűléseknek képviseletivé alakulása és ezzel kapcsolatban a vármegyei szervezetnek erőteljes kifejlődése a köznemességnek politikai súlyát is tetemesen növelte s a királyság törekvéseivel szemben a köznemesség és a főrend szabadsági érdekeit közössé tevén, a magyar nemzeti érzületet jelentékenyen kifejlesztette.¹⁾

A közrendnek a főrendtől az 1608. évi k. u. 1. t.-cz.-ben megrogzított formális különválása azonban azt mutatja, hogy a szent korona elméletének a kora már régen lejárt és hogy a nemzet a maga egységét már nem a koronában, mely idegen fejedelmek fején volt, hanem új alapokon, a rendi szervezkedésben, a rendeknek az országgyűlésen való egyesülésében keresi. Maga az 1608. évi k. u. 1. t.-cz. is azt mutatja, hogy a négy országos rend nem a nemzeti bomlásnak culminálása, hanem ellenkezőleg, a nemzeti egységnek új elvek alapján való kifejeződésére jutó particularismusnak a rendi kapcsolat által az országgyűlésen való ellen-súlyozása.

Ez a rendi szervezet nem is volt rendi a szó tulajdonképeni értelmében, mert ez annyit tenne, hogy a rendek az országgyűlésen mint külön érdekcsoportok jelentek meg, a melyek egymást nem majorizálhatják, hanem csak az tekinthető országos határozatnak, a mi valamennyi rendnek megegyezésével hozatott.

De ez a felfogás a magyar alkotmányban ismeretlen volt mindenkor s az egyes rendek az országgyűlésen egy közjogi egészben egyesültek és együtt az ország nevében hozták határozataikat. És a midőn előfordult, hogy valamely rend az országgyűlésen hozott határozatnak, mint rend ellene mondott és az által annak érvényességét megsemmisíteni törekedett, mint ez az 1647-ik és az 1790/91-iki országgyűlésen alkotott vallási törvények meghozatalánál történt, a mikor ugyanis a katolikus papság a protestánsok vallásszabadságát biztosító törvénynek

¹ V. ö. Államalk. szerz. 53—54. l.

ellene mondott — magában a törvényben kiemeltetett, hogy az ily ellenmondásnak érvénye soha és semmikor sincsen.¹

Miért nevezzük tehát ezt a kort a rendi alkotmány korának? Nem csupán azért, mert az országgyűlés magát rendeknek nevezi s mert a nemesség négy rendre tagozódva részese az alkotmánynak, hanem mert a király és a nemzet közti viszony olyan természetűvé lesz, mint ott, a hol a rendiség fennállott.

Ennek egyik oka az ország középponti kormányzatának az átalakulása volt.

A kancelláriának Bécsbe vitele azt eredményezte, hogy a nádor, a kinek a király állandó helyettesévé kellett volna válnia, a király helytartójává, a szűkebb királyi tanács pedig a helytartó tanácsává² és a kancellária útján hozzá intézett királyi rendeleteknek pusztá végrehajtó közegévé alakult át, a kancellária pedig, mint a király mellett lévő és az ő utasítására, az ő nevében rendelkező, testületileg szervezett hatóság, feléje emelkedett a helytartó tanácsnak és így az annak élén álló nádornak is.

Az 1531. évben Ferdinánd megszüntette a kincstartói hivaltalt és a királyi jövedelmek kezelésére a testületi szervezetű kir. udvari kamarát szervezte, élén a kamarai elnökkel.³

Eme önhatalmú intézkedésekkel megvetette alapjait a kormányzékeknek és ezzel a tartományi jellegű dicasteriális kormányzati szervezetnek. Ezeket a kormányzékeket a magyar törvények általában elismerték és csak arra törekedtek, hogy a király idegen kormányzékeitől és egyéb idegen kormányzati szerveitől függetlenné tegyék, a helytartó tanácsot pedig az 1723. évi 97. t.-cz., mint legfőbb politikai hatóságot újra szervezte. De ezzel a dolog lényege alig változott, mert a magyar kormányzékek azontúl is nemcsak a király személyétől, hanem

¹ V. ö. Államalk. szerz. 56. l. 1791 : 26. t.-cz. bevezetés : »(Contradictionibus Dominorum Cleri et alicujus partis Secularium Catholicorum non obstantibus, imo iisdem in perpetuum nullum vigorem habentibus) statutur : etc.« és az 1647. évi 5. t.-cz. bevez. : »(Contradictionibus Dominorum, Cleri, et aliorum quorumvis Secularium Catholicorum non obstantibus imo iisdem etc.)«.

² V. ö. Polner Ödön : Magyarorsz. és Ausztr. közj. viszonya 78. l.

³ Ladányi : Magy. alk. tört. II. 26. l. és Polner i. m. 79. l.

azoktól az idegen udvari hatóságoktól is függttek, a melyek a király székhelyén, Bécsben voltak.

A magyar országos középponti kormányzat tehát, mely addig az önálló hatáskörrel egymás mellett álló országos főméltóságoknak a király tanácsában való egyesítésére volt alapítva, a király önhatalmú rendelkezései következtében ment át azon a nagy átalakuláson, melynek következtében egyedül a király akaratától függő és egymással kapcsolatban nem álló dicasteriumok segítségével, de azok befolyása nélkül egyedül a király kormányozta az országot idegenek tanácsa szerint.

Mindezt a királyok ama felfogásukra támaszkodva vitték keresztül, hogy ahhoz, a mi a rendek jogait nem érinti, nem szükséges a rendek előzetes hozzájárulása, hanem abban a fejedelem kénye-kedve szerint szabadon rendelkezik.

Ennek a felfogásnak volt a következése az is, hogy a királyok kezdik szervezni azt a középponti kormányzatot is, mely nem az országra, hanem összes birtokaikra, és így az ezekbe tartozó Magyarországra is vonatkozik. A hadügyek, a külügyek, a pénzügyek és a gazdasági ügyek intézésére oly hatóságokat szerveznek, a melyeneket a magyar törvények nem ismertek s a melyeknek hatásköre a Habsburgok összes országaira egyaránt kiterjedt. Ilyenek voltak elsősorban azok az udvari hivatalok, (az udvari kancellária, a Hofrath és a Hofkammer), a melyektől a magyar kancellária és a magyar udvari kamara függő helyzetbe jutottak, a mi ellen annyi törvényünk tiltakozik. Ilyenek voltak továbbá azok a középponti organumok, a melyek egyes különvált igazgatási ágak adminisztrációjára állítottak föl, mint a Bécsben székelő haditanács (Hofkriegsrath) a hadügyek igazgatására, a titkos tanács (Geheimer Rath), később a Reichshofkanzlei, Mária Terézia idejében a Haus-Hof- und Staatskanzlei a külügyek intézésére, a Bank- und Creditsdeputation az államhitelügy intézése és a Hofrechenkammer az állami számvitel céljából s más effélék.¹

Az 1608. évi koronázás előtti törvények visszaállítani rendelik ugyan a régi magyar kormányzati szervezetet, a magyar királyi

¹ Ezek szervezetének fejlődését és a magyar ügyekre gyakorolt befolyását bőven tárgyalja Polner Ödön: Magyarország és Ausztr. közj. viszonya című munkájában.

tanácsossal és a kincstartói hivatallal együtt, de a valóságban ez meg nem történik, hanem a fejedelmi hatalom tovább szervezi magát a magyar törvényhozás mellőzésével rendeleti úton oly szervezeteket alkotva, a melyek Magyarországra nézve épen úgy érvényesülnek, mint Csehországban és az osztrák örökös tartományokban.

A míg tehát az előző korban az ország középponti kormányzata oly szervek kezében volt, a melyek mint az ország nagyjai, az ország főméltóságai, a nemzet befolyását voltak hivatva érvényesíteni az országot személyesen kormányzó királyra ; addig most a középponti kormányzat királyi kormányzati szervezetté alakul át, a mely pusztán a királyi akarat végrehajtója, de nem a királyi hatalom törvényes korlátozója, s a nemzet elvesztvén a középponti kormányzatra minden befolyását, a királyságtól önállóan szervezi magát a megyékben. A nemzet az országból távollevő, idegen befolyás alatt álló, az országot idegenekből szervezett hivatalokkal kormányzó és akaratát külön királyi kormányzésekkel foganatosító királyaiban tehát nem láthatta többé a nemzeti eszme zászlótartóját, az ország függetlenségének legfőbb őrét, hanem idegen hatalmat, a mely ellen küzdeni nem elég erős, de a mely előtt meghajolnia még sem lehet, mert akkor véget ér a nemzeti lét. A királyság és a rendek tehát különböző érdeket szolgálnak, ellentétes célra törekeshnek, ehhez képest egymás ellen szervezkednek és megszületik a hatalmak és szervezetek dualizmusa, a melyek egymást nem erősíteni, hanem gyöngíteni iparkodnak.

Az egyetlen főméltóság, melynek számottevő hatásköre van és a melyet a nemzet valóban magáénak tart, az 1526. évi 22. t.-cz. értelmében elmozdíthatlan nádor, a kit a rendek választanak a király által kijelöltek közül. A nádor tehát az egyetlen kapcsolat a rendekben szervezkedett nemzet és az idegenek befolyása alatt álló és idegen célokra törekvő királyság között. De mivel a királyoknak ez a tőlük nem föltétlenül függő és a nemzeti törekvéseket széles hatáskörénél fogva legalább bizonyos mértékig érvényesíteni képes méltóság alkalmatlan, arra törekszenek, hogy ez a méltóság be ne töltsék, a mikor pedig betöltését meg nem akadályozhatják, arra törekszenek, hogy hatáskörét megnyirbálják.

A másik oka annak, hogy a király és a nemzet között fennálló viszony olyanná lesz, mint ott, a hol a rendiség fennállott, a nemzetnek az állam nemzeti jellegéhez való szívós ragaszkodása volt.

Minthogy a nemzet nem tekinthette többé királyait a magyar szent korona souverainitásának, az ország függetlenségének és az állam nemzeti jellegének legfőbb őréül, a magyar szent korona souverainitását, az ország függetlenségét és az állam nemzeti jellegét királyai ellen is meg akarta védelmezni és ennek keresztüvitelére szervezkedett.

A megyékről, mint a rendi szervezkedés alapjairól már tettem említést. Mivel a királynak a vidéki közigazgatásban más szervei a királyi akarat foganatosítására nem voltak, a megyék a királyi rendeletek törvényességének bíráiul tekintvén magukat, ha a királyi rendelkezést végrehajtani vonakodtak, a királyok vagy engedni kényszerültek, vagy katonai karhatalomhoz, erőszakhoz kellett folyamodniok, hogy a megyék által gyakorolt vis inertiaevel szemben rendelkezéseiknek foganatot szerezzenek.

De ezzel az eszközzel a nemzet nem birta volna magát fenntartani, ha más eszközök nem állottak volna rendelkezésére és más tényezők nem jöttek volna segítségére. Azzal a katonai hatalommal szemben, a melylyel a királyok mint más országok fejedelmei rendelkeztek, a passiv ellenállás nem lett volna képes három századon át azt az erőt kifejteni, mely a királyok idegen irányú politikájának a teljes sikerét meghiusítsa. Ehhez a nemzetnek is katonai erőre és fegyveres külső segítségre volt szüksége.

Ennek a katonai erőnek alapja volt az ország kettészakadása, alkalma a vallási háboruk, valamint a török segély.

A Ferdinánd és János királyok között folyt küzdelemben a keleti országrészben, mely János hatalmában volt, erőteljesebben fejlődött ki a független államiság iránt való érzék, mint a nyugatiban.

Ez a török patronatus alatt álló erdélyi választófejedelem-ségre vezetett, melyben az alkotmány megtartja azoknak a hűbéri formáknak nagy részét, a melyek 1526 előtt Magyarország alkotmányának is az alapjai voltak, de keveredik részint köztársasági,

részint rendi elemekkel. A fejedelem választása országgyűlésen történik, de a választás nincsen családhoz kötve, s ha gyakran meg is történik, hogy a fejedelem az előző fejedelem családjából választatik, ez jogszabály jellegét nem ölti. A fejedelem itt is feltételek mellett választatik, a melyeknek megtartására leteszi beiktatásakor az esküt. De eme eskü letételét követi az ország-lakók hűségi esküje, még pedig minden egyesült nemzetbeli-nek, ha nem volt jelen az országgyűlésen és ott az esküt le nem tette, a megye vagy a szék gyűlésén kellett letenni ezt az esküt.¹ Ez tehát az alkotmány alakját erősen hűbéri színezetűvé tette.

A három nemzet és a négy vallás uniója, a politikai jogokkal bíró három népelemnek, t. i. a nemességnek, székelységnek és szász-ságnak az országgyűlésen három különböző jogállású nemzetiségi rendben (*natio*), vagy a mint ott nevezték, három nemzetben való tömörülése rendi alapokat adott a hűbéri formák mellett fennálló alkotmánynak; a kormányzati szervezet pedig, mely a választott vidéki és országos hivatalokon nyugodott, köztársasági jeleget adott a nagyon is korlátolt hatalmú fejedelem vezetése alatt élő választó monarchiának. De hogy a fejedelem mégsem volt árnyékfejedelem, hanem az állam legbefolyásosabb tényezője, az meg a hűbéri elemeknek és annak volt köszönhető, hogy a fejedelem, mint a magyarországi részek ura, oly tényleges hatalommal rendelkezett, a melynek segítségével ennek a különös aristokratikus köztársaságnak ő volt a leghatalmasabb, legbefolyásosabb polgára.²

A három nemzet (*natio* és nem *gens*) között a magyar volt az első, mert ez volt ott az államalapító és államfőntartó tényező s ezért a fejedelem is mindig a nemesek közül választatott. Az erdélyi nemes azonban ugyanannak a nemesi rendnek volt a tagja, a melynek a magyarországi nemes. Magyarországi nemes Erdélyben és viszont erdélyi Magyarországon nemesítésre nem szorult, nemesi birtokot szerezhetett és nemesi jogait mind a két országban gyakorolhatta a nélkül, hogy ahhoz külön nemességszerzési tény kívántatott volna. Egy volt hát az államalkotó nemzet,

¹ A. C. 2. R. 2. cz.

² V. ö. Ferdinandy: A magy. alk. tört. fejlődése 83—103. lap.

egy volt a haza,¹ egy volt a kiváltságos jogállású rend mind a két államban és még is kettő volt az állam, kettő volt a főhatalom és sok tekintetben különbözött a kettő alkotmánya.

Az erdélyi fejedelem pedig, mint a magyarországi részek ura, a magyar királynak is névleg alattvalója volt, mert akár örökös jogon, akár személyére birta is a Részeket, azt királyi adomány alapján birta. De a királyi jogokat e Részekben nem a király, hanem a fejedelem gyakorolta.

Ime, ily viszonyok csak ott fordulhatnak elő, a hol a rendi viszonyokkal járó magánjogi felfogás áttöri a közjogot, a hol az állam bomlásnak indul, mert a benne érvényesülő hatalmi tényezők nem tudják megtalálni azt a közös irányt, mely az egymás hasznára való közérdekű összeműködésre vezet.

A magyar államnak a mohácsi vészt követő bomlása azonban ellensúlyozódik abban, hogy az erdélyi fejedelmek és Erdélyország nemessége ugyanannak a nemzeti érzületnek összefoglaló hatása alatt állanak, mint a magyarországi országos rendek. Azt lehet mondani, hogy ebben a korban Erdély nem is egyéb, mint a magyar rendek katonai különítménye a nemesi és ezzel a nemzeti szabadság megvédelmezésére, az állami függetlenség eszméjének a megoltalmazására, a magyar protestánsok vallás-szabadságának a kiküzdésére és megoltalmazására. És a mikor a királyság éles ellentétbe keveredik a magyarországi nemességgel, a mikor megtámadja privilegiumait, hogy megdöntse az ország nemzeti jellegét és állami különállását: Erdély fejedelmei a magyar szabadság hősei, a rendi alkotmány védelmezői, a fegyveres ellenállási jogot igénybevevő rendek szervezői és katonai támaszai. S a mikor Erdély elbukik, a mikor az erdélyi különös alkotmány életképtelenné válik és rendi kiváltságok összességévé zsugorodik politikai és katonai hatalom nélkül, tudniillik Apafi Mihály fejedelemsége, de különösen 1690 után: Magyarországon is győzedelmeskedik az absolutismus, az alkot-

¹ Et postmodum Ferdinando I. et Joanne Regibus, de summa rerum infelici eventu concernantibus gens nostra victoriosissima — miserandum in modum obruta, et ad incitas redacta; haec vero Patriae pars, quae hodie regni Transylvaniae titulum obtinet, sub peculiari Principatu sibi salutem quaerere etc. — mondja II. Rákóczy György az Approbaták megerősítő oklevelében.

mány óhajtássá válik és a rendek személyes alanyi jogaivá foszlik szét, a melyek már alig képesek fentartani a nemzeti különállást.

Ez a kor tehát annyiban is rendi korszak, mert ebben a korban a nemzet külön jogalanynya lesz királyaival szemben, de önmaga is külön jogalanysággal bíró részekre bomlik, a melyek hol együtt, hol külön-külön lépnek föl a nemzeti önállásnak a nemesi szabadságok védelmének örve alatt való megoltalmazására és szövetkeznek vagy legalább is szövetséget keresnek idegen hatalmakkal (török, lengyel, protestans német fejedelmek) saját királyuk ellen.

A mikor pedig a rendek katonai hatalma mind a két hazában végképen megtörik, t. i. a II. Rákóczi Ferencz vezetése alatt vívott függetlenségi harcot befejező szatmári béke (1711.) után, a küzdelem a királyság és a nemzet között magánjogi eszközökkel folyik tovább a hatalomért. A törvények szavaiba kapaszkodva védik jogaikat és az adó- és a katona-megajánlásának megtagadásával, tehát közczélokra szolgáló eszközök elvonásával fenyegetőznek a rendek arra az esetre, ha a király sérelmeiket nem orvosolja, ha nemesi szabadságuk tiszteletben tartását nem biztosítja, ha könyörgéseiket meg nem hallgatja. De értéktelen biztaságokért fenyegetőzéseiktől még is elállanak, mert érzik, hogy a megtagadás foganatosítása rájuk több kárral járna, mint a mily eredményt azzal elérni remélhetnének.

Az államhatalom két főtenyezője, a nemzet és a király között fönnálló ellentét és a hatalmi dualismus a törvényalkotás módjánál és a törvények tartalmánál is szembeötlök.

A törvényhozás ebben a korban nem az arra hivatott tényezők közös meggyőződésén alapul és nem a közszükség kívánalmáiból ered, hanem azoknak a küzdelmeknek az eredménye, a melyeket a rendek vívnak a királysággal ellentétes érdekeik győzelemre juttatása, vagy jogaik, kiváltságaik biztosítása végett. A törvények a sérelmek orvoslását követelő feliratok nyomán meginduló alkudozásoknak az eredményei, s tartalmuk élénken tükrözi vissza a két hatalmi factor tényleges erőviszonyait.¹

¹ I. Ferdinand uralkodásának egyik szakában (1543—1547.) még a törvényhozás eddigi alakját is veszély fenyegeti. Nem decretumok azok,

A mikor a rendek az erősebbek, mint II. Mátyás és II. Lipót trónrajutása idejében, a nikolsburgi és a linczi béke megkötésekor, vagy a mikor a külső viszonyok szorítják a királyt, mint 1681-ben; a törvények szövege világos és az ország jogai törvényekkel bástyáztatnak körül. De a mikor a királyság az erősebb, mert fegyveres erővel győzött a nemzet felett, a rendek alig képesek a kedvezőbb időkben alkotott törvényeket elismertetni, sőt sokszor azzal is kénytelenek beérni, hogy a világos törvényt csak homályosabb megújítással ismertessék el a királylyal. A nehéz időkben új alkotásokat nem is tudnak produkálni, hanem még azt is régi törvényekre való hivatkozásokkal kénytelenek bizonyítani, hogy az alkotandó törvény nem sért felségjogot, mert már előbb is törvény szabályozta a kérdést és szokásossá válik a törvényeknek új szöveggel való folytonos ismétlése, hivatkozással régebbi törvényekre.

A törvények szövege is nagyon megváltozik. Legnagyobb részük nem a királyt és a rendeket kötelező jogszabályt, hanem óhajtatást, vagy a király ígéretét tartalmazza az iránt, hogy így vagy amúgy fog rendelkezni.

A törvényeknek a szent korona tekintélye nem ad többé erőt, mert a király a nemzeti szabadságnak kedvező törvényeket kiforgatni, nem pedig megtartani törekszik. A rendek tehát azzal iparkodnak a törvények erejét növelni, hogy a törvénynek, mivel az alkudozás eredménye, szerződési jelleget, kétoldalú kötés jellegét adják, a melynek megszegése a király részéről a nemzetet a fegyveres ellenállási jog igénybe vételére jogosítja föl, a mely jogot a XVII. században a detronizálás jogával tekin-

a melyek e korból ránk maradtak, hanem a rendek sérelmi fölratai és a királynak arra adott válasza, melyek a rendek által alkotott cikkelyeket föltételesen vagy módosítva, vagy értelmükből kiforgatva erősítik meg. Úgy átszik azonban, hogy a rendek szívós ellenálásán megtörik ez a kísérlet, mert már 1548-tól kezdve a törvények kiadásánál visszatér a régi forma, hogy t. i. a rendek által alkotott cikkelyek változatlanul iratnak át a király privilegiumába, bevezetéssel és megerősítő záradékkal ellátva. Nincsen azonban kizárva az sem, hogy a Corpus Jurisba fölvett ezek a törvények nem is törvények, hanem csak a királyhoz intézett feliratok és arra adott királyi válaszok, a melyek fenmaradtak, a tulajdonképeni decretumok pedig elvesztek.

tenek egyértelműnek.¹ A választott király és a rendek között létrejött és conditiókat tartalmazó hitlevelek, nemkülönben a bécsi és a linczi békék, a melyeket az országgyűlés törvénybe iktat, tényleg szerződéses alapon keletkezett törvények, a külön jogalanyiságra szert tett részek között létrejött benső államszerződések, s ilyenekül magyarázzák az 1723. évi trónöröklési törvényeket is.² A H. K. I. r. 9. címében foglalt nemesi sarkalatos jogokat, a H. K. II. r. 3. címét és az aranybullát pedig mint sarkalatos törvényeket (*leges fundamentales*) megváltoztathatlan törvényeknek tekintik³ s a József hitlevelébe bevett clausulát, mely így hangzik: »*sicut usu et intellectu legum diaetaliter conventum fuerit*«, — az alkotmányra annyira veszélyesnek találják, hogy az 1741. évi 8. t.-cz. legalább az 1723. évi 6. t.-czik-*ket* és a H. K. I. r. 9. címét kiveszi ennek a clausulának a hatálya alól.

Ezeknek a küzdelmeknek az volt az eredménye, hogy két ellentétes felfogáson alapuló magyar közjog keletkezett, a mely két közjog folytonos küzdelmet vív egymással az érvényesülés, az életben való megvalósulás végett. Hol az egyik, hol a másik felfogás kerekedik felől és jut kifejezésre a törvények szövegében, olykor kompromissum jön létre a kettő között, de egyik a másik felett végleges győzelmet aratni nem képes. A törvények folyton ismétlődnek, de egyre kevesebb bennök a világosság és egyre több tért foglal bennök a fejedelmi absolutismusnak kedvező udvari felfogás.

Az egyik közjog szerint Magyarország választó királyság, I. Ferdinánd szabad választás útján jutott a magyar trónra s utódai közül a nemzet szabadon választ.⁴ A mikor pedig az elsőszülöttség rendje szerinti trónrakövetkezés megállapíttatik, az ország van hivatva a trónrakövetkezési kérdésekben határozni,

¹ V. ö. Ferdinandy: Az aranybulla 165—167. l.

² Ez a tan bővebb kifejtést nyer Ferdinandy: Államalk. szerződések.

³ Erre nézve l. Rákóczynak a széchenyi gyűlésre való meghívó levelét. Ladányi Magy. alkotm. tört. II. 353. l.

⁴ Cziráky: *Consp. Jur. publ.* I. 67., 74. §§. és *Disqu. histor. de modo consequ. summ. imp.*

mert ezt kívánja a választó királyság karaktere.¹ A király a koronázás által lesz törvényes királylyá, miután kiadta az alkotmánybiztosító hitlevelet és letette koronázáskor az alkotmánybiztosító esküt.² A hitlevél szövegét az országgyűlés állapítja meg. Ha a király hatalmának gyakorlásában akadályozva van, törvényszerinti helyettese a nádor, a ki a kiskorú király gyámkormányzója.³ De a király minden helyettesítése az országgyűlés hatáskörébe tartozik és a király hatalmát vagy annak egy részét csak törvénnyel, az országgyűlés egyetértésével ruházhatja át bárkire.

A másik közjog szerint, a melyet az udvar törekszik érvényesíteni, Magyarország örökös királyság és az is volt mindig,⁴ I. Ferdinánd örökös jogon foglalta el a magyar trónt, és 1687-ben nem történt egyéb, mint törvénybe foglaltatott, a mi iránt kétség addig sem volt.⁵ Az 1723. évi trónörökösödési törvény csak konstatació az ausztriai *pragmatica sanctio* jogszerűségének s a trónöröklési vitás kérdésekben a dynastia családi szabályai az irányadók és a vitás kérdéseket csak a családfő, mint az uralkodó család kormányzója döntheti el. A király az előd halálának pillanatában lesz teljhatalmú fejedelem, a koronázás csak felesleges formalitás.⁶ A hitlevél szövege az előd hitlevelének szövege által adva van s az ország a királyt megkoronázni köteles ennek alapján. Ha a király hatalmának gyakorlásában akadályozva van, a helyettesítésre nézve a családi szabályok az irányadók s ha az uralkodó az uralkodásra képtelen, az uralkodó család határoz a regentura kérdésében.⁷ Az uralkodó a maga hatalmát részben vagy egészben másra is delegálhatja.

¹ Deák F. 1861. máj. 13-iki felirati javaslata (Kónyi M. beszédek III. 19. l.)

² Deák F. 1861. máj. 13-iki felirati javaslata (Kónyi M. beszédek III. 30. l.)

³ Deák F. 1867. máj. 28-iki beszéde (U. o. V. 93. l.), 1861. évi II. felirat (U. o. III. 165—166. l.).

⁴ V. ö. Grossing : *Jus publicum* 25—37. l., Lakics : *De haered. succ. jure de prim. deinde Regum Hung.* 24. §. — Gustermann : *Die Ausbildung d. Verfass. des Königr. Ung.* 77—116. l.

⁵ 1687 : 2. t.-cz.

⁶ Grossing : *Jus Publ.* 49—52. l. 54. l.

⁷ Részben ezt a nézetet vallja Cziráky is: *Consp. jur. publ.* 137—139. §§.

Az egyik közjog szerint Magyarország független és szabad ország, mely semmi más népnek vagy országnak alávetve nincsen, hanem saját önállással bir és törvényesen megkoronázott királyai által saját törvényei és szokásai szerint kormányozandó.¹ Ehhez képest a magyar királyi hatalom jogilag különálló úgy a római császár, mint az osztrák tartományok fejedelmi hatalmától.² Sőt az osztrák tartományok nem is egyebek, mint a magyar király idegen örökös országai, a melyeket nem köteles alkotmányosan, a magyar törvények szerint kormányozni.³ A magyar királyság jelvénye a szent koronával fedett országczímer s a király pecsétjén ez alkalmazandó. A király Magyarországon csak mint ilyen gyakorolhat uralmi jogokat, de nem mint más országok fejedelme. A király által viselt és a magyar királyi címhez nem tartozó címek Magyarországra nem vonatkoznak.

A másik közjog szerint Magyarország épen oly örökös ország lévén, mint az osztrák örökös tartományok, ugyanannak az uralkodónak (német római császár, 1804 óta osztrák császár) ugyanazon fejedelmi hatalma alatt áll, mint akár Csehország, akár más örökös királyság, azaz része a Habsburg-monarchiának. Ennek jelvénye a császári kétfejű sas, melyben az összes örökös országok címerei és így a magyar koronához tartozó országok címerei is előfordulnak. Az uralkodó ennél fogva, a mikor fölvette az osztrák császári címet, tette ezt mint »Regent des Hauses und der Monarchie von Oesterreich«, azokra az összes országokra vonatkozó összefoglaló hatalom kifejezésére, »a melyek eddigi címeket, alkotmányaikat, előjogaikat és viszonyaikat változatlanul megtartják«.⁴

Az egyik közjog szerint a király a szent korona jogán, a melynek minden nemes tagja és így hatalmának részese is, gyakorolja a felségjogokat, ennél fogva azokat csak magyarok tanácsával és a törvények értelmében (non nisi in sensu legum) gyakorolhatja. Az országot csakis a magyar törvények által alkotott vagy

¹⁻² Cziráky i. m. II. 325. §. és Benczur : Hung. semper libera.

³ Ezt a felfogást fejezi ki az 1867. évi XII. t.-cz. 5. §-a.

⁴ Lásd erre nézve az osztrák császári cím fölveteléről szóló és 1804. aug. 1. kelt patenst, továbbá az 1836. évi aug. 22-én kelt Hofkanzleidecret-et. Manz'sche Taschenausgabe der öster. Gesetze. Die Staatsgrundgesetze VII. kiad. 15—29. l.

azokban elismert kormánysszervek útján és csakis az ország törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára kormányozhatja. Ennélfogva a felségjogok alanya az ország szent koronája, vagyis a király és a rendek együtt. De a míg egyes felségjogokat a király országgyűlésen kívül, mindazonáltal csakis a törvények értelmében gyakorolhat; addig egyes felségjogokat csakis törvényhozás formájában, tehát az országgyűlésen és azzal együtt gyakorol.

A másik közjog szerint a felségjogok az uralkodó uralmi jogai, a melyekkel szemben a rendek jogai állanak. Az uralmi jogok közül azok, a melyeket az uralkodó magának tartott fenn, az ő fentartott (reservatum) és így korlátlan (irrestrictum) felségjogai, a melyeket moralis kötelessége utódaira sértetlenül átszállítani. A melyeket pedig megosztott a rendekkel, azok a rendek hozzászólásával gyakorlandók ugyan (iura majestatica communicata vel comatiilia), de ezeknek visszaszerzésére minden lehető meg kell tennie utódai iránt fennálló kötelességből.¹

Az egyik közjog szerint az ausztriai udvari hatóságok és kormányzati szervek Magyarországon joghatóságot nem gyakorolhatnak, a magyar közjogon kívül állanak, törvénytelenek és az által, hogy a rendek érvényesülésüket eltűrni voltak kénytelenek, törvényesekké nem váltak. A másik közjog szerint ezek az egész »monarchia« hatóságai és kormányzati szervei, a melyek az által, hogy tényleg gyakoroltak Magyarországon is hatóságot és ez ellen tiltó törvények nem alkottattak, sőt itt-ott a törvényekben meg is említettnek, törvényes kormánysszervekként ismertettek el és csak az ország törvényben kifejezett privilegiumai állhatnak érvényesülésüknek útjában.

A két közjog között szakadatlanul folyik a küzdelem az egész rendi koron keresztül. A trónbetöltés kérdésében Miksa és Rudolf koronázásánál compromissum jön létre a két ellentétes felfogás között (regem nominatus est, regem ex postulaverant), Mátyás koronázásánál a magyar álláspont győz s ő elismeri, hogy királylyá választatott, de már az 1687. évi 2. t.-cz.-nek az az állítása, hogy az első szülöttségi rendet az 1547. évi 5. t.-cz. követeli, az udvari felfogás részleges győzelmét jelenti. A későbbi

¹ Grossing : Jus publ. 288—295. l.

korban e téren a törvényekben a magyar felfogás győz, de csakis úgy, hogy szemet húnynak a rendek mindannyiszor, valahányszor a törvények nem érvényesülnek és hogy sietnek törvénybe iktatni azt, a mit a dynastia a maga érdekében megvalósítani kíván, mint a hogy ez az 1723. évi trónöröklési törvények megalkotásánál történt, hogy legalább így menthessék meg az elvet. A hitlevelek szövegének megállapításánál I. Józseftől kezdve ugyanezt a methodust követik s így zsugorodott össze a hitlevél 19 conditionja 7, azután 5 pontra. A nádori törvényeknek a király helyettesítésére vonatkozó része soha sem érvényesült s Ferencz herczeg kormánytárssá választása is csak kitérés volt a királynő akarata elől, hogy megmentsek az elvet (1741 : 4.).

II. József azzal, hogy magát meg nem koronáztatja, az udvari felfogásnak szerez érvényt, de II. Lipót trónralépésénél a magyar felfogás győz és ez jut a törvényekben kifejezésre.

Az ország függetlenségének kérdésében a két felfogás folyton küzd egymással Mária Terézia haláláig és habár a fegyveres fölkélések megakadályozzák, hogy az állami függetlenség feladása törvényben mondassék ki; II. József alatt tényleg az udvari felfogás lesz a győztes, noha II. Lipót az 1791. évi 10. t.-cikkben kénytelen kifejezetten is elismerni Magyarország független államiságát. Ez azonban nem akadályozta utódját, I. Ferenczet, hogy az osztrák császári címet felvéve, Magyarországra nézve is azt a császári hatalmat kísértse meg gyakorolni bizonyos ügyekben, a melyet az osztrák örökös tartományokban gyakorolt, utódját, V. Ferdinándot pedig abban, hogy trónralépése alkalmával meg ne kísértse magát Magyarországon is I. Ferdinándnak címezni, az 1836. évi augusztus 22-én kiadott udvari kanzelláriai rendeletében pedig akként állapítsa meg címét és a császári címert, hogy az előbbiben a magyar királyi címet épen úgy járulékossá tegye, mint a cseh királyit, a császári címberbe pedig Magyarország és a hozzá tartozó országok címereit is bevegye.¹⁾

A trónbetöltési törvényeket jóformán senki se érti zavaros

¹ Lásd az 1838. évi aug. 22-én kelt Hoffkanzleidecret-et. Manz'sche Taschenausgabe. Die Staatsgrundgesetze. 15—29. l.

szövegük miatt, hanem a családi szabályok érvényesülnek, a mikor arról van szó, hogy ki következhetik a trónra. Így a renuntiatio intézménye, melyről a magyar jog mitsem tud s mely felesleges a magyar törvény mellett, fönmarad a nélkül, hogy az ellen csak lehetne is kifogást tenni.

A király helyettesítésére vonatkozó törvények fentartatnak, de a kormánytárs választására vonatkozó 1741. évi 4. t.-cz. arra az esetre, a mikor alkalmazása szükséges volna, már előre fölfüggeszti, a midőn Ferencz herczegre ruhazza a királynő halála esetére a gyámságot. Arra nézve, hogy a király az országban tartsa székhelyét, nem egy törvény alkottatik, de nemcsak az év egy részén át, hanem soha sem székel itt a király és udvarában az, hogy Magyarország királya, még az udvartartásban sem jut kifejezésre.

Arra nézve, hogy a korona az ország határain belül őriztessék, számos törvényt alkotnak, de azért a korona még is különböző ürügyek alatt kivitetik az országból.

A mikor a rendek voltak az erősebbek, az ország nemzetközi különállását annyira kidomborították, hogy a külhatalmakhoz (a német fejedelmekhez és a császárhoz, a sziléziai és stíriai rendekhez) a követeket az országgyűlés jelölte ki és csak utasításukat bízta a királyra (1609: 68.), vagy pedig a követ kinevezésére a királyt kérték föl, de azzal, hogy ezek a rendektől (1613: 43.), vagy a magyar tanácstól és a nádortól (1655: 17.) nyerjenek utasítást. Az 1608. k. e. 2. t.-cz. a háborúindítást és idegen seregek behozatalát a rendek beleegyezéséhez kötötte és a hitlevelek (1618: 2., 1632: 2., 1638: 1., 1659: I.) azt megerősítették. Az 1681. évi 4. t.-cz. régibb törvényekre (1559: 8., 1613: 15., 1630: 19., 1635: 25., 1655: 50.) hivatkozva elrendelte, hogy a török portához a császári követ mellett a magyar ügyekre született magyar követ is küldessék, a ki utasításait a magyar tanácsból kapja. Magyarország nemzetközi jogalanyiságát tehát a törvények egész sora kidomborította és biztosítani igyekezett.

Mindez azonban nem volt akadálya annak, hogy a mikor a királyság volt erősebb, nemcsak az ország nemzetközi jogalanyiságát nem vették a királyok figyelembe és a magyar követtel magukat, illetőleg Magyarországot nem képviseltették, hanem

a külügyek intézésében magyar tanácsosokat egyáltalában meg sem hallgattak, a külföld előtt Magyarország mint állam nem is szerepelt, hanem csak a császár és Ausztria, sőt a rendeknek 1791-ben már a törvényben is be kellett érniök, (1791 : 17.), hogy a magyar külügyek csupán magyarok befolyásával tárgyalassanak és hogy a diplomatiái hivatalokra magyarok is alkalmaztassanak. A XIX. században a külügyet már fentartott felségjognak tekintette mindenki abban az országban, a hol törvényekből kimutatható, hogy volt idő, a mikor a követküldésben is concurráltak a rendek a királylyal.

A hadügy terén is ugyanez a helyzet, azzal a különbséggel, hogy a fegyveres erő szervezetére kevesebb volt a törvény, mert a banderiális hadszervezet mellett, mely elvben egészen 1848-ig fennállott, a magyar hadszervezet egészen a nemzet, illetőleg a rendek kezében volt és így arra törvényt alkotni alig volt szükséges. A király hada a várszervezet fölbomlása óta a nemesi fölkelés nélkül mindaddig, a míg az állandó hadsereg nem vált a hadviselés rendes eszközévé, csak a nemesi fölkeléssel kapcsolatban és arra támaszkodva jött számba és így annak kiegészítő része volt s a magyar hadak törvény szerinti főkapitánya a nádor volt, és idegen hadaknak az ország akarata ellenére való behozatalát számos törvény tilalmazta, illetőleg a behozottak kivitelét követelte s addig, a míg benn vannak, a nádor parancsnoksága alá helyezte (1608. k. e. 2., 11. és 12., 1609 : 27. 1625 : 24., 1659 : 25. és 1681 : 8. t.-cz.).

És mégis az idegen csapatok állandóan dúlták az országot, a magyar csapatok felett is a bécsi hadi tanács kezében volt a fővezetés és a szatmári béke után, mely a nemzet katonai erejét megtörte, az állandó hadsereg szervezése már kiesett a nemzet kezéből. Az országgyűlés által 1715-ben erre vonatkozólag készült munkálatot a király el nem fogadta¹ és a rendek kénytelenek voltak beérni az 1715. évi 8. t.-cz.-kel, a melyben a seregszervezésre rendelkezés nem volt. Az 1790. évben a tervbe vett hitlevél XIII—XVI. föltételeiben kísértette meg a nemzet a magyar hadsereg szervezésére az országgyűlés jogát biztosítani, majd erre nézve csak törvényt kívánt alkotni, de ezt a kívánsá-

¹ Polner, Közös ügyek. 125. l.

got a király teljesíteni hajlandó nem volt.¹ Az 1796. évi 2. t.-cz.-be már becsempésztetett a »cs. kir. hadsereg« kifejezés és az 1807. évi szept. 4-iki királyi leirat a hadsereg szervezésének a jogát fentartott felségjognak mondván,² a XIX. század elején már mindenki fentartott felségjognak tekintette a hadügy nagy részét, különösen a haderő szervezését és adminisztrációját is, nemcsak a vezetését, mert az állandó hadseregre nem volt más törvény, mint az, a mely annak szükségét kimondja.

Annak, hogy a hadügy nagy részét fentartott felségjognak tekintették, az lett a következménye, hogy a magyar csapatok az osztrák haderőnek váltak részévé s a nádor főkapitányi szerepe csak az alig igénybe vett nemesi fölkelő seregre maradt fenn. A rendek részéről ezen a téren tett kísérletek tehát megtörnek a király egyoldalú akaratán és az egykor katonailag szervezett nemzet még befolyását is elveszti a kebeléből kiállított haderőre, csak a subsidium megszavazása marad a kezében.

Éppen így kerül idegen kézre a pénzügy, a közgazdasági ügyek, az állami rendészet, sőt azt lehet mondani, hogy az egész kormányzat fővezetése. És azok a törvények, mint az 1608. évi k. e. 10., 1723. évi 101. és 1741. évi 11., valamint az 1791. évi 17. t.-cz., a melyek azt rendelik, hogy a király magyar ügyekben magyarok tanácsával éljen, irott malaszt maradnak, mert a király személyesen kormányozván az országot, annak tanácsával élt, a kiével akart és a magyar tanácsosokat csak akkor hallgatta meg, a mikor akarta. De a kiket meghallgatott a király, úgyszinte, a kik foganatosították az ő parancsait, meghagyásait, azok sem voltak sem a tanácsért, sem a végrehajtásért senki másnak felelőssek, csak a királynak.

És így keletkezett egy oly alkotmány, a melyben egyrészt a törvények megállapítják a személyes szabadság biztosítékait, részesévé teszik a nemeseket az államhataom gyakorlásának, biztosítják a rendeknek a törvényhozásban való részvétel jogát, a közterhek meghatározását (adó, ujoncz, közmunka), elismertetik a királylyal az ország

¹ Heltai Ferencz: A magyarság érvényesülése a hadseregben. 36—45. l.

² U. o. 71—74. l.

állami különállását; keletkezett egy alkotmány, a mely szerint az ország vidéki igazgatása az önkormányzat elvein nyugszik, a melyben joga és módja van az önkormányzati közönségeknek a törvénytelen parancsokkal szemben az engedelmisséget megtagadni, a melyben a trónbetöltési kérdésekben határozni a koronázás révén a nemzet jogosult: de a melyben tényleg mégis a fejedelem jóakaratótól függ, hogy be akarja-e tartani az alkotmány formáit, vagy nem, akarja-e respektálni a személyes szabadságot, a rendeknek a törvények alkotásában való részvételi jogát, az ország független államiságát, a trónbetöltési kérdésekben az országgyűlés akaratát, vagy nem és a hol számos törvény, királyi alkotmánybiztosító eskű és erős nemzeti érzésű nemesség mellett előfordul, hogy évtizedeken át nincsen országgyűlés, a nemzeti nyelvért elkeseredett küzdelmeket kell vívni, a kormányzat terén pedig a király szinte abszolút fejedelem és a fentartott felségjogok révén idegen hatóságok és idegen tanácsosok tartják kezükben a kormányzás gyeplőit; mert nemzet és király nem egy és ugyanazon állameszmének hódolnak, nem egy és ugyanazon nemzeti eszme hatása alatt működnek, hanem ellentétes irányt szolgálnak, ellenkező érzelmeknek hatása alatt állanak.

Ez az, a mi alkotmányunk rendi korszakára leginkább rányomja a rendi bélyeget és hasonlónvá teszi azokhoz az alkotmányokhoz, a melyek a rendiségnek *typicus* formái. De a míg ott a fejedelmi absolutismusnak a győzelme és a rendek hatalmának megtörése bekövetkezhetett, mert a fejedelem és a tartomány népe egy közjogi egységgé olvadt össze és így ott a rendiséget a modern állami lét válthatta föl; addig itt ez a teljes összeolvadás a törekvések ellentétes irányának fenmaradása miatt be nem következhetett, hanem fönmaradt a két hatalmi tényező, a királyság és a rendekben szervezkedett nemzet között a küzdelem és így fönmaradt a hatalmi dualismus is mindazzal együtt, a mi a középkor végén constitutionalis fejlődésnek indult magyar alkotmányra rányomta a rendiség bélyegét.

IV. Rendi elemek a mai magyar alkotmányban.

Az 1848. évi alkotmányreform ledöntötte a rendi válaszfalakat a honfiak között, az állam tagjait, polgárait rendi állásukra való tekintet nélkül ruházta föl politikai jogokkal, azaz minden állampolgárt az államhatalom részesévé, a szent korona tagjává tett, a ki a törvényben megkivánt föltételeknek megfelelő s ezzel az alkotmány rendi alapjait megingatva, új alapra, a nemzeti egység és a törvény előtti egyenlőség alapjára helyezte. A független magyar ministerium szervezésével és annak az országgyűléssel szemben felelőssé tételével a király személyes kormányzását megszüntette, az ország kormányzására idegen befolyás érvényesülését kizárni törekedett és a parlamentáris kormányzás törvénybeli előfeltételeit megteremtette.

De a három százados rendi kor oly mély benyomással volt a nemzetre, hogy az alkotmány rendi alapjainak a megszűnése és modern constitutionális alapokra helyezése mellett is fönmaradt a nemzetben a rendi kor fölfogása, mely támogatva a rendi korból fenmaradt viszonyok által, 1867 óta épen nem gyöngült és intézményekben is, meg a törvények szövegében is kifejezésre jut ma is.

Az 1867. év óta lefolyt korszak politikai eseményeinek a története pedig még inkább arra vall, hogy Magyarország még ma is a rendi alkotmány korát éli, mert az alkotmánynak csak külső formái változtak, de tartalma, a mint soha sem volt igazán rendi, talán részben ezért igen sok tekintetben még mindig rendi maradt.

Egyes közjogi írók a nemességet, a főrendűséget a nemességgel és főrendűséggel még ma is járó különös jogokat szokták a rendiség maradványainak nevezni.¹ Pedig azok alig számbavehetők azok mellett a nagyjelentőségű maradványok mellett, a melyek a magyar alkotmányban, mely — a mint láttuk — a szó szoros értelmében soha sem volt rendi, bizonyos tekintetben még ma is rendi jelleget adnak.

¹ Igy Kmety: A magyar közjog tankönyve II. kiad. 71. l.

De hiszen ez nem is lehet máskép. Ha súlyt helyezünk arra, hogy alkotmányunk történelmi fejlemény, ha arra az álláspontra helyezkedünk, hogy az 1848-iki alap az 1848 előtti alap tovább-építése és hogy 1867 csak annak a rendezése, a mi 1848-ban még rendezetlen maradt, ha az 1848 előtti közjogi vonatkozású törvényeket a maguk egészében nem tekintjük — mint a hogy nem is tekinthetjük — az 1848. évi törvényekkel egyszerűen hatályon kívül helyezetteknek: akkor be kell látnunk, hogy a magyar alkotmányban a rendi elemek legfeljebb megfoghyattak, de végképen meg nem szűnhettek.

Az 1848. évi alkotmányreform nem szüntette meg a nemeséget, sem a főrendiséget, sem a kiváltságokat el nem törölte, sem az állam népének rendekre tagozódását meg nem semmisítette, hanem mindezeknek csupán a jelentőségét csökkentette az alkotmányban. Hiszen a jogegyenlőség csak mint politikai cél van megjelölve a reformokban, de a jogegyenlőség fogalma törvényben meghatározva nincsen.

A mi különösen az országgyűlés reformját illeti, csak a rendek táblája alakult át népképviselési táblává, de a főrendi tábla régi rendi alapon való szervezetét megtartotta, sőt az 1885. évi VII. t.-cz.-ben foglalt főrendi táblai reform is alig érintette a főrendi tábla rendi alapjait. Az egyházi főrend — eltekintve attól, hogy a címzetes püspökök kimaradtak a főrendi tábláról —, ma is közjogi rend a szó szoros értelmében, s épen így az az örökös világi főrend is, noha nem is minden örökös főrendű gyakorolhatja főrendi táblai tagsági jogát. A protestáns egyházak és az unitárius egyház egyes méltóságainak, egyes nem főrendű világi méltóság vagy hivatal viselőjének, a királyi kinevezetteknek és a Társországok választott képviselőinek főrendi táblai tagsága csak áttöri az elvet, de meg nem szünteti a főrendi tábla szervezetének rendi alapjait.

Közjogi tekintetben tehát csak a közrendek, t. i. a köznemesiség és a szabad kir. városok rendje szűntek meg mint rendek az alkotmány tényezői lenni és csak ezekkel vált az ország egész népe, az állam minden polgára egyenlő jogúvá a politikai jogok tekintetében. A többi polgári jogokra, t. i. a nemesi sarkalatos jogokra, úgyszinte a közkötelezettségekre nézve a főrend és a közrend 1848 előtt is egyenlő volt és így e tekintetben életbe

lépett a jogegyenlőség nemcsak a közrendek és az országos rendeken kívül állók, hanem ezek és a főrend között is.

Ezek tények, a melyeknek jogfejlődési következményei egyéb tekintetben is vannak. Ilyen következmény az, hogy a törvényhatóságok között is fenmaradt az a különbség, a mely közöttük 1848 előtt rendi alapon fennállott. A megye megmaradt megyének, a sz. kir. városok maradtak városi törvényhatóságok, azaz törvényhatósági jogállású községek és a város közigazgatási és politikai élete nem folyt össze a megyéével és nem vált a város a megye politikai és közigazgatási középpontjává, hanem megtartotta a maga különállását. És így a vidéki középpontok és a vidék, a városi polgárság és a túlnyomóan nemesekből álló közbirtokosság úgy a közigazgatásban, mint a vidéki politikai életben egymástól izolálva maradt, egymásra kölcsönhatást az után sem gyakorolt, sőt nem gyakorol ma sem, mint akár 1848 előtt.¹

Sőt a közigazgatás rendi természetű szervezete még tovább fejlődött, mert egy új önkormányzati közönség, a község keletkezett, mely túlnyomóan földművelőkből, tehát a jobbágyok utódaiból áll és alatta áll a megyének, a középbirtokos és nagybirtokos osztály, vagyis a nemesség utódai politikai közönségének. *Röviden a megye, a város és a megyének alárendelt község, mint önkormányzati közönség és közigazgatási hatóság nem egyéb, mint modern változata a régi rendeknek, a nemességnek, a városi polgárságnak és az uri hatóság alatt álló földművelő parasztságnak.*

A jövő fejlődés iránya pedig azt mutatja, hogy ezen nem változtatni akarnak, hanem fejleszteni akarják a rendekéhez hasonló tagoltságot. Hiszen a rendezett tanácsú városok a helyett, hogy intelligenciájukkal arra törekednének, hogy a megyékben magukhoz ragadják a vezetést, vagy hogy legalább az őket illető befolyást érvényesítsék a megye közigazgatásában: a belügyminiszterhez intézett memorandumukban a megyétől való önállósításuk, mintegy a parasztállapotból való felszabadításuk iránt kérnek törvényhozási rendelkezést, mert a megyében, a középbirtokos osztály, azaz a nemesség utódainak politikai közönségében nem érzik magukat jól és egy más rend gyámkodását vélik érezni maguk felett.

¹ Erre céloz Concha Győző is: Politika II. 55. l.

Ezek minden bizonynyal a rendiség maradványai a magyar társadalmi és az ezzel szorosan összefüggő önkormányzati köz-igazgatási életben és így az alkotmányban is, mint a melynek a közigazgatási szervezet épen úgy, mint az önkormányzati élet is kétségtelenül kiegészítő része.

De a rendiség maradványait még inkább találjuk föl az állam tulajdonképeni alkotmányi életében, különösen a nemzet és a király közötti viszonyban, továbbá a Magyarország és Ausztria között, nemkülönben a Horvát-Szlavonországgal fennálló viszonyban.

Magyarország királya ma is egy másik államnak, az osztrák császárságnak a fejedelme és így Magyarország és ama másik állam, tudniillik Ausztria között fennáll ugyanaz a personal unio, mely 1848 előtt az 1723. évi trónöröklési törvények következtében fennállott. A két állam között fennálló kapcsolatnak az alapja tehát rendi természetű ma is, és így a nemzet és királya, valamint a Magyarország és Ausztria között fennálló kapcsolatnak a változott viszonyok mellett is sok rendi elemet kellett megtartania.

A modern államtan az államot a legtökéletesebb egységnek, személyiségnek fogja föl, a melynek fejedelme, népe és népének tagjai csak szervei egy és ugyanazon állami lénynek. Ha tehát a nemzet és a fejedelem egy személyiségben olvad össze, ebből következik, hogy különösen ott, a hol a fejedelem a maga közhatalmát személyes jogosítványnak tekinti, a fejedelem közössége állami közösséget, a fejedelem személyének azonossága állami egységet jelent. Ha Magyarország és királya teljes egységben olvad össze, valamint Ausztria és császára is teljes egységben olvad össze, akkor, mivel az a császár-király, a ki egy fizikai személy, nem lehet kettő, az ő uralkodása alatt álló területeket és népeket is egységgé teszi, akkor Magyarország és Ausztria egy egységnek, egy személyiségnek, egy államnak a részei lehetnek, de nem külön személyiségek, nem külön államok.¹

¹ V. ö. Ferdinandy: Az államalk. szerz. jogi természete (Polner Ödön ugyanily tárgyi értekezésére írt válasz). Athenaeum 1903. évf. IV. szám 508—509. l.

De Magyarország nem akar Ausztriával egy állam lenni, egy személyiséggé összeolvadni, hanem csak kapcsolatot akar fenntartani a personal unióban, de fenn akarja tartani a maga állami különállását, függetlenségét, souverainitását. Ezt pedig csak úgy teheti, ha az államot úgy fogja föl, mint a rendi korban felfogták, azaz ha az országot és annak rendeit, ma a nemzetet a más állammal is szoros kapcsolatban lévő királylyal nem teljes egységnek, hanem csupán szoros kapcsolatban lévő, de önálló lénynek, külön egységnek tekinti.

Minthogy ugyanis a király állandó székhelyét az országon kívül, Bécsben, tehát a császárság székvárosában tartja; minthogy továbbá az a dynastia, melyből Magyarország királyai valók, ausztriai dynastia, a melyet a történeti mult, az ezen alapuló érzelmi kapcsok, nemkülönben az a körülmény, hogy Ausztria népesebb is, gazdaságilag is fejlettebb, úgyszintén egyéb politikai okok is Ausztriához kötik, természetes, hogy a király személyét szorosabb kapcsok fűzik Ausztriához, mint Magyarországhoz. És minél szorosabb a kapocs és így teljesebb az egység az ausztriai császár és az osztrák császárság között, annál kevésbbé lehet ez a kapcsolat benső a magyar államot alkotó nemzet és a magyar király között.

Ez az oka annak, hogy a magyar közjog nem helyezkedhetik az állam személyiségének, a teljes személyi benső egység tanának az álláspontjára, hanem fictióhoz folyamodik, a midőn fenntartja a szent korona tanát, a midőn a szent koronában keresi a kapcsolatot a szent korona birtokosa, a király és a szent korona tagjaiból álló nemzet, az ország között, a midőn a királyi családot és a nemzetet, sőt a szent korona két tényezőjét, a királyt és a nemzetet is olykor mint külön jogalanyokat, de mindenkor mint külön tényezőket fogja föl, a melyek szerződési alapon, tehát külső eszközzel jutottak egymással kapcsolatba. Mivel egy fejedelem a saját fizikai személyében is jogi fictio által két személyiségre, magyar királyra és osztrák császárra osztatik fel, ennél fogva a nemzet és király között a szent koronában létrehozott egység is csak jogi fictio, de nem élő valóság. A király nem a nemzet szerve, hanem a király és a nemzet kapcsolatából álló államé, a melyet azonban a nemzet alkot, a mely az országgyűlésen van képviselve.

Ennélfogva fönn kellett tartani az alkotmányban a hatalmak dualismusát, mert csak így volt megmenthető Magyarország állami különállásának az elve.

A hatalmakkal ez a dualismus ma is kifejezésre jut a végrehajtó hatalomnak az úgynevezett állami, helyesebben királyi szervei és az önkormányzati, másként nemzeti szervei között fennálló különbségben, ha nem is abban a mértékben, mint 1848 előtt.

A király nevezi ki a ministereket, ezek tehát királyi szervek, úgyszintén királyi szervek mindazok, a melyek királyi vagy ministeri kinevezés útján töltenek be, még akkor is, ha az állás vagy méltóság nem is neveztetik királyinak, mert királyinak nevezni soha sem volt szokásos. Így Horvát-Szlavon- és Dalmátországok bánja, így a főispánok szintén királyi közegek, habár soha királyi bánnak, királyi főispánnak nem neveztetnek is.

Ellenben a vármegyék és városi törvényhatóságok, valamint a községek választott tisztviselői nem királyi közegek, hanem önkormányzatiak, valamint ilyenek azok a törvényhatósági és községi tisztviselők is (mint pl. a főorvos, a törvényhatósági és rendezett tanácsú városok rendőrkapitányai), a kik azelőtt választás útján nyerték hivatalukat, de ma királyi közeg, a főispán által neveztetnek ki.

A végrehajtó hatalom eme két szervezete között a törvényhatóságban a főispán és a közigazgatási bizottság útján megvan az a szoros fölé- és alárendeltségi kapocs, mely minden közfunktiót végző szervet a kir. kormány akaratának a végrehajtó közegévé teszi; de a hatalmak dualismusára erőteljesen jut kifejezésre abban, hogy az önkormányzati közegek közvetlen függésben csak a törvényhatóság közönségét képviselő törvényhatósági bizottságtól és a törvényhatóság első tisztviselőjétől vannak és a kormánnyal szemben fennálló engedelmisségi kötelezettségük más természetű, mint a királyi tisztviselőké. És ha ezt az elvet a főispán kivételes hatalma (1886: XXI. t.-cz. 64. és 65. §-ai) át is töri, mindazonáltal meg nem semmesíti, sőt az 1886. évi XXI. t.-cz. 20. §-ában említett esetekre (adó és unjancz) megadott vis inertiae esetére ez a kivételes hatalom sem terjedhet ki.

Ilyen különbség a királyi és az önkormányzati szervezet között más államok alkotmányában, a hol az önkormányzat lényege nem a közegek hivatali függősége és a hivatal betöltési módja tekintetében fennálló különbségen, hanem a tiszteleti hivatalok és a hivatásszerű hivatalok közötti különbségen és a végrehajtás pénzbeli terheinek fedezésében fennálló különbségen alapszik,¹ nem domborodik ki úgy, mint a magyar alkotmányban.

Tehát a végrehajtó hatalmi szervezetnek az a kettőssége, a melyről említést tettem, szintén rendi elem a modern magyar alkotmányban.

Némileg más szempontból, de ugyanez a kettősség van meg a fegyveres erő szervezetében is a hadseregnek és a honvédségnek és az utóbbit kiegészítő népfölkelésnek a közjogi állásában. A hadsereget, mint az összes hadseregnek a kiegészítő részét az 1867. évi XII. t.-cz. kivonja az országgyűlés közvetlen befolyása alól, a mikor a 11. §-ban kijelenti, hogy »Ő felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai folytán mindaz, a mi az egész hadseregnek, és így a magyar hadseregnek is, mint az összes hadsereg kiegészítő részének egységes vezérletére, vezényletére és belsejére vonatkozik, Ő felsége által intézendőnek ismertetik el«. A hadsereg tehát a tulajdonképeni királyi sereg, a melyre az országgyűlés csak az ujonczmegajánlási jog útján gyakorolhat befolyást, miként azelőtt a király zsoldos hadára. A hadsereg tagjai tehát, — noha ez a hadsereg is az általános honvédelmi kötelezettség elve alapján nyeri kiegészítését és a köztelherviselés alapján befolyó közadókból tartatik fenn — nem esküsznek az alkotmányra, csapatai az ország határain kívül is elhelyezhetők, ugyanott hadjárat esetén az országgyűlés megkérdezése nélkül is alkalmazhatók, zászlaját, címérét, jelvényeit, vezényleti és szolgálati nyelvét a törvény meg nem határozza, épen ezért hadi létszámát, hadjuttalékát és póttartaléki juttalékát az 1868. évi XL. t.-cz. meghatározta, bizonyos mennyiségre korlátozta.

A honvédséget és a népfölkelést ellenben, miként azelőtt a nemesi fölkelést, az ország szervezete, belső szervezetét, a hadsereghöz, a királyhoz való viszonyát törvény határozta meg,

¹ Cocha : Politika I. 538. és 547. l.

tagjai az ország szentesített törvényeinek megtartására esküt tesznek, zászlaját, címerét, jelvényeit, vezényleti és szolgálati nyelvét a törvény állapítja meg, csapatai az ország határain kívül el nem helyezhetők s háború esetén is csak az országgyűlés beleegyezése mellett, vagy pedig utólagos jóváhagyásának reményében alkalmazhatók s éppen ezért létszámát, évi jutalékát az 1868. évi törvények meg nem állapították, bizonyos mennyiségre nem korlátozták.

Az 1889. évi VI. és az 1890. évi V. t.-cikk ezen annyiban változtattak, hogy úgy a hadsereg, mint a honvédség évi ujonczjutalékát s ezzel a kettő póttartalékának egymáshoz való arányát megállapították s ezzel a régi elvet áttörték, de a kettőnek különböző közjogi állását azért érintetlenül hagyták.

A honvédség és a népfölkelés tehát ma is nemzeti része a fegyveres erőnek, szemben a királyi részszel, a hadsereggel, vagyis az a hatalmi dualismus, mely 1848-ig az állandó hadsereg és a nemesi fölkelő sereg eltérő közjogi helyzetében jutott kifejezésre, bár kisebb mértékben, de ma is fennáll a hadsereg és a honvédség és népfölkelés különböző közjogi helyzetében.

De nemcsak ez a hatalmi dualismus az, a mi a véderőrendszerben rendi elemet tart fenn, hanem az ujonczlétszám és ujonczjutalék megállapításának az országgyűlést megillető joga is ilyen. Ámbár ma az általános védkötelezettség elve áll fenn, a miből az következne, hogy minden polgárt ugyanaz a honvédelmi kötelezettség terheljen; mégis időről-időre kell megállapítani azt, hogy mennyi legyen a hadsereg ujonczlétszáma s ebből mennyi terhelje Magyarországot, vagyis mennyi legyen a hadsereg magyarországi ujonczjutaléka. Ezen felül 1889 óta a honvédség évi ujonczjutaléka is megállapítandó és az ezen felül alkalmas állampolgárok a póttartalékba jutnak. Tehát ma is az ujonczjutalék megállapításának a joga az az országgyűlési jog, a melylyel az ország a katonai kérdésekre befolyást gyakorolhat, éppen úgy, mint a hogy ez a rendi világban volt.

Az ujonczjutalék kiállítására való meghatalmazás azonban már nem ilyen természetű, hiszen ez nem egyéb, mint parlamentáris eszköz a kormány iránti bizalom vagy bizalmatlanság hatályos érvényesítésére.

A hatalmi dualismus maradványai láthatók ma is abban

a felfogásban, mely a királyi felségjogok és a nemzeti jogok ama tanában jut kifejezésre a gyakorlati politikában, a mely az 1902/5-ik évek politikai küzdelmeiben került erősen felszínre.

A modern államtan doctrinái nem engednék meg, hogy az államon belül, mely oszthatatlan egység, királyi és nemzeti jogok egymással szembe helyeztessenek. Ily szembeállítás csak oly alkotmányban fordulhat elő, mely a rendi állam elvein épül fel. A modern államtan elvein fölépülő alkotmányban csak kormányzati vagy törvényhozási competenciáról, illetőleg csak hatásköréről lehet szó, vagyis arról, hogy mily állami feladatok megoldása tartozik rendeleti és milyeneké törvényhozási útra, vagy hogy mi az, a mire nézve a király és kormánya törvényben adott fölhatalmazás nélkül is intézkedhetnek és mi az, a mire nézve csak akkor, ha a parlament hozzájárulásával alkotott törvény ad fölhatalmazást.

De minálunk most is arról folyt a vita az 1903/5-ik évi parlamenti küzdelmekben, hogy a törvény mit tesz a királynak fentartott felségjogává és mit a nemzet, illetőleg az ezt képviselő országgyűlés jogává. Az 1903. évi szeptember 16-án Klopiban kiadott hadi parancs ezeket mondja: »soha sem adom föl azokat a jogokat és jogosultságokat, a melyek a legfőbb hadúrnak vannak biztosítva«. — A szeptember 22-éről Khuen Héderváry gróf miniszterelnökhöz intézett királyi kézirat pedig ezeket mondja: »el vagyok határozva az Engem megillető jogokat is csorbíthatatlanul fentartani és utódaimra sértetlenül átszármasztatni«.

Ezek a szavak a közhatalmi jogosítványoknak személyes jogosítványok gyanánt való felfogását jelentik.

A hol pedig a fejedelem a felségjogokat személyes jogosítványok gyanánt fogja fel, ha ez a fejedelem egyuttal más államnak is a fejedelme, ott az állam nemzeti különállása csak akkor tartható fenn, ha a nemzet, illetőleg az ezt képviselő országgyűlés meg a nemzet részére szerződésileg biztosított jogokat állítja szembe a királyi jogokkal, úgy, miként azt a rendi korban a rendek tették, a mikor a maguk jogállását védelmezték. A különbség a kettő között csak az lesz, hogy a míg a rendi korban ezt a rendek az akkori fegyverekkel, olykor a fejedelem ellen viselt háborúval cselekedték, ma mindez a parlamentarizmus formái között, parlamenti fegyverekkel megy végbe. De a lényeg, az ellen-

tét a két tényező között fenmarad is így a viszony is ugyanaz marad, a mi volt a rendi korban.

Ennek azután a következménye az a rendi jelenség, hogy a fejedelem és a nemzet különbözőképen iparkodnak magyarázni a törvényeket és az a küzdelem, mely az ellentétes közjogi felfogások között a rendi korban fennállott, fenmarad továbbra is. Azaz ma is két közjog küzd egymással a való életben leendő érvényesülésért, miként a rendi korban.

Lássunk erre egynéhány példát.

A fejedelmi címek a fejedelem személyét illetik és így az ellen, hogy a magyar király mint ilyen is használja az ausztriai császári címet, a magyar közjog szempontjából nem lehet kifogást tenni. A kis címnél, mely magyar okiratokon 1868 óta így szól: »Ausztriai császár, Csehország királya és Magyarország apostoli királya«, abban jut kifejezésre az, hogy a magyar király két állam fejedelme, hogy az ausztriai császársággal összefüggő cím és a magyar királysággal összefüggő cím közé az »és« szócska ven ékelve. De a középczímben és a nagy címben ez a különbség a magyar királysággal és az osztrák császársággal összefüggő címek közt elmosódik, mert az »Isten kegyelméből Ausztriai császár« cím után »Magyar-, Cseh-, Dalmát stb. országok Apostoli királya« cím következik, vagyis a »Csehország királya« cím a Magyarország királyát illető címek közé van ékelve, holott Csehország az ausztriai császárság alkatesze, a »Csehország királya« cím a császári méltóság járuléka. Sőt a nagy címben »Erdély nagyfejedelmé«-nek a címe egyéb a császársághoz tartozó címek közé ékelődik. És így a nagy és a középczímben a »magyar király« külön fejedelmi méltósága eltűnik.

Épen így homályt hagy ebben a tekintetben az 1867. évi XII. t.-cz. 7. §-a is, a mely »a magyar király fejedelmi magas tekintélyét« domborítja ki s erre való tekintettel a magyar király udvartartási költségeinek külön megszavazását rendeli el; de ugyanekkor az uralkodót közösnek mondja s arról, hogy a magyar királynak legyen külön udvartartása is, hallgat. Ennek folytán a magyar udvartartás csak a nemzeti irányú közjogászok által fölvetett politikai problema, de sem nem parancsoló jogszabály, sem nem valóság. A valóságban csak egy udvartartás van, az

osztrák császáré, a melyet azonban császári és királyi udvartartásnak neveznek.

Az ország külön államisága és a magyar állam függetlensége abban az elnevezésben is el van homályosítva, a melyet a magyar törvények, az osztrák törvények, nemkülönbén minden tényező a két állam külön-külön és együttes megjelölésére használni szoktak. Az 1867. évi XII. t.-cz. és ennek nyomán más törvények is Magyarországot és társországait »a magyar korona országai« néven, az ausztriai császárságot pedig nem így, hanem »az Ő felsége uralkodása alatt álló többi országok« néven, az osztrák megfelelő törvény (1867. decz. 21. R. G. B. 146.) pedig az előbbit »die Länder der ungarischen Krone«, az utóbbit »die im Reichsrathe vertretene Königreiche und Länder« néven, a kettőt együtt »alle Länder der österreichischen Monarchie« néven nevezik. A kiegyezés utáni időben az 1868. évi november 14-éről kelt legfelsőbb kézirat alapján pedig minden hivatalos okirat, de a magyar törvények is a kettőt együtt »osztrák-magyar monarchia« néven nevezik. De »ausztriai császárság«-nak a »birodalmi tanácsban képviselt királyságokat és országokat« hivatalosan sehol sem nevezik, a mi azoknak ad támaszt, a kik azt állítják, hogy a mit mi Ausztriai császárságnak hívunk, az csak része az osztrák-magyar monarchiává átalakult császárságnak, melybe Magyarország is bele tartozik.

Ennélfogva azokban a forrásokban, a melyekből a jogszabályok arra nézve, hogy független állam-e Magyarország, vagy pedig része, tagállama egy összállamnak, az osztrák-magyar monarchia nevet fölvevett ausztriai császárságnak, homály uralkodik s mi magyarok az ország független államiságát, az osztrák írók legnagyobb része ¹ és a külföld pedig az ellenkezőt iparkodnak kimagyarázni.

Ezen a téren a magyar közjogi felfogás igen lassan halad előre s eddig csak a legújabb ujonezleltszámmegállapítási törvények (1904 : VIII. és 1906 : IV. t.-cz.) azok, a melyek az »osztrák-magyar monarchia mindkét állama« kifejezés helyett az »Ő felsége uralkodása alatt álló mindkét állam« kifejezést használják.

¹ Igy Ulbrich : Oesterreichisches Staatsrecht ; Offermann : Das Verhältniss Ungarns zu »Österreich« ; de leginkább Tezner : Der österreich. Kaisertitel etc. és egyéb munkáiban.

Az ország független államisága tehát ma is inkább még megoldandó politikai problema, semmint jogi bizonyosság s élő valóság.

A magyar felfogás szerint a király közös ügyekben is Magyarországra nézve mint király, Ausztriára mint császár, gyakorol uralmi jogokat. De ha ez így van, miért nem nevezik legalább Magyarországon hivatalosan a közös ministereket és a külképviselet közegeit osztrák császári és magyar királyi ministereknek, követségnek, konzulátusnak, hanem császári és királyi osztrák-magyar ministereknek, illetve követségeknek, konzulátusnak? Mert a két közjog még csak küzd egymással, de egyik a másik felett győzelmet nem aratott.

A mi pedig az államok külső megjelenését illeti czímerben és zászlóban, itt még a magyar felfogás sincsen tisztában önmagával, a valóságban pedig az osztrákkal egyező udvari felfogás uralkodik.

A hadsereg közösségének kérdéséről nem is szólva, mivel ez a napi politikával áll szoros összefüggésben, csak annyit említek, hogy e téren meg az 1867. évi XII. t.-cz.-tól 1873-ig a magyar álláspont a törvényben is verességet szenvedett, mert a míg az 1867. évi XII. t.-cz. 11. §-a magyar hadseregről szól, mely az összes hadsereg (ez is homályos) kiegészítő része, addig az 1873. évi XX. és 1875. évi LI. t.-cz. s azóta minden törvényünk már közös hadsereget említ, azaz olyat, mely nemcsak betetőző szervezetében, de minden egyes emberében közös.

A magyar felfogás szerint közös ügy annyi, mint két államnak együttes ügye; az osztrák és az udvari felfogás szerint pedig annyi, mint birodalmi ügy, a monarchia egységes ügye. »Közös és egységes, mint a milyen, marad az én hadseregem« — mondja a klopji hadi parancs. A magyar elméletnek tehát ellene mond az élet valósága, mert a közös intézmények a magyar nemzet kívánsága és törvényeink szellemének ellenére nem akként vannak szervezve, hogy azok két egymástól teljesen független állam ügyeit együttesen, hanem akként, hogy a »monarchia« ügyeit egységesen intézzék. Ezen felül a magyar törvények sem következetesen használják a »közös ügy« és »közös szervek« kifejezést, mert ismernek »magyar-horvát közös ügyeket« és »magyar-horvát közös országgyűlést«, »m. kir. közös miniszterelnököt«, holott ezek az ügyek *egységes* ügyei, ezek a szervek egységes középonti szervei a magyar államnak. A közjogi terminológia fogyaték-

kossága tehát homályba borítja azt, a mit az irodalom tisztázni akar és ellentétbe állítja a Magyarország és Ausztria között fennálló viszony természetét a Magyarország és társországai között fennálló viszony természetével.

Mindez azt mutatja, hogy a magyar alkotmányjog még ma is inkább subjektív felfogáson alapuló politikai problema, mint kiforrott tárgyi jog, befejezett valóság,¹⁾ ennél fogva itt a pártok is közjogi alapon képződnek, miként ez a rendi alkotmány korát élő népeknél lenni szokott, mert a hatalmi faktorok még nem jutottak egymással egyensúlyba, mivel a király és a nemzet között még nem jött létre az a benső egység, mely az államot egységes lénynyé teszi, melynek függetlenségét éppen a fejedelem védi s benne jut a nemzeti öntudat legerősebben kifejezésre.

A hol ily viszonyok vannak, ott az önálló nemzeti lét csak azokkal az eszközökkel tartható fenn, a melyek a rendi szabadságokat fentartották.

Az 1848-ik évi törvények a ministerium függetlenségében keresték az ország függetlenségének a biztosítékát s mivel akkor a nemzet volt az erősebb fél, törvénybe foglalni és valóvá tenni sikerült azt, hogy ha a király távol van az országból, helyette a végrehajtó hatalmat a magyar ministerium által a nádor gyakorolja. De a 18 évig tartó absolutismus után már a nemzet volt a gyöngébb fél, mert ő volt birtokon kívül és így ismét arra a térére kellett lépni, hogy ha a törvény a magyar közjogi felfogást diadalra nem viheti, legalább tartsa fenn a nemzet jogait úgy, a hogy lehet, kiegyenlítve az ellentéteket ott, a hol az az állami különállást nem érinti, de az ütköző pontokon fentartva a homályt, mert az a magyar álláspontnak kedvezőbb, mint az elvek nyílt feladása.

Az 1867. évi törvények tehát a két ellentétes fölfogás között létrejött compromissumok, a melyek nem világosságra törekésznek, hanem bujkálnak, hogy megmentsék a nemzeti felfogás jogosultságát, de ezzel azután a másik felfogás számára is támasztékokat teremtenek.

¹⁾ Tezner ezt így fejezi ki: »das, was in Ungarn jetzt nach Geltung ringt, kein seiendes, sonedern ein werdendes Recht ist«. Der öster. Kaisertitel, das ung. Staatsrecht etc. 5. l.

A mi különösen az ország függetlenségének a kérdését illeti, az 1791. évi 10. t.-cz. világos rendelkezését megismételni nem lehetett, mert ezen valószínűleg elbukott volna a kiegyezés. Az 1867. évi XII. t.-cz. tehát hallgat erről a törvényről, a melyben a király elismeri, hogy Magyarország független állam és ezzel hallgatólag fentartja az abban az ország részére biztosított jogot. De mivel ott, a hol önállásról, függetlenségről szól, nem a souverainitás teljessége, a külön nemzetközi jogalanyiség szempontjából fogja föl azt, hanem az alaptörvényileg biztosított nemzeti autonomia szempontjából, a magyar álláspont ellenségeinek kezében is kénytelen fegyvert hagyni. Így a bevezetés említi »Magyarország és társországainak a pragmatica sanctio által is *biztosított közjogi és belkormányzati önállóságát*«, »*Magyarországnak önálló törvényhozási és kormányzati függetlenségét*«, »*a két egymástól független alkotmányos képviselőt*«, a 3. §. említi, hogy a közös biztosság együttes erővel leendő védelmének a kötelezettsége ahhoz a föltételhez van kötve, »*hogy Magyarország alkotmányos közjogi és belkormányzati önállása sértetlenül fentartassék.*«

Olyképen hangzik ez, mintha a törvény a fejedelem személyes souverainitásának és a különböző országok reideinek a fejedelemmel és egymással szemben fennálló függetlenségének a korában készült volna.

Az ország függetlenségének eme rendi jogként való felfogása azonban kapcsolatos azzal is, hogy a mikor az ország a maga cselekvési szabadságát a közös biztosságnak együttes erővel való védelme céljából megköti, tehát önösouverainitását korlátozza, ezt nem a másik állammal kötött formális nemzetközi szerződéssel teszi, hanem épen a függetlenség nagyobb biztosítása érdekében pusztán a maga királyával rendezi a kérdést, reá bízva, hogy mint osztrák császár, rendezze azt el többi országaival úgy, a hogy akarja. Az osztrák császárt pedig mint ilyet a törvény egészen figyelmen kívül hagyja, a mikor az 5. §-ban azt mondja: »*a magyar király, mint az uralkodása alatt álló többi országok absolut fejedelme, azon országok érdekeiről és teendőiről absolut hatalommal rendelkezett.*«

Ez a törvény tehát az osztrák örökös tartományok fejedelmét a magyar királytól elméletileg meg nem különbözteti, hanem Ausztriában is a magyar királyt látja uralkodni, csakhogy nem

alkotmányosan, hanem abszolút módon. S mivel ezentúl a király ott is alkotmányosan fog uralkodni, szükségesnek látja, hogy a magyar korona országainak és a magyar király többi országainak alkotmányos képviselői között »az érintkezés módja a közös viszonyok elintézése körül szabatosan megállapíttassék« (bevezetés, utolsó bekezdés). Az ország állami függetlenségének a biztosítását pedig nem abban keresi a törvény, hogy Ő felsége személyében a két uralkodói minőség, t. i. a magyar király és az osztrák császár különböző méltósága és hatalma külsőségekkel szétválasszassék és a közös ügyekben a kettős fejedelmi minőség is kidomboríttassék, mert ezt kívánni nem lehetett, hanem abban, hogy a két állam alkotmányos képviselőinek egymástól való függetlenségét hangsúlyozza és kidomborítja, hogy az országgyűlés nem csupán a törvényhozás egyik szerve, hanem a királylyal szemben is különálló, önállóan rendelkező hatalmi tényező, mely maga állapította meg a közös ügyek kezelésének azt a módját, mely az 1867. évi XII. t.-cikkben foglaltatik.

Igy a bevezetésben Ő felsége az *országgyűlést* szölliája föl: »hogy gondoskodjék oly módokról«, melyek mellett a közös ügyek intézésénél mind a két állam alkotmányos befolyása biztosíttassék. Ezekre nézve, mondja a törvény, »az országgyűlés a következőkben állapodott meg.« A 6. §-ban »irányadóknak tekinti az országgyűlés e szempontokat (t. i. a melyek az előző szakaszokban foglaltatnak), a midőn kijelöli a főelveket, melyek a közös viszonyok megállapításánál alapul szolgálnak.« A 12. és 13. §-okban az *ország* tart fenn bizonyos jogokat magának a hadügyek kérdésében, a 16. §-ban pedig az országgyűlés ismeri el a pénzügyet annyiban közösnek, a mennyiben közösek lesznek a külügyi és hadügyi költségek. Az 59. §-ban az országgyűlés jelenti ki készségét arra, hogy a többi országokkal vám- és kereskedelmi szövetség köttessék. Ha ezek után akadnak magyar politikusok — mint a hogy nagy számmal vannak ilyenek — a kik a magyar országgyűlést épen oly souverain testületnek tekintik, mint souverain személynek a királyt, azon alig lehet csodálkozni. Hiszen az a felfogás, hogy egy és ugyanazon államon belől két souverain lehet, t. i. a király és az országgyűlés, épen úgy rendi eredetű, mint az, a melyik az 1867. évi XII. t.-cz.-ben is megnyilatkozik.

A rendi felfogás jut kifejezésre abban is, a mi a törvény 61. §-ában a vám- és kereskedelmi szövetség megkötésének a módjára vonatkozik s mely szerint a két fél felelős ministeriumainak kell megegyezni és elkészíteni a szövetségi részletes javaslatot és csak a két országgyűlés megállapodásai lesznek Ő felsége szentesítése alá terjesztendők. Itt a ministeriumok nem mint a császár és a király megbizottai, hanem mint az országgyűlések bizalmi emberei szerepelnek s a fejedelem elé a nélküle létrejött megegyezés csak szentesítés végett terjesztetik. Ez épen nem az a mód, mint a mely szerint »két egymástól független ország hasonló egyezkedései történnek«, mert Magyarország és Ausztria között a szokásos mód nem felelne meg az ország különállásának, hanem csak az felelhet meg, a mely szerint annak idejében is szokták volt az egy fejedelem jogara alatt élő, de egymástól független rendi gyűlések egymással kötött szövetségeiket fejedelmükkel megerősíteni.

A két állam parlamentjeinek egymással való közvetlen, tehát a rendi világban szokásos érintkezési módja jut kifejezésre a 25. §-nak ama elvi kijelentésében, hogy »Magyarország azon országoknak csak alkotmányos képviselővel léphet bármi közös viszonyokra nézve érintkezésbe.« Ezért kellett »a két egymástól független alkotmányos képviselő között az érintkezés módját« rendi módra, azaz akként szabályozni, mint a hogy az a quota megállapítására kiküldött quota-deputatióknál és a közös ügyek tárgyalására kiküldött országos bizottságoknál (delegatióknál) történik. Ezek a rendelkezések szinte visszaidézik azt a rendi világot, a mikor a különböző országok rendei, az országgyűlésekből közvetlenül küldtek egymáshoz követeket és így jutottak közös megállapodásra vagy kötöttek szövetséget. De valamennyinél nagyobb mértékben rendi természetű a 21. §-nak az a rendelkezése, hogy ha a két országgyűlés nem tudna egymással megegyezni, a quotát az előterjesztett adatok alapján Ő felsége fogja eldönteni. Ez nem egyéb, mint hogy két ország rendeinek egymással folytatott vitájában döntő bíró legyen a fejedelem.

De nemcsak a Magyarország és Ausztria között fenforgó ügyek szabályozása tükrözi vissza a rendi fölfogást, hanem épen így az államon belől is találkozunk hasonló jelenséggel, t. i. a horvát kérdés rendezésénél. Az 1868. évi XXX. t.-cz. egyezménynek

nevezi magát, mely egyrésről Magyarország országgyűlése, másrésről Horvát-Szlavon- és Dalmátországok országgyűlése közt jött létre a közöttük fenforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt (Bevezetés), s mely egyezményen változás csak ugyanazon a módon, a mint létre jött, mindazon tényezők hozzájárulásával tétethetik, a melyek kötötték (70. §.). Maga az a körülmény, hogy az állam egyik főszerve, az országgyűlés, az állam egy részének gyűlésével egyezményre léphet, a mely egyezményt azután a fejedelem szentesít, a rendi felfogást legpregnansabban fejezi ki.

De nemcsak az a tény, hogy ily egyezmény létre jött, hanem az egyezmény szövege és tartalma is egészen rendi fölfogásra vall. Így az, hogy bár a pénzügy közös ügynek van kijelentve, azért a rész és az egész között időnként még is pénzügyi egyezmény jön létre; úgyszintén az 59. §-nak, az a kijelentése, hogy Horvát-Szlavonországok külön territoriummal bíró politikai nemzet: a korona egységén alapuló állami egység mellett csak ott foglalhat helyet, a hol még a rendi felfogás nem szűnt meg teljesen hatni az elmékre, a hol az államot részei vagy szervei között létesült kapcsolatnak, külső és nem belső egységnek, pactumnak, szerződések következményének, nem pedig valóságos lénynek tekintik, a hol az országot és fejedelmét nem egynek, hanem két külön valaminek fogják föl. És hogy így fogták föl a törvény alkotásakor, arra legfényesebb bizonyosság a 65. §-ban foglalt ígéret, a melyet arra nézve tesz Magyarország, hogy sürgetni fogja a határőrvidék egyesítését a társországokkal és követelni fogja Dalmácia visszacsatolását és annak Horvátországhoz kapcsolását. Tehát a király által szentesített törvény követelni ígér olyat, a minek teljesítése a magyar királytól függött.

De rendi vonás húzódik végig nemcsak a törvény tartalmán és szövegén, hanem a magyar közjognak a horvát kérdésre vonatkozó egészén is, a mennyiben itt is azt látjuk, a mit a nemzetnek a királyhoz és az országnak Ausztriához való viszonyában, hogy t. i. két közjog küzd egymással s egyik sem tud a másik fölött végleg győzedelmeskedni, mert az ide vonatkozó törvények nem világosságra és megoldásra, hanem jogfentartásra és a kérdések megoldásának compromissumok útján való elodázására töreksznek.

Az 1868. évi XXX. t.-cz. szerint a magyar korona országai »egy és ugyanazon állami közösség« Ausztriával és a külfölddel szemben. Ebből mi magyarok az állam teljes egységét, a horvát publicisták államkapcsolatot iparkodnak kimagyarázni. A királyi hatalom egységét magyarazzuk abból, hogy »Magyarország s Horvát-Szlavon- és Dalmátországok királya egy és ugyanazon koronával s egy és ugyanazon koronázási cselekménnyel koronáztatik meg«, mert mi a korona egységére fektetjük a súlyt. A horvát publicisták azonban két királyi méltóságnak egy korona jelvénye alatt való egyesítését vélik a törvényből kiolvashatni, mert a törvény a magyar király mellett a horvát-szlavon-dalmát királyt is megemlíti, a kettőt az »és« kötőszócskával elválasztva.

Az intézmények tartalma a magyar álláspontot igazolja, de a »közös« szóval való jelzése (közös minister, közös országgyűlés, közös hivatal) a horvát álláspontot látszik igazolni. Hiszen az osztrák-magyar kapcsolatban mi is így magyarazzuk a »közös« szó értelmét.

A ministerek, a honvédség, a csendőrség »magyar királyi«-nak nevezetnek, de már a horvát-szlavonországi autonóm hatóságok »királyi«-nak, a mi alatt a horvátok *horvát királyit* értenek és csak a közös hatóságokra ismerik el a »magyar királyi« jelző jogosultságát. Mi erre azzal felelünk, hogy a pénzügyigazgatóságok is közös hatóságok, akár a honvéd ezredparancsnokságok, és még sem szokásos ezeket »magyar királyi«, hanem csak »királyi pénzügyigazgatóság«-nak nevezni, és így ebből a nem következetes szokásból jogi következtetések nem vonhatók.

A magyar és a horvát álláspont között tehát folyik a küzdelem és a törvények és kormányintézkedések ezt az együttmaradás érdekében nem eldönteni, hanem leplezni törekednek, oly kifejezések használatát keresve, a melyek mind a két fölfogás híveit kielégítik.

Az ilyen közjogi küszködés a magyar állam egysége és a horvát állami lét között ott, a hol az államot egységnek és nem a részek kapcsolatának fogják föl, elő nem fordulhat.

Részben hasonló a helyzet a fiumei kérdésben is. Itt is két fölfogás küzd egymás ellen, t. i. az egyik, mely Fiumét különös helyzetben lévő és a többitől eltérő szervezetű magyar törvényhatóságnak tekinti és a másik, mely Fiumét külön factornak,

az állam olyan részének tekinti, mint a milyen a társországok. Ezt a felfogást a kormányok minduntalan lezáfolják, de Fiume czímerét az ország közép-czímeréből kiküszöbölni még sem jut senkinek eszébe. S vajjon az olasz elemnek történeti okokból való privilegizálása Fiumében nem rendi természetü-e?

De nemcsak a közjogban találunk sok rendi elemet, hanem az állam politikai életében is. Az a pártközi paktum, mely a Széll Kálmán kormányrajutását megelőzte, igen hasonló azokhoz a szövetségekhez, a melyek a rendi korban voltak szokásban s a melyek felől az volt a felfogás, hogy ezeket csak közös egyetértéssel lehet megváltoztatni vagy módosítani. S a mikor akadt oly miniszterelnök, a ki többségére támaszkodva és abban elbizakodva, megkísértette széttörni a pártközi paktum bilincseit, azt elsöpörte helyéről a közvélemény. A pártok mai koalíciója szintén ilyen szövetség természetével bír és a ministerium és a király között létrejött pactumról elterjedt hírek, a melyek formális írásbeli szerződésről regélnek, arról tanuskodnak, hogy a magyar közönség öntudatlanul bár, de még mindig a rendi felfogást követi igen sok tekintetben.

Röviden összefoglalva tehát az elmondottakat, azt kell látnunk, hogy mivel a magyar király egy másik államnak, a melyhez szorosabb kapcsok fűzik, a császára is, és így a magyar közjog és egy nem nemzeti irányú közjogi felfogás között még mindig erős küzdelem folyik: a magyar állam nemzeti jellege csak úgy tartható fenn, ha abból a hatalmi dualismusból, mely a rendi alkotmányokat jellemzi, az alkotmány megtart annyit, mint a mennyi szükséges arra, hogy az idegen befolyások alatt is álló fejedelemnek esetleg az állam nemzeti jellegének megrontására irányuló törekvései is ellensúlyozhatók legyenek.

Ez az oka annak, hogy a hatvanhetes kiegyezés megteremtői nem helyezkedtek a modern államtan amaz elvi alapjára, mely szerint az állam oszthatatlan egység, hanem megtartották e tekintetben a rendi alapot, mely az államot csak a fejedelem és a nemzet között létrejött államalkotó vagy benső államszerződés által létesített szoros kapcsolatnak fogja fel. Ezért nevezi az 1867. évi XII. t.-cz. a *pragmatica sanctiót*, az 1723. évi I., II. és III. t.-czikket az uralkodóház és Magyarország között létrejött alapszerződésnek. Ezért kívánta és újabban kívánja ismét a nem-

zet föntartani a hatalmak dualismusát a végrehajtó hatalom szervezetében, a midőn a királyi kormány és annak hivatalnoki szervezete mellett a törvényhatóságok közigazgatási szerveit a törvényhatósági bizottságtól mint politikai természetű közönségtől teszi függővé a tisztújítások és a fegyelmi jog révén. Ezért tartatott fenn a hatalmi dualismus bizonyos mérvig a fegyveres erő szervezetén belül is azzal, hogy a honvédség és a népfölkelés más közjogi állást nyert, mint a minővel a hadsereg bir. Ezért tekinti az 1867. évi XII. t.-cz. az országgyűlést és nem a királyt annak a szervnek, mely Magyarországot mint államot repraesentálja és ezért keresi az ország függetlenségének biztosítékát a képviseletnek az osztrák képviselettől való függetlenségében és kívánja azt, hogy az Ő felsége uralkodása alatt álló két állam képviselte mindkét fél teljes függetlenségének megóvása mellett, azaz a király közvetítése és beavatkozása nélkül érintkezzék egymással a közös érdekű viszonyokban vagy külön egyes célra kiküldött deputatiók által, miként ez a quota megállapítására van elrendelve; vagy országos bizottságok útján, miként a közös ministerium ellenőrzésére és a közös költségvetés megállapítására a delegatiók által; vagy a parlamentáris kormányok által, miként ezt a vám- és kereskedelmi ügyekre vonatkozó megegyezés előkészítésére rendeli a törvény.

Eppen így rendi mezbe burkolva akarja az 1868. évi XXX. t.-cz. megmenteni az állami egységet a horvát separatistikus törekvésekkel és az ott felébredt külön nemzeti öntudattal szemben, a mikor a társországok közjogi helyzetét az országgyűlések között létrejött egyezménynyel rendezi. Csakhogy ezt kevesebb szerencsével teszi, mert a »közös ügyek« szónak a használata által a kapcsolatnak államok közötti kapcsolat látszatát adja, a mire alapítva a horvát separatistikus törekvések a benső államszerződést nemzetközi szerződésként magyarázzák.

Mindenesetre különös, hogy annak az államnak az alkotmányában, mely az Árpád-korban valóban oly egységes lény volt, melyhez fogható abban a korban nem volt sehol egész Európában, mely akkor is, mikor hűbéri korát élte, a szent koronához fűződő felfogásban megtalálta azt a közjogi formulát, mely hűbéri formák közt ugyan, de egy eszmei egészszé tegye a királyt és a nemzetet; mely akkor is, a mikor rendi korát élte, a szó szoros

értelmében mégsem volt rendi, mert rendei egy nemzeti egészben forrtak össze az országgyűlésen: hogy annak az államnak az alkotmányában akkor is nagy számmal vannak rendi elemek, a mikor a tulajdonképeni rendi államok alkotmányából és közfelfogásából ezek jóformán teljesen eltűntek; a mikor a felelős ministerium intézménye által a király és a nemzetet képviselő országgyűlés között létre kellett volna jönnie annak a szerves összeköttetésnek, mely csak egy összhangzatos politikai irányt enged érvényesülni az állami élet minden terén, t. i. azt, melyet az országgyűlési többség és a fejedelem bizalmát egyaránt bíró ministerium érvényesít.

De ne feledjük, hogy Magyarország mai politikai helyzete úgy időrendben, mint lényegében sokkal közelebb áll a rendi korhoz, mint az Árpád-korhoz, a mikor a magyar nemzeti eszme a királyi házban és így a királyokban is nagyobb mértékben volt megtestesülve, mint magában a nemzetben.

A magyar közjogi tudománynak nem lehet az a feladata, hogy a magyar közjog tételes szabályait az állam felől ma uralgó elméletek kényszerzubonyába beleerőltesse; hanem csak az, hogy eme tételes szabályokhoz és az ezekben megnyilatkozó felfogáshoz megfelelő elméletet teremtsen és a magyar intézményeket, jogtételeket és közjogi felfogást az elmélet eszközeivel a maguk valóságában világítsa meg, hogy a mi alkotmányfejlődésünkben öntudatlanul megy végbe, azt a nemzeti geniusnak oly öntudatos működéseként tanuljuk megismerni, mely megfelel a nemzet politikai viszonyainak és létfontartási szükségletének.

Ehhez akartam jelen értekezésemmel én is hozzájárulni, a mikor megkísértettem kimutatni azokat a rendi elemeket, a melyek a magyar alkotmányban ma is élnek és fognak élni még igen hosszú ideig, addig, a míg a nemzet fenmaradásában hivatást teljesítenek, de önmaguktól szinte észrevétlenül fognak eltűnni, a mikor a nemzeti lét conserválásában feleslegessé válnak.

TARTALOM.

	Lap
I. A rendiség jellegzetes vonásai	2
II. A magyar rendiség történelmi alapjai	12
III. A magyar rendi alkotmány teljes kifejlődésében	50
IV. Rendi elemek a mai magyar alkotmányban	76